

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

RŪTA SUNGAILIENĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRO STUDIJŲ PROGRAMA

**SPECIALISTŲ PATIRTYS ĮGYVENDINANT ANKSTYVOSIOS
PAAUGLYSTĖS VAIKO DALYVAVIMO TEISĘ ATVEJO
VADYBOS PROCESĖ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:
Prof. Dr. Jolanta Pivorienė

Vilnius, 2023

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	4
ĮVADAS	5
1. ATVEJO VADYBOS METODO ĮGYVENDINIMAS DARBE SU VAIKU IR (AR) JO ŠEIMA	10
1.1. Atvejo vadybos samprata ir principai	10
1.2. Atvejo vadybos proceso teisinis reglamentavimas Lietuvoje, darbe su vaiku ir (ar) jo šeima	15
2. ANKSTYVOSIOS PAAUGLYSTĖS SAMPRATA	22
3. VAIKO DALYVAVIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMAS SPRENDŽIANT SU JUO SUSIJUSIUS KLAUSIMUS	27
3.1. Vaiko dalyvavimo teisės teisinis reglamentavimas	27
3.2. Vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemos.....	29
3.3. Dalyvavimo modeliai.....	32
4. ATVEJO VADYBOS SPECIALISTŲ PATIRTYS ORGANIZUOJANT ANKSTYVOSIOS PAAUGLYSTĖS VAIKO DALYVAVIMĄ ATVEJO VADYBOS PROCESĖ	37
4.1. Tyrimo metodologija	37
4.2. Specialistų profesinio darbo patirtys darbe su vaiku ir (ar) jo šeima.....	43
4.3. Asmeninis ir organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko įtraukimą dalyvauti atvejo vadybos procese	51
4.4. Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu	56
4.5. Ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko dalyvavimas atvejo vadybos procese	64
IŠVADOS	74
REKOMENDACIJOS	77
SANTRAUKA	78
SUMMARY	79
LITERATŪROS SĄRAŠAS	81
PRIEDAI	88

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

Eil. nr.	Pavadinimas	Pu sla pis
1.	1 pav. Atvejo vadybos procesas (Global Social Service Workforce Alliance, 2018).	10
2.	2 pav. Pagrindinės sąvokos ir principai siekiant efektyvaus atvejo vadybos proceso	13
3.	3. Pav. “Dalyvavimo kopėčios“ Hart (1992)	32
4.	4 pav. “Keliai į dalyvavimą“ Shier (2001). Sudaryta Grace, Grace (2017).	34
5.	5 pav. Tyrimo loginė schema (sudaryta darbo autorės)	39
6.	6 pav. Tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena	43
7.	7. pav. Specialistų darbo su nauju atveju pradžia	45
8.	8. pav. Atvejo nagrinėjimo posėdžių organizavimas	47
9.	9 pav. Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose	48
10.	10 pav. Asmeninis specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese	51
11.	11 pav. Organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese	53
12.	12 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu	56
13.	13 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese	57
14.	14 pav. Specialistų galimybės sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui išsakyti savo nuomonę	59
15.	15 pav. Veiklų ir idėjų pritaikymas siekiant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo atvejo vadybos procese	61
16.	16 pav. Įpareigojimų ankstyvosios paauglystės vaikams skyrimas pagalbos šeimai plane	64
17.	17 pav. Specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus	65
18.	18 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese	66
19.	19 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese	68
20.	20 pav. Suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese	69

IVADAS

Temos aktualumas. Atvejo vadybos procesas, kaip metodas, organizuojant pagalbos procesą vaikui ir (ar) jo šeimai, Lietuvos socialinio darbo praktikoje yra pakankamai naujas - atvejo vadyba Lietuvoje pradėta taikyti 2018 m. liepos 1 d. Atvejo vadybos proceso organizavimą ir inicijavimą apibrėžtą Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (2023) (toliau – VTAPI), reglamentuoja 2019 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintas Atvejo vadybos tvarkos aprašas (2019). Atvejo vadybos tvarkos apraše (2019) minima, kad organizuojant atvejo vadybos procesą darbui su vaiku ir (ar) jo šeima, vienas pamatinių principų – aktyvus šeimos ir vaiko dalyvavimas, pagalbos jiems teikimo procese. Atvejo vadybos procesas, siekiant organizuoti kompleksinės pagalbos šeimai ir (ar) vaikui teikimą, taip pat reglamentuojamas ir Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2021), bei Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos apraše (2017), kuriuose atvejo vadybos sąvoka naudojama ta pati, tačiau procedūrinis reglamentavimas praktikoje skirtingas.

Siekiant efektyvaus atvejo vadybos proceso įgyvendinimo, svarbu, kad būtų užtikrinamas vaiko dalyvavimas atvejo vadybos procese, bei sudaromos sąlygos ne tik tėvams, bet ir vaikui, galinčiam suformuluoti savo pažiūras, išsakyti savo nuomonę ir dalyvauti, sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus. Vaiko dalyvavimo teisė įteisinta Jungtinių Tautų (toliau – JT) Vaiko teisių konvencijoje (1989), kurios 12 straipsnis garantuoja vaiko teisę išsakyti savo nuomonę visais jį liečiančiais klausimais bei priduriama, kad vaikams turi būti sudaroma tokia galimybė – dalyvauti priimant sprendimus, kurie tiesiogiai turi įtakos jo ateičiai. Lietuvos teisės aktuose – LR Civiliniame kodekse (2000) (toliau – LR CK), VTAPI (2023), LR Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2021), LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme (2007), bei Atvejo vadybos tvarkos apraše (2019) reglamentuojamas vaiko nuomonės išklauskymas, organizuojant ir teikiant pagalbą šeimai ir (ar) vaikui, bei sudarant sąlygas vaikui dalyvauti bei išsakyti savo nuomonę, sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus.

Vaiko dalyvavimo ir galimybės išsakyti savo nuomonę svarba atsispindi Lietuvos teisinėje bazėje kaip svarbi pagalbos šeimai ir (ar) vaikui organizavimo dalis, tačiau Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2020) atkreipiamas dėmesys, kad specialistų darbo praktikoje vis dar nėra užtikrinamas tinkamas vaiko teisės būti išklauskytam įgyvendinimas, kas leidžia manyti, jog vaikai galimai nėra pilnaverčiai vaiko teisių apsaugos sistemos dalyviai, kur sprendžiami su jais susiję ar juos liečiantys klausimai, tuo pačiu vaikams nėra sudaromos palankios sąlygos dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose. Anot Tamutienės (2018), manoma, kad vaikai, dėl juos veikiančių įvairių žeidžiančių patirčių, kreiptis pagalbos į suaugusiuosius yra linkę itin retai. Menkas vaikų įsitraukimas ir dalyvavimas pagalbos procese siejamas su tokiomis priežastimis, kaip: galimų pasekmių baimė

(Ruškus, Chudabienė, Motiečienė, Naujanienė, 2021), specialistų kompetencijų stoka, susijusi su vaikų amžiaus tarpsniui būdingų bendravimo modelių įvaldymu (Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2019), gėda, nepasitikėjimu, ar galimybių išsakyti savo nuomonę, atitinkančių jų amžių ir galimybes, nesudarymu (Tamutienė, 2018), menku specialistų supratimu, susijusiu su vaiko dalyvavimo svarba vaiko teisių apsaugos procese (Biljeveld, Dedding, Bunders-Aelen, 2015). Pasak Murray (2019), siekiant vaiko įsitraukimo į dalyvavimą ir bendravimo bei bendradarbiavimo, kylančių sunkumų atpažinimo ir supratimo, suaugusiajam būtina su vaiku kurti abipusį, reflektyvų ir intersubjektyvų santykį, taikant jautrumo, emocinio intelekto, motyvacijos, klausymo, pedagogikos principus.

Siekiant efektyvaus atvejo vadybos proceso organizavimo bei aktyvaus vaiko įsitraukimo ir dalyvavimo, sąlygų vaikui tapti aktyviu proceso dalyviu sudarymas yra svarbi pagalbos organizavimo proceso sudedamoji dalis. Kiekvienas vaiko raidos etapas atspindi skirtingus, vaiko amžiaus tarpsniui būdingus, elgesio modelius bei interesų sritis, todėl pagalbos proceso kontekste, specialistams svarbu išmanyti vaiko amžiaus tarpsniui būdingus jo elgesio modelius, suprasti atitinkamo elgesio priežastis, vertinga būti susipažinus su dalyvavimo, siekiant įtraukimo, metodais ir jų taikymo galimybėmis. Anot Žukauskienės (2012), paauglystės amžius yra savotiškas perėjimas iš vaikystės į jaunystę tai – audringo ir prieštaringo vystymosi laikotarpis, atspindintis gyvenimo periodą nuo brendimo pradžios iki subrendimo, atsiskyrimą nuo tėvų. Ankstyvoji paauglystė – laikotarpis nuo 11-12 iki 14 metų, kuriam būdingi greitai biologiniai pokyčiai, gana didelis stresas ir maži streso įveikos gebėjimai (Žukauskienė, 2012). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2020) pažymima, kad trūkstant gebėjimų ir žinių tinkamai garantuoti paauglių teisių įgyvendinimą, neveikimo ir nesėkmės kaina yra didelė: paauglystės metu sukurti emocinio saugumo, sveikatos, švietimo, įgūdžių atsparumo ir teisių supratimo pagrindai turės reikšmingų padarinių ne tik individualiam ir optimaliam, bet esama ir būsimam socialiniam ir ekonominiam vystymuisi. Murray (2019) teigia, kad vaiko nuomonės ignoravimas, menkas įsiklausymas vaikui suponuoja apie tai, kad jis nėra vertinamas, jo požiūris nėra reikšmingas, o tai menkina jo savarankiškumą, mažina jo mokymosi motyvaciją, įsitraukimo ir dalyvavimo sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus, tikimybės sumažėjimą.

Temos iširtumas. Žemiau aptariamos bendresnės mokslininkų nagrinėjamos temos, susijusios su atvejo vadybos įgyvendinimu įvairiose pagalbos asmenims organizavimo srityse:

Užsienio šalių mokslininkai: Higgins, Geld (2021) diskutavo apie atvejo vadybos taikymą ligoninėje, siekiant optimalaus darbuotojų pagal atsakomybes pasiskirstymo bei išvengti sumaišties gydymo įstaigoje, organizuojant pagalbą pacientams. Fink-Samnack (2019) analizavo atvejo vadybos taikymą ir tobulinimo prielaidas bendradarbiaujant sveikatos priežiūros specialistų komandai, siekiant sėkmingų rezultatų darbe su klientais. Fink-Samnack (2019) tyrinėjo atvejo vadybą socialiniame darbe, kaip darbo jėgos galią. Dietrerich, Irving, Bergman, Khokhar, Park, Marshall (2017) analizavo intensyvų atvejo vadybos proceso taikymą, dirbant su protinę negalią turinčiais

asmenimis. Autorių išvadose atsispindi teigiami atvejo vadybos proceso rezultatai, lyginant, kuomet atvejo vadyba nebuvo taikoma: pagerėjęs socialinis funkcionavimas, trumpesnis ir rečiau besikartojantis pacientų hospitalizacijos laikas.

Lietuvos mokslininkai, analizavę atvejo vadybos taikymą: Barkauskaitė, Šiurienė (2021), analizavo atvejo vadybos metodo taikymo galimybes, dirbant su asmenimis, nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis; Vasiliauskienė, Kavaliauskienė (2021) tyrinėjo atvejo vadybininko veiklą, teikiant paslaugas šeimai, patiriančiai socialinę riziką. Norkienė, Petrauskienė, Norkutė-Macijauskė (2019) tyrinėjo pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigų veiklos gerinimą, taikant atvejo vadybos modelį. Savickaitė, Česas (2018) tyrinėjo atvejo vadybos taikymą, kuriant personalizuotą onkologinių ligonių sveikatos priežiūrą. Bajoraitė, Norvaišaitė (2018) savo rengtame straipsnyje aptarė atvejo vadybininko vaidmenį, organizuojant socialinį darbą su šeima; Raipa, Čepuraitė (2017) tyrinėjo atvejo vadybos modelio taikymą asmens sveikatos priežiūrose, organizuojant pagalbą klientams.

Žemiau aptariamos bendresnės mokslininkų tyrinėjamos temos vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo kontekste: *Užsienio mokslininkai*: Monta (2023) tyrė vaiko dalyvavimo sąvokos supratimą tarptautinėje ir Europos vaiko teisių politikoje, kadangi politikos darbotvarkės, pagrįstos vaiko teisių principais gali formuoti tai, ką vaikais gali daryti, kaip gali funkcionuoti konkrečioje visuomenėje. Collins, Sinclair ir Zufelt (2021) tyrė vaiko teisę į dalyvavimą ir apsaugą, nagrinėjant mokymo programas Ontarijuje. Mokslininkai straipsnyje aptarė vaiko dalyvavimo svarbą kuriant mokymo programas, jų balso reikšmę ir įpareigojimų prasmę. Akyola (2021) tyrė mažamečių vaikų dalyvavimą, įtraukiant juos į sprendimų priėmimo procesą bei aptarė teigiamus įtraukimo rezultatus. Toros, Falch-Eriksen (2021), analizavo vaiko teisių apsaugos sistemą Estijoje, užtikrinant vaiko dalyvavimą. Heimer, Nasman, Palme (2018) tyrinėjo vaiko teisės dalyvauti ir būti apsaugotam nuo vaiko teisių pažeidimų Švedijos vaiko ir šeimos apsaugos sistemoje. Polkki, Vornanen, Merja (2012) analizavo vaikų, gyvenančių globos įstaigoje ir socialinių darbuotojų patirtis užtikrinant vaikų dalyvavimą.

Tyrimų laukas, nagrinėjant ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimą ir dalyvavimą atvejo vadybos procese, nėra platus tarp Lietuvos tyrėjų. *Lietuvos mokslininkai*, tyrinėję vaiko teisių įgyvendinimo problemas: Gudžinskienė, Gužienė (2021), analizavo vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti priimant sprendimus konteksto ir lygmenų vertinimą. Stripeikienė (2021) analizavo teisingumo santykį su vaiko teisėmis ir siekį jas visapusiškai ir efektyviai užtikrinti, vykdant teisingumą, vertino nacionaliniuose teisės aktuose sudaromas prielaidas užtikrinant vaiko interesus atitinkantį teisingumą. Tamutienė (2018) analizavo vaiko apsaugos veiksmingumo problemas Lietuvoje – straipsnyje aptariamos pagrindinės problemos, darančios neigiamą įtaką pagalbos vaikui proceso veiksmingumui. Stipeikienė (2017), analizavo vaiko teisę į pagarbą po 2017

m. įvykusių Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimų: straipsnyje siekiama apibrėžti vaiko teisės į pagarbą sampratą. Tačiau, analizuojant mokslinę literatūrą ir vertinant analizuojamos temos iširtumą, tyrimų, susijusių su vaiko įtraukimu ir jo dalyvavimu atvejo vadybos procese Lietuvoje, nebuvo rasta.

Mokslinė problema. Analizuojant mokslinę literatūrą pastebėta, kad trūksta tyrimų, susijusių su vaiko dalyvavimu atvejo vadybos procese, organizuojant ir užtikrinant socialinių paslaugų teikimą sunkumus patiriančioms šeimoms ir (ar) jų vaikams. Analizuojant atvejo vadybos proceso įgyvendinimą Lietuvoje pastebėta, kad procesas moksliniuose literatūros šaltiniuose nėra pakankamai išnagrinėtas, kas leidžia manyti, jog mokslinių tyrimų apimančių atvejo vadybininkų ir kitų specialistų patirtis, taikomus metodus, susijusius su efektyviu vaiko ir (ar) jo šeimos įtraukimu į atvejo vadybos procesą stinga dėl 2018 m. liepos 1 d. įvykusios Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos pertvarkos, ir atvejo vadybos proceso Lietuvoje naujumo. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius 2019 m. ir 2020 m. metinėse veiklos ataskaitose atkreipė dėmesį, kad yra svarbu tinkamai garantuoti paauglių teisių įgyvendinimą, kadangi veikiant priešingai paauglio interesams, padidėja rizika nesusiformuoti svarbiausiems vaiko įgūdžiams, atsparumui neigiamiems aplinkos veiksniams, būsimam socialiniam ir ekonominiam vystymuisi. Prasidėjus paauglystei, ypatingi pokyčiai vyksta smegenų dalyje, atsakingoje už konceptualų ir abstraktų mąstymą, naujus požiūrius į problemų sprendimą (Thomas, 2016). Kognityvinės raidos pokyčiai paaugliui sukelia emocionalumo padidėjimą, nuotaikų svyravimus (Zupančič, 2020), o tai paaugliui skatina tapatybės formavimąsi ir mąstymą apie tai kas jie yra ir kuo gali tapti (McClellan, 2017). Ankstyvoji paauglystė – jautriausias paauglystės etapas, kuomet vyksta spartūs biologiniai pokyčiai, patiriamas gana didelis stresas, maži streso įveikos gebėjimai (Žukauskienė, 2012), todėl ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisės pagal JT Vaiko teisių konvenciją (1989) įgyvendinimas ir užtikrinimas atvejo vadybos procese yra svarbus siekis tuo pačiu sudarant sąlygas visapusiškai vaiko vystymuisi, atsižvelgiant į geriausias jo interesus.

Atsižvelgiant į mokslinę problemą, kyla *probleminiai klausimai*: koks asmeninis atvejo vadybos specialistų ir organizacijų požiūris į ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese? Kaip ankstyvosios paauglystės vaikas tampa atvejo vadybos proceso dalyviu? Kaip ankstyvosios paauglystės vaikas dalyvauja atvejo vadybos procese?

Išskiriama **praktinė darbo reikšmė** - gauti tyrimo rezultatai gali būti naudingi atvejo vadybininkams, socialiniams darbuotojams ir vaiko teisių apsaugos specialistams, organizuojantiems pagalbą vaikui ir (ar) jo šeimai, siekiant užtikrinti vaiko dalyvavimą priimant sprendimus, kurie gali tiesiogiai turėti įtakos vaiko ateičiai. Tyrimo rezultatai taip pat gali būti naudingi formuojant socialinę politiką, priimant duomenimis grįstus sprendimus, susijusius su vaiko įtraukimu į dalyvavimą sprendimų priėmimo procese.

Tyrimo objektas – specialistų patirtys įgyvendinant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisę atvejo vadybos procese.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti ir iširti ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimą atvejo vadybos proceso organizavimo kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti atvejo vadybos metodo įgyvendinimą darbe su vaiku ir (ar) jo šeima;
2. Apibūdinti vaiko ankstyvosios paauglystės etapo sampratą;
3. Apžvelgti vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimą sprendžiant su juo susijusius klausimus;
4. Atskleisti atvejo vadybos specialistų patirtis organizuojant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese.

Teoriniai ir empiriniai metodai:

Teoriniai. Mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė.

Empiriniai. Kokybinis tyrimas. Duomenų rinkimo metodas - pusiau struktūruotas interviu su kriterinės atrankos būdu, remiantis patogumo principu, atrinktais Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritorinio skyriaus specialistais, socialinių paslaugų centrų teikiančių pagalbą šeimai ir (ar) vaikui atvejo vadybininkais ir socialiniais darbuotojais (po 5 iš kiekvieno paslaugų sektoriaus).

Duomenų analizės metodas – kokybinė (Content) turinio analizė.

Darbą sudaro: 116 puslapių, 4 dalys, 1 lentelė, 20 paveikslų, 16 priedų.

1. ATVEJO VADYBOS METODO ĮGYVENDINIMAS DARBE SU VAIKU IR (AR) JO ŠEIMA

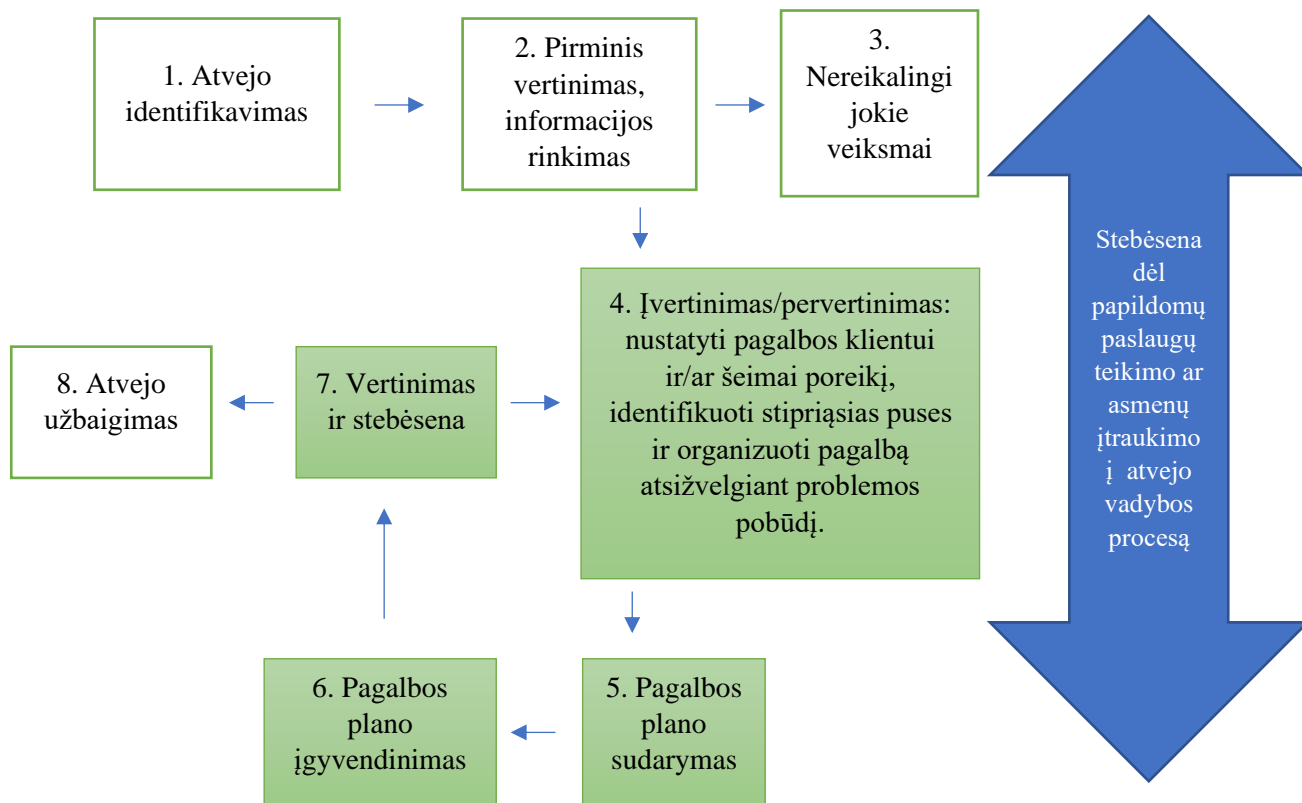
1.1. Atvejo vadybos samprata ir principai

Atvejo vadybos, kaip pagalbos organizavimo formos, kilmės šaknys – nėra lietuviškos. Anot Cesta (2017), atvejo vadyba, kaip pagalbos organizavimo metodas, XX a. viduryje atsirado JAV ir tuomet buvo laikomas kaip priežiūros ir kontrolės priemonė sveikatos apsaugos srityje. Tuometiniame atvejo vadybos procese persipynė psichiatrijos ir socialinio darbo sritys, kurios buvo orientuotos į lėtinėmis ligomis sergančius asmenis, kurie buvo gydomi bendruomenėje ambulatoriškai. Pasak autoriaus, atvejų valdymas pasitelkiant atvejo vadybos metodą, prasidėjo kaip bendruomeninis modelis, tačiau didžiausią populiarumą įgijo bei labiausiai paplito, kuomet buvo taikomas gydymo įstaigose. Šiai dienai, atvejo vadybos procesas yra plačiai taikomas ne tik sveikatos priežiūros srityje, bet ir socialiniame darbe su įvairiomis klientų grupėmis bei kitose srityse, nebūtinai susijusiomis su socialiniu darbu. Dėl 2018 m. įvykusios pertvarkos Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemoje, atvejo vadybos sąvoka visuomenėje tapo žinoma, kaip pagalbą vaikui ir (ar) jo šeimai organizuojančių institucijų taikomas pagalbos metodas, siekiant vykdyti galimų vaiko teisių pažeidimų prevenciją, bei teikiant pagalbą vaikui ir (ar) jo tėvų gebėjimus savarankiškai užtikrinti vaiko teises ir teisėtus interesus.

Anot Harkey (2017), atvejo vadyba apibrėžiama kaip profesionalus ir bendradarbiavimu grįstas procesas, kurio metu įvertinamos, planuojamos, įgyvendinamos, koordinuojamos, stebimos galimybės bei paslaugos, reikalingos individualiems asmens poreikiams patenkinti. Kaip pažymi Harkey (2017), viso atvejo vadybos proceso metu atvejo vadybininkai veikia atsižvelgdami į pagrindinius individo interesus, norus, poreikius bei vertybes. Atvejo vadybininkai yra atsakingi ne tik už pagalbos plano įgyvendinimo priežiūrą, bet ir užtikrina, kad būtų teikiama pagalba paslaugų gavėjams bei konsultacinė pagalba pagalbos organizuojančioms ir teikiančioms įstaigoms bei specialistams, tam, kad būtų tikslingai įvertinamos pagalbos galimybės.

Pasak Štaro ir Vedlūgos (2014), atvejo vadyba, tai bendradarbiavimu grindžiamas procesas, kuomet atvejo vadybininkas pasitelkia komunikacinius ir kitus išteklius, orientuodamasis į individualių kliento poreikių patenkinimą, įvertina kliento situaciją, funkcionavimą visuomenėje, galimų paslaugų prieinamumą. Po įvertinimo planuoja, koordinuoja paslaugų teikimą, siekiant teigiamų pokyčių individualioje kliento situacijoje.

Atvejo vadybos metodas yra nuoseklus, aiškiais žingsniais grįstas procesas, siekiant esminių pokyčių. Jį sudaro tam tikri etapai (žr. 1 pav.):

1. pav. Atvejo vadybos procesas (Global Social Service Workforce Alliance, 2018).

1. Atvejo identifikavimas. Šiame etape, atsižvelgiant į gaunamą informaciją iš kliento ar kitų šaltinių, sprendžiama ar klientą tikslinga įtraukti į atvejo vadybos procesą (Fraser, Perez, Latour, 2018). Šiame etape atvejo vadybininkas susipažįsta su kliento situacija ir priima sprendimus dėl tolesnių veiksmų, pirmiausia supažindindamas klientą su atvejo vadybos procesu, kliento dalyvavimo galimybėmis, atsakoma į klientui kylančius klausimus (Fraser, Perez, Latour, 2018; Chapter, 2017).

2. Pirminis vertinimas, informacijos rinkimas. Pasitelkiant socialinio darbo metodus, pavyzdžiui, interviu metodą, įvertinama kokia pagalba yra reikalinga klientui (Harkey, 2017). Šiame poreikių įvertinimo etape, atvejo vadybininko pagrindinis tikslas yra identifikuoti kliento problemas, interesus ir sėkmės patyrimo galimybę. Šiame etape, einant laikui, svarbu iš naujo vertinti kliento pasiekimus ir/ar paslaugų tinkamumą bei prieinamumą, kadangi aplinkybės kliento individualioje situacijoje gali keistis (Social Solutions, 2021).

3. Nereikalingi jokie veiksmai. Atlikus atvejo identifikavimo, pirminio vertinimo ir informacijos rinkimo žingsnius, bei paaiškėjus, kad atvejo vadybos proceso organizavimas nėra tikslingas, šiame etape atvejo nagrinėjimas gali būti užbaigiamas (Global Social Service Workforce Alliance, 2018).

4. Įvertinimas/pervertinimas. Nustatyti pagalbos klientui ir/ar šeimai poreikį, identifikuoti stipriąsias puses ir organizuoti pagalbą atsižvelgiant į problemos pobūdį. Atvejo vadybininkas ir su

kliento situacija susiję specialistai modeliuoja pagalbos planą, siekdami spręsti konkretų atvejį. Vadovaudamiesi sudarytu pagalbos planu, specialistų, teikiančių pagalbą, pagrindinis uždavinys turėtų būti sudaryti sąlygas klientui ir/ar jo šeimai spręsti kylančius sunkumus. Nacionalinė socialinių darbuotojų asociacija (2018) teigia, kad atvejo vadybininkas turi bendradarbiauti su klientais pagalbos planavimo procese, individualizuoti planuojamas teikti paslaugas, siekiant optimalių rezultatų. Chapter (2017) pažymi, jog pagalbos šeimai plane turi atsispindėti tikslai ir uždaviniai, sudaromas realus veiklų grafikas, turi būti numatyti realūs ištekliai planui įgyvendinti, įvertinami galimi trukdžiai įgyvendinant keliamus uždavinius.

5. Pagalbos plano sudarymas. Pagalbos planas turi būti sudaromas dalyvaujant klientui, bendro susitikimo metu. Plane nurodomi konkretūs veiksmai ir įgyvendinimo terminai bei atsakingi asmenys, kurie bus reikalingi atliepant kliento poreikius, siekiant esminių pokyčių. Pagalbos plane turi atsispindėti neatidėliotini, trumpalaikiai ir ilgalaikiai tikslai (Global Social Service Workforce Alliance, 2018). Svarbu, kad pagalbos planas, kuriame numatytos pagalbos priemonės bei paslaugos, būtų įgyvendinamas ir pamatuojamas (Social Solutions, 2021).

6. Pagalbos plano įgyvendinimas. Pagalbos šeimai plane priskirti asmenys ir (ar) organizacijos teikia pagalbą klientui vykdant įsipareigojimus. Pagalbos plane nurodytiems atsakingiems asmenims ar organizacijoms taip pat gali būti skiriami įpareigojimai, todėl pastarieji taip pat turėtų vykdyti nustatytus veiksmus (Valius, 2020), o atvejo vadybininkas, vykdydamas savo funkcijas, turi užtikrinti sklandų pagalbos plano įgyvendinimą, paslaugų klientui prieinamumą ir nuoseklų paslaugų teikimą.

7. Vertinimas ir stebėseną. Pagalbos plane nustatytais laikotarpiais yra vertinamas paslaugų tinkamumas ir prieinamumas, kliento motyvacija siekiant pokyčių, numatytų tikslų įgyvendinimas. Pagalbos priemonėms neveikiant, gali būti pakartotinai inicijuojamas pagalbos plano sudarymas, koreguojami įsipareigojimai (Nacionalinė socialinių darbuotojų asociacija, 2018).

8. Atvejo užbaigimas. Atvejo vadybininkas ir kiti atvejo vadybos procese dalyvaujantys specialistai, nustatę, kad kliento situacija pasikeitė, pagalbos priemonės yra išnaudotos, klientas geba savarankiškai funkcionuoti, gali stabdyti arba nutraukti pagalbos organizavimo procesą.

Viso atvejo vadybos proceso metu, kuomet yra sudarytas pagalbos planas klientui, atvejo vadybininkas yra atsakingas už stebėseną dėl papildomų paslaugų organizavimo, organizacijų įtraukimo į atvejo vadybos procesą, atsižvelgiant į individualią kliento situaciją bei pagalbos teikimo procese vykstančius pokyčius, kadangi atvejo vadybos metodas remiasi individualiu požiūriu į klientą ir jo situacijos visumą. Anot Raipos ir Čepuraitės (2017), atvejo vadybininko pareiga – suteikti klientams visą informaciją apie bendruomenėje teikiamas paslaugas, jų pobūdį bei užtikrinti šių paslaugų prieinamumą. Atvejo vadybininkas, atsižvelgdamas į kliento poreikius, situacijos pobūdį, padeda žmogui apsispręsti, kurios paslaugos padėtų gerinti situaciją tiek asmeniniame, tiek šeimos

gyvenime, o eigoje – bendradarbiaujant su socialiniais partneriais, paslaugų teikėjais, vykdo stebėseną, kokią įtaką kliento gyvenimui numatytos paslaugos, esant poreikiui teikia siūlymus dėl galimybės įtraukti papildomas paslaugas (Raipa, Čepuraitė, 2017).

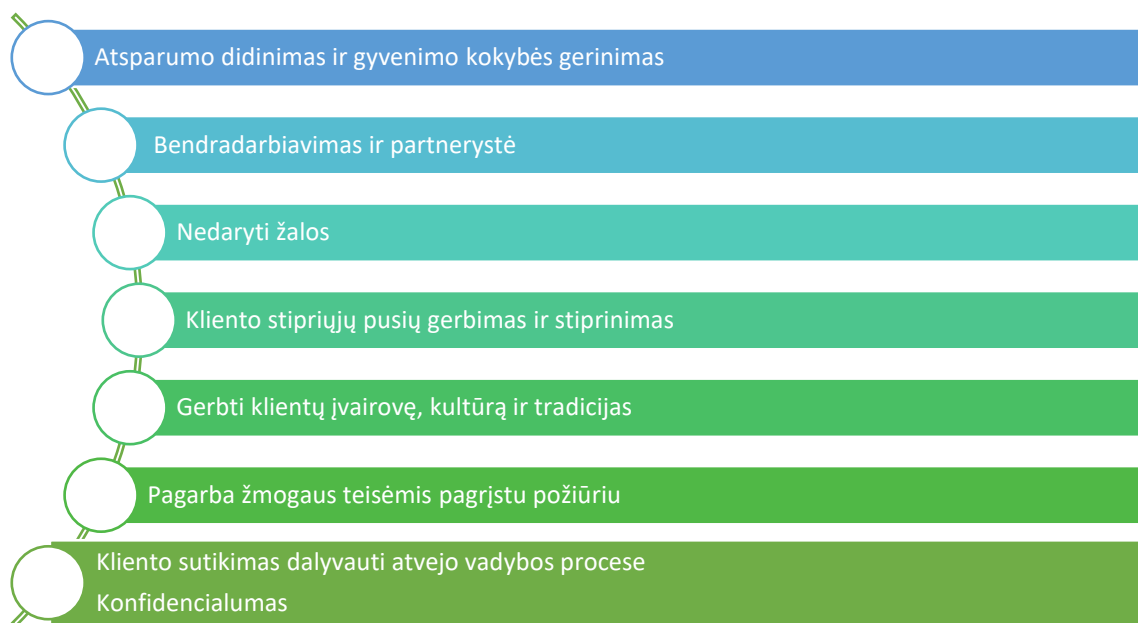
Vasiliauskienė, Kavaliauskienė (2021) pažymėjo, jog visiems socialinio darbo klientams nėra tikslinga taikyti to paties problemų sprendimo metodo ar modelio, kadangi kiekviena situacija yra unikali. Todėl atvejo vadybos procesas, nors ir nuoseklus, tačiau suteikia laisvę atvejo vadybininkui ir jo komandai kurti pagalbos šeimai tinklą įvairiapusiškai, tačiau orientuotai į kliento situaciją. Svarbu pažymėti, kad kas anksčiau padėjo kito kliento identiškoje situacijoje, nebūtinai tiks ir su panašia problema susidūrusiam kitam pagalbos gavėjui, todėl procesą organizuojantiems specialistams svarbu į kiekvieną atvejį pažvelgti iš kitos perspektyvos.

Atvejo vadyba pasižymi didele praktinių požiūrių įvairove. Pats atvejo vadybos principas taikomas pagal skirtingus modelius, tačiau efektyvumas priklauso nuo esamų aplinkybių kliento aplinkoje. Siekiant, kad intervencija būtų sėkminga, svarbu tinkamai sudėlioti pagalbos priemones tikslams pasiekti bei taikyti įvairaus pobūdžio modelius, siekiant organizuoti į poreikius orientuotą pagalbą klientui (Štaras, Vedlūga, 2014).

Australijos socialinių darbuotojų asociacija (2015) atvejo vadybos procesą apibrėžia kaip paslaugų teikimo būdą, kuriuo profesionalus atvejo vadybininkas, bendradarbiaudamas su klientu ir jo socialine aplinka įvertina kliento poreikius, sudaro pagalbos šeimai planą, nurodydamas konkrečių paslaugų paketą, koordinuoja, bei vykdo stebėseną, atsižvelgdamas į konkrečius kliento poreikius. Pastebima, jog socialinio darbuotojo atsakingas požiūris į atvejo vadybos procesą yra svarbiausias, siekiant kurti pozityvius santykius, darbe su klientu bei siekiant esminių pokyčių.

Anot Vasiliauskienės, Kavaliauskienės (2021), atvejo vadybininkas – tarpininkas tarp sunkumus patiriančios šeimos ir pagalbą šeimai teikiančių institucijų. Atvejo vadybininko veikla – suburti specialistus, galinčius teikti aktualią pagalbą šeimai ir koordinuoti paslaugų procesą, įgalinant šeimas, nustatyti ir išnaudoti turimus išteklius, identifikuojant rizikos veiksnius, su kuriais susiduria šeima ir vaikas.

Global Social Service Workforce Alliance (2018) aptarė pagrindines sąvokas ir principus siekiant efektyvaus atvejo vadybos proceso organizavimo. Interesų grupės dalyviai, remdamiesi praktine patirtimi, priėjo išvados, kad atvejo vadybos procesas yra grindžiamas keliais pagrindiniais principais, atspindinčiais tarptautines vaiko ir žmogaus teises bei socialinio darbo vertybes (žr. 2 pav.).

2 pav. Pagrindinės sąvokos ir principai siekiant efektyvaus atvejo vadybos proceso

Atsparumo didinimas ir gyvenimo kokybės gerinimas. Galutinis atvejo vadybos tikslas turėtų būti kliento ir jo šeimos gebėjimas ir įgyti įgūdžiai efektyviau savarankiškai atlaikyti kylančius sunkumus taip sumažinant neigiamų pasekmių tikimybę, taip pat, geresnę gyvenimo kokybę. Planuojant pagalbą, svarbu įvardinti ir aptarti tolesnę gyvenimo perspektyvą bei pokyčius, kurių bus tikimasi, kad šis principas būtų įgyvendintas.

Bendradarbiavimas ir partnerystė. Įtraukti į atvejo vadybos procesą ar kitaip su situacija susiję asmenys turi bendradarbiauti tarpusavyje. Atvejo vadybininkui svarbu įsitikinti, kad klientas yra pilnai susipažinęs su planuojama pagalba bei teikti informaciją apie vykstančius pokyčius. Pažymima, kad atvejo vadybos proceso įgyvendinimas turėtų būti sudėliotas taip, kad klientas (įskaitant vaikus, atsižvelgiant į jų amžių), būtų įtraukti tobulinant gebėjimus visuose proceso etapuose bei būtų įgalinti aktyviai dalyvauti tikslų įgyvendinimo procese.

Nedaryti žalos. Šis principas apima svarbą pagalvoti apie kiekvieno kliento teises bei interesus ir įsitikinti, kad specialistų požiūris atitinka kliento interesus ir nepablogina esamos situacijos.

Kliento stipriųjų pusių gerbimas ir stiprinimas. Kliento stipriosios pusės ir turimi vidiniai resursai turi būti išryškunami ir integruojami į atvejo vadybos procesą, kad procesas būtų kiek įmanoma labiau orientuotas ir atliepiantis kliento poreikius. Taip pat, atsižvelgiant į turimus kliento asmeninius resursus galima įvertinti, kiek klientas gali savarankiškai įgyvendinti iškeltus uždavinius, kokia papildoma pagalba būtų reikalinga juos vykdant, kaip greit gali būti vykdomi uždaviniai, kiek laiko tam prireiks ir t.t.

Gerbti klientų įvairovę, kultūrą ir tradicijas. Atvejo vadybininkas turi žinoti suprasti ir gerbti žmogaus kultūrą, tradicijas. Tai taip pat reiškia, kad atsižvelgiant į žmogaus kultūrą reikia

ieškoti sprendimų ir kur įmanoma, naudoti bendruomeninius išteklius. Organizuojant pagalbą atvejo vadybos procesas taip pat turėtų būti sukurtas taip, kad būtų tinkamai įtraukiami ir negalia turintys klientai.

Pagarba žmogaus teisėmis pagrįstam požiūriui. Atvejo vadybos procese turi būti vadovaujama principais, kurie yra apibrėžti atitinkamuose žmogaus ir vaiko teisėmis grindžiamuose dokumentuose, pvz.: JT Vaiko teisių konvencijoje ir kituose teisės aktuose.

Kliento sutikimas dalyvauti atvejo vadybos procese. Atvejo vadyba turėtų būti organizuojama taip, kad būtų skatinamas aktyvus kliento dalyvavimas. Pradedant šį procesą svarbu klientui aiškiai išdėstyti, kaip atrodo atvejo vadybos procesas, kokie yra darbo terminai, taikomi darbo metodai, žodžiu arba raštiškai susitarti.

Konfidencialumas. Socialinis darbuotojas neturėtų dalintis informacija apie klientą ir jo situaciją, nebent tai yra neišvengiama. Svarbu pažymėti, kad atvejo vadyboje dalyvaujantys asmenys atvejo neaptarinėtų artimoje aplinkoje arba su asmenimis, galinčiais identifikuoti asmenį. Visa informacija, susijusi su asmeniu, turi būti saugoma, o neišvengiamai turintys dalyvauti asmenys – supažindinami su konfidencialumo taisyklėmis ir pasirašyti pasižadėjimą.

Apibendrinant galima teigti, jog atvejo vadybos procesas apima tokius etapus, kaip: atvejo identifikavimas, informacijos rinkimas ir įvertinimas, pagalbos planavimas, pagalbos plano įgyvendinimas ir stebėseną, vertinimas bei užbaigimas. Atvejo vadybininkas – specialistas, vykdamas ir koordinuojantis pagalbos šeimai procesą, organizuoja visus atvejo vadybos proceso etapus, pasitelkdamas socialinius partnerius bei kitus komandos narius, bendradarbiauja su klientu teikdamas visą reikalingą informaciją apie atvejo vadybos procesą, terminus, konsultuoja aktualiais klausimais, o svarbiausia – kuria pasitikėjimu grįstą santykį, remdamasis pagrindiniais atvejo vadybos principais. Tikima, kad pagrindinių atvejo vadybos proceso principų paisymas, yra vienas tiesiausių kelių į sėkmingą intervenciją klientui organizuojamame atvejo vadybos procese.

1.2. Atvejo vadybos proceso teisinis reglamentavimas Lietuvoje, darbe su vaiku ir (ar) jo šeima

2017 m. pabaigoje Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos informavo Lietuvos visuomenę apie 2018 m. liepą planuojamus Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos pokyčius. Pristatytame projekte atsispindėjo teisinės ir socialinės vaiko teisių apsaugos atribojimas bei atsirado atvejo vadybos proceso įteisinimo Lietuvoje užuomazgos. Išryškėjo dvi sritys – teisinė vaiko teisių apsauga, kurią įgyvendina Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, jos centriniai ir teritoriniai skyriai, ir socialinė vaiko teisių apsauga, kurią įgyvendina savivaldybės administracija ir jai pavaldūs struktūriniai padaliniai, valstybės įstaigos, savivaldybės įstaigos ir nevyriausybinės organizacijos. Pastarosios institucijos

apima prevencijos organizavimą (paslaugos, programos ir kt.), globos proceso priežiūrą ir globėjų rengimą, postvenciją (pasekmių šalinimą). Socialinės vaiko teisių apsaugos paslaugų teikimo organizavime, kaip pagalbos priemonė šeimai ir (ar) vaikui, išryškėjo ir atvejo vadybos procesas kaip intervencija (pagalbos planas, koordinuotai teikiamos paslaugos) (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2017).

Atvejo vadybos procesas, socialiniame darbe su sunkumus patiriančiomis šeimomis ir (ar) vaiku, kaip pagalbos vaikui ir jo šeimai organizavimo priemonė, Lietuvoje Socialinės apsaugos ir darbo ministro buvo patvirtintas 2018 m. liepos 1 d.. 2018 m. balandžio 24 d. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija) išplatintame pranešime spaudai buvo teigiama, kad 2018 metų VTAPI naujoji redakcija numato ne tik vaiko teisių apsaugos skyrių centralizaciją, bet ir atvejo vadybos proceso socialiniame darbe su šeima, įsigaliojimą. Pažymėtina, kad atvejo vadybos proceso įteisinimu buvo siekiama suvienodinti bendruosius standartus bei metodus, dirbant socialinį darbą su šeima, bei siekiant vieningos atvejo vadybos darbo praktikos, kadangi pagrindine kliūtimi teikiant arba gaunant pagalbą buvo įstaigų fragmentiškumas bei koordinavimo trūkumas. Dabar VTAPI (2023) apibrėžtą atvejo vadybos procesą ir jo įgyvendinimo nuostatas išaiškina Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. A1-802, patvirtintas Atvejo vadybos tvarkos aprašas, kuris yra vienas pagrindinių dokumentų, vykdamas atvejo vadybos procesą teikiant paslaugas vaikui ir (ar) jo šeimai.

Iki LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo naujosios redakcijos įsigaliojimo, t. y. 2018 m. liepos 1 d., šeimos, auginančios vaikus ir patiriančios socialinę riziką buvo įtrauktos į socialinę riziką patiriančių šeimų apskaitą. Daliai paslaugų gavėjų socialinės paslaugos buvo nutrauktos dėl išnykusių rizikos veiksnių, tačiau likusioms šeimoms, kurioms buvo reikalingas socialinės priežiūros ir pagalbos organizavimo tęstinumas, priskirti atvejo vadybininkai ir nuo 2018 m. liepos 1 d. panaikinta Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaita. LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija socialines paslaugas teikiančioms įstaigoms ir organizacijoms nurodė šeimoms priskirti atvejo vadybininkus per vieną mėnesį nuo aprašo įsigaliojimo datos, kurie per penkis mėnesius nuo jų paskyrimo datos pervertintų pagalbos šeimai poreikius ir prireikus inicijuotų atvejo nagrinėjimo posėdžius dėl pagalbos šeimai planų sudarymo, vadovaujantis Atvejo vadybos tvarkos aprašu (LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2018).

Įsigaliojus LR Vaiko teisių apsaugos įstatymo pakeitimams, bei atvejo vadybos proceso organizavimą pasitelkus kaip pagalbos priemonę, atvejo vadyba apibrėžiama kaip atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą organizavimas ir teikimas, siekiant jiems padėti įveikti iškilusius socialinius sunkumus, kurių sėkmingas sprendimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir sudarytų sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises ir teisėtus interesus (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019). Taikant atvejo vadybos

metodą - siekiama rasti geriausią iškilusios ar ilgą laiką vyraujančios problemos sprendimo būdą ir priemones, bei suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir/ar šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichologinį saugumą, jo interesus (VTAPI, 2023).

VTAPI (2023) pažymima, kad pagalba vaikui ir šeimai turi būti orientuota į kompleksinės pagalbos vaikui ir jo šeimai organizavimą, paslaugų teikimą, kitos įvairios pagalbos teikimą, kai reikalinga kompleksinė ilgalaikė tęstinė pagalba, kad būtų padėta vaikui ir šeimai išspręsti kylančius sunkumus (VTAPI, 2023). Atvejo vadybininkas gali būti paskiriamas ir vaikams, patiriantiems socialinius sunkumus, turintiems specialiųjų poreikių ar teisę pažeidusiems vaikams, taip pat, Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2023) vaikui garantuojama tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus pagalba. Pažymima, kad pagalba, inicijuota vaikui, tuo pačiu gali būti teikiama vaiko tėvams ir (ar) kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą.

Atsižvelgiant į VTAPI (2023) pagalbos vaikui ir šeimai pagalbos proceso organizavimo išaiškinimą, atvejo vadybos procesas yra taikomas ne tik socialinę riziką patiriančių šeimų pagalbos proceso organizavime, bet ir organizuojant ir teikiant pagalbą vaikams, turintiems kitų sunkumų. Siekiant visapusiškai suprasti atvejo vadybos proceso organizavimo sritis, svarbu apžvelgti atvejo vadybos taikymo galimybes kitose pagalbos vaikui ir (ar) jo šeimai bei kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą, srityse.

Kaip ir buvo minėta pradžioje, VTAPI (2023) apibrėžtą atvejo vadybos procesą ir jo įgyvendinimo nuostatas išaiškina Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. A1-802, patvirtintas Atvejo vadybos tvarkos aprašas. Aprašas nustato vaiko ir jį auginančio (-ių) atstovo (-ų) pagal įstatymą ar jo besilaukiančių asmenų, fizinio asmens, vykdančio laikinąją priežiūrą, atvejo vadybos inicijavimo ir taikymo, atvejo nagrinėjimo, pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikių vertinimo, kompleksinės pagalbos plano sudarymo ir įgyvendinimo, šeimos stebėsenos, pagalbos plano peržiūros, atvejo vadybos proceso užbaigimo, atvejo vadybos koordinavimo savivaldybėje tvarką (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019).

Atvejo vadybos procesą bei atvejo vadybininko paskyrimą vaikui ir (ar) šeimai inicijuoja Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, esant pagrįstai informacijai apie galimą vaiko teisių pažeidimą bei esant būtinybei vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba nustačius vaiko apsaugos poreikį. Tačiau, atvejo vadybos procesas gali būti inicijuojamas ne tik Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos, bet ir vaiko tėvų ar pagalbą vaikams ir (ar) šeimoms organizuojančių ir teikiančių įstaigų, organizacijų prašymu, vadovaujantis Atvejo vadybos tvarkos aprašu (VTAPI, 2023).

VTAPI (2023) apibrėžiamas atvejo vadybos proceso koordinavimas, kurį įgyvendina atvejo vadybininkas, paskirtas savivaldybės socialinių paslaugų įstaigos ar kitos įstaigos, kuriai savivaldybė

suteikė įgaliojimus teikti socialines paslaugas šeimoms savivaldybėje. Atvejo vadybos tvarkos apraše (2019) atsispindi atvejo vadybininko funkcijos, tokios kaip: formuoti ir stiprinti šeimos narių įgūdžius ir motyvaciją savarankiškai spręsti kylančias problemas; įtraukiant šeimą vertinti pagalbos šeimai poreikius ir numatyti pagalbos šeimai būdus; telkti pagalbos teikėjus organizuojant pagalbos teikimą vaikui ir (ar) šeimai; organizuoti atvejo nagrinėjimo posėdžius, planuoti pagalbos priemones šeimai, kartu su šeima ir kitais atvejo vadybos procese dalyvaujančiais asmenimis sudaryti ir įgyvendinti pagalbos šeimai planą; koordinuoti pagalbos plano įgyvendinimą, vertinti pagalbos plano poveikį, jo efektyvumą; koordinuoti socialinių darbuotojų darbą su šeimomis, organizuoti pasitarimus, metodinę pagalbą; inicijuoti socialinį darbą su šeimos socialine aplinka, siekiant efektyvesnių pokyčių; dalyvauti kuriant ir plėtojant pagalbos vaikams ir šeimoms paslaugų sistemą seniūnijoje ir (ar) savivaldybėje; bendradarbiauti su įvairaus tipo organizacijomis, teikiančioms pagalbą šeimai.

VTAPI (2023) išskiriami atvejo vadybos procesą apimantys etapai:

- 1) Pagalbos vaikui ir (ar) šeimai, laikinąją priežiūrą teikiantiems asmenims poreikių vertinimas;
- 2) Pagalbos plano sudarymas;
- 3) Pagalbos plano įgyvendinimas;
- 4) Šeimos stebėseną;
- 5) Pagalbos plano peržiūrų organizavimas.

VTAPI (2023) 37 straipsnyje nurodoma, kad atvejo vadybininkui nustatius kompleksinės pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, yra pradedamas atvejo vadybos procesas. Prasidėjus atvejo vadybos procesui, su šeima darbą pradeda atvejo vadybininko sudaryta specialistų grupė, kurioje turi pareigą dalyvauti kviečiami Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus specialistai, socialines paslaugas atitinkamoje savivaldybėje teikiančių įstaigų atstovai ar kitų, pagal situaciją svarbių įstaigų atstovai. Atvejo vadybos tvarkos aprašo (2019) 13 punkte numatoma, kad privalomai atvejo vadybos posėdžiuose turi dalyvauti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus specialistas, kai priimami šeimai svarbūs sprendimai. Privalomai taip pat turi dalyvauti socialinis darbuotojas darbui su šeima, globos centro specialistas (jeigu vaikui buvo nustatyta laikinoji globa (rūpyba) arba vaiko teisių pažeidimas įvyko globėjų šeimoje), mobiliosios komandos specialistas (jeigu buvo nustatytas apsaugos vaikui poreikis ir su šeima dirbo mobilioji komanda). Kiti specialistai gali būti kviečiami dalyvauti pagal poreikį.

Vykdamas minimalios ir vidutinės priežiūros priemonę, taip pat skiriamas atvejo vadybininkas. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2007) nurodoma, kad vaikui paskirtų minimalios priežiūros priemonių vykdymas prasideda nuo Koordinuojančios institucijos vadovo, gavusio administracijos direktoriaus sprendimą, ne vėliau, kaip kitą darbo dieną, iš savo

institucijos paskyrus atvejo vadybininką. Pastarasis, nuo jo paskyrimo atvejo vadybininku, per penkias darbo dienas susitinka su vaiku, jo atstovais pagal įstatymą, kai paskirti keli vaiko minimalios priežiūros priemonės vykdančys asmenys, su minėtais asmenimis ir kartu aptaria pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą galimybes bei kartu parengia individualų vaiko minimalios priežiūros vykdymo planą. Plane nustatomi vaiko minimalios priežiūros tikslai, priemonės, vaiko elgesio pokyčių stebėseną, laukiami rezultatai, vykdymo laikotarpis, tvarka ir atsakingi asmenys. Atvejo vadybininkas koordinuoja, stebi ir kontroliuoja individualaus vaiko minimalios priežiūros vykdymo plano įgyvendinimo eigą, vertina jame nustatytų priemonių veiksmingumą, derina susijusių asmenų veiksmus, aptaria vykdymo rezultatus su vaiku, jo atstovais pagal įstatymą ir kitais atsakingais asmenimis (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007).

Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos apraše (2017) taip pat minima atvejo vadybininko veikla ir jo vykdomos funkcijos, organizuojant Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimą Vaikui. Apraše minima, kad koordinuotai teikiamų paslaugų teikimo vaikui ir jo tėvams (globėjams, rūpintojams) poreikis atsiranda tuomet, kai pavienės, atskirai teiktos ar teikiamos švietimo pagalbos, socialinės ar sveikatos priežiūros paslaugos yra neveiksmingos, neefektyvios ir neužtikrina Vaiko gerovės. Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos apraše (2017) nurodyta, kad Koordinuotai teikiamų paslaugų teikimo atvejo vadybininkas paskiriamas tuomet, kai Koordinuojančios institucijos vadovas, gavęs savivaldybės administracijos pavedimą koordinuoti konkretaus Vaiko ir jo tėvų (globėjų, rūpintojų) Koordinuotai teikiamų paslaugų teikimą. Išskiriamos tokios Koordinuotai teikiamų paslaugų teikimo atvejo vadybininko funkcijos:

- Gavus tiesioginio vadovo pavedimą, organizuoja bendrą susitikimą su vaiku, jo tėvais (globėjais, rūpintojais), paslaugas teikiančiais specialistais, aptarti vaiko, jo tėvų poreikius, jų tenkinimo galimybes ir kt. siekiant teikti pagalbą vaikui;
- Sudaro koordinuotai teikiamų paslaugų teikimo planą, kuriame numatomi pagalbos teikimo tikslai, siektini rezultatai, priemonės tikslams pasiekti, specialistai, atsakingi už atskirų plano priemonių vykdymą, trukmę, plano veiksmingumo vertinimo etapai;
- Plano įgyvendinimo metu stebi atsakingų asmenų daromą poveikį vaikui, jo tėvams (globėjams, rūpintojams): renka informaciją iš atsakingų asmenų, vaiko ir jo tėvų (globėjų, rūpintojų) apie plano priemonių įgyvendinimo eigą, rezultatus, vertina plano veiksmingumą (Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašas, 2017).

Atvejo vadybos tvarkos apraše (2019) apibrėžiami pagrindiniai principai, kuriais turi vadovautis tiek atvejo vadybininkas, tiek socialinis darbuotojas darbe su sunkumus patiriančiomis šeimomis, siekiant pokyčių individualioje kliento situacijoje:

- 1) Šeimos įgalinimo – būtina teikti pagalbą šeimai ir vaikui, siekiant identifikuoti ir tinkamai išnaudoti turimus išteklius bei nustatyti ne tik socialinės rizikos veiksnius, su kuriais galimai susiduria šeima ir vaikas, bet ir jų stiprybes, kurios gali padėti spręsti šeimos ir (ar) vaiko problemas bei gerinti esamą šeimos situaciją. Pažymima, jog šeima ir vaikas turi aktyviai dalyvauti pagalbos teikimo procese;
- 2) Paslaugų nedubliavimo – svarbu įvertinti kokias paslaugas šeima ir (ar) vaikas jau gauna kitose paslaugų teikimo vietose ir įvertinti šeimos motyvaciją tolimesnėms paslaugoms gauti bei neskirti panašaus pobūdžio paslaugų, kurias šeima jau gauna. Paslaugų planavimo šeimai procese svarbu atsižvelgti į tai, kad siūlomos paslaugos nedarytu neigiamos įtakos šeimos situacijoje ir jos nepablogintų;
- 3) Pagalbos ir paslaugų atitikties individualiems šeimos ir vaiko poreikiams - visos pasirinktos ar siūlomos paslaugos, pagalbos formos ir būdai turi atitikti individualius šeimos ir vaiko poreikius bei konkrečias jų problemas, kurias siekiama išspręsti (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019).

Analizuojant atvejo vadybos metodo įgyvendinimą Lietuvoje, pastebėta, kad mokslinėje literatūroje atvejo vadybos metodo organizavimas neapsiriboja tik vaiko teisių apsauga, kuomet atvejo vadyba šeimai ir (ar) vaikui taikoma Krizių centruose, socialinės paramos centruose, globos centruose, bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinavimo skyriuose, tačiau atsispindi tai, kad atvejo vadyba organizuojama sveikatos apsaugos kontekste: Respublikiniuose priklausomybės ligų centruose, ligoninėse (Savickaitė, Česas, 2018), bei pirminės sveikatos priežiūros įstaigose (Raipa, Čepuraitė, 2017). Apie planus atvejo vadybą integruoti į pirminės sveikatos priežiūros įstaigas buvo rašoma 2011 m. nutarime „Dėl Lietuvos sveikatos sistemos 2011-2020 metų plėtros metmenų patvirtinimo“. Anot Šatkauskienės (2016) atvejo vadyba yra vykdoma užtikrinant neįgalųjų teises (Užimtumo tarnyboje, organizuojant pagalbą neįgaliesiems išitraukiant į darbo rinką, teikiant pagalbą neįgaliesiems integracijos procese). Toks atvejo vadybos metodo įgyvendinimas buvo planuojamas jau nuo 2022 m. gruodžio 31 d. nebegaliojančiame 2019 m. įsakyme “Dėl Užimtumo skatinimo ir motyvavimo paslaugų nedirbantiems ir socialinę paramą gaunantiems asmenims modelio įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Apibendrinant galima teigti, kad atvejo vadybos proceso reglamentavimas Lietuvos teisinėje bazėje apima kompleksinės pagalbos šeimai ir (ar) vaikui teikimą tam, kad būtų sprendžiami kylantys sunkumai individualioje kliento situacijoje. Atvejo vadyba gali būti skiriama ne tik socialinius sunkumus patiriančiai šeimai, tačiau ir vaikams, turintiems specialiųjų poreikių ar teisę pažeidusiems

vaikams, vykdant minimalios ar vidutinės priežiūros priemonę, prireikus koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų. Analizuojant Lietuvos teisinę bazę, susijusią su atvejo vadybos metodo įgyvendinimu sveikatos priežiūros srityje, teisės aktų, reglamentuojančių atvejo vadybos įgyvendinimą, nebuvo rasta. Todėl, šiame darbe, analizuojant ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimą dalyvauti atvejo vadybos procese, bus remiamasi atvejo vadybos procesu, kurį apibrėžia 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. A1-802 Socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintas Atvejo vadybos tvarkos aprašas, neįtraukiant mokslinėje literatūroje apibrėžiamose, kitose srityse taikomo atvejo vadybos proceso dėl menkų atvejo vadybos įgyvendinimą pagrindžiančių informacijos išteklių Lietuvos teisės aktuose.

Apibendrinant *atvejo vadybos metodo įgyvendinimo darbe su vaiku ir (ar) jo šeima* skyrių galima teigti, kad atvejo vadybos proceso etapai lyginant mokslinėje literatūroje ir Lietuvos teisės aktuose aptinkamą informaciją, sutampa: atvejo identifikavimas, pagalbos poreikių vertinimas, pagalbos plano sudarymas, pagalbos plano įgyvendinimas, šeimos stebėseną, pagalbos plano peržiūrų organizavimas, atvejo užbaigimas. Nors atvejo vadybos proceso etapai sutampa, tačiau principai – skirtingi. Mokslinėje literatūroje apibrėžiami principai: atsparumo didinimas ir gyvenimo kokybės gerinimas, bendradarbiavimo ir partnerystės, žalos nedarymo, kliento stipriųjų pusių gerbimo ir stiprinimo, pagarbos kliento įvairovei, kultūrai ir tradicijoms, pagarbos žmogaus teisėmis pagrįstu požiūriu, kliento sutikimo dalyvauti atvejo vadybos procese bei konfidencialumo nesisieja su Lietuvos teisės aktuose apibrėžiamais: šeimos įgalinimo, paslaugų nedubliavimo ir pagalbos ir paslaugų atitikties individualiems šeimos ir vaiko poreikiams principais. Atvejo vadybos procesą inicijuoja Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinio skyriaus specialistas, nustatęs apsaugos vaikui poreikį, tačiau tolesnį procesą koordinuoja paskirtas atvejo vadybininkas, į pagalbos planavimo procesą pasitelkdamas privalomai turinčius dalyvauti komandos narius – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos įgalioto teritorinio skyriaus specialistą, socialinį darbuotoją darbui su šeima, globos centro specialistą (jeigu vaikas globojamas arba jam buvo nustatyta globa (rūpyba), mobiliosios komandos atstovą (jeigu buvo nustatytas apsaugos vaikui poreikis), kiti specialistai, susiję su šeimos ir (ar) vaiko situacija gali būti kviečiami pagal poreikį.

2. ANKSTYVOSIOS PAAUGLYSTĖS SAMPRATA

Ankstesniame skyriuje aptarėme atvejo vadybos proceso sampratą, etapus ir principus bei organizavimą Lietuvoje, kurie apima pagalbos organizavimą vaikui ir (ar) jo šeimai. Į atvejo vadybos proceso organizavimą vaikui ir (ar) jo šeimai bet koku atveju įsitraukia jo tėvai arba kiti atstovai pagal įstatymą, pagalbą teikianti specialistų komanda. Siekiant vaiko įtraukimo dalyvauti atvejo vadybos procese, šiuo atveju – ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko, pagrindinis atvejo vadybos specialistų siekis turėtų būti sudaryti sąlygas jam dalyvauti priimant su juo susijusius ir jį liečiančius sprendimus, kurie turės įtakos jo ateičiai ir tolesniam vystymuisi. Tam, kad ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimas ir dalyvavimo sąlygų sudarymas būtų sėkmingas, atvejo vadybos specialistams svarbu suprasti ankstyvosios paauglystės etapui būdingus elgesio modelius, lemiančius jo motyvaciją įsitraukti į sprendimų priėmimo proceso eigą.

Paauglystė – tai pereinamasis laikotarpis iš vaikystės į jaunystės amžių – pirmąją brandos pakopą. Tai audringo ir prieštaringo vystymosi laikotarpis, pakeičiantis palyginti ramų vidurinėsios vaikystės amžiaus vaikų augimo ir jėgų kaupimo laikotarpį (Žukauskienė, 2012). Paauglystė prasideda nuo fizinio lytinio brendimo pradžios ir trunka iki tol, kol pasiekama savarankiško suaugusio žmogaus socialinė padėtis (Žukauskienė, 2012; Myers, 2008). Halls (1904) (cit. Myers, 2008), vienas pirmųjų Amerikos psichologų, aprašęs paauglystės etapą, pažymi, kad paauglystės laikotarpis apima žmogaus patiriamą įtampą tarp biologinio brendimo ir socialinės priklausomybės. Anot Žukauskienės (2012), Halls (1904) (cit. Myers, 2008), paauglystė, tai - „audrų ir sunkumų“ laikotarpis, kuomet paaugliui būtinas socialinis bendraamžių pripažinimas, kai gyvenimo samprata yra nuolat kintanti, o atitrūkimas nuo tėvų būna didžiausias. Jusienė ir Laurinavičius (2007) pastebi, kad paauglystės etapas dažnai prilyginamas didžiausių gyvenimo permainų ir audrų amžiui - kartais iš paauglio reikalaujama būti suaugusiam ir atsakingam, o kitais atvejais – jam pabrėžtinai primenama, kad jis dar vaikas ir yra priklausomas nuo kitų. Pačiam paaugliui taip pat norisi elgtis įvairiai – kartais, kaip suaugusiam, kartais jis vaikiškai trokšta globos ir rūpesčio (Jusienė, Laurinavičius, 2007). Dėl to, paaugliui bręstant gali kilti sunkumų laikantis konkrečios nuomonės, kadangi jam tai svarbus ieškojimų ir naujų atradimų metas.

Žukauskienė (2012) apibūdindama paauglystės etapą, teigia, kad paaugliai susiduria su biologiniais, kognityviniais, socialiniais ir emociniais pokyčiais, prie kurių turi prisitaikyti. Anot autorės, šie pokyčiai ir paauglių sugebėjimas prie jų prisitaikyti, atskirais paauglystės etapais skiriasi, todėl išskiriamos paauglystės amžiaus ribos yra labai sąlyginės, dažniausiai nurodomos tarp 11-12 ir 18-19 metų. Žukauskienė (2012) priduria, kad mokslininkų nuomonės dėl paauglystės skirstymo į etapus pagal jų amžių gerokai skiriasi. Anot autorės, paauglystės pabaigos tiksliai nusakyti neįmanoma, kadangi tai – individualus procesas, tačiau Žukauskienė (2012) apibūdina pagrindinius paauglystės periodus:

1. Ankstyvoji paauglystė (11-12 iki 14 metų). Šiam periodui būdingi greiti biologiniai pokyčiai, gana didelis stresas ir palyginti maži įveikos sugebėjimai.
2. Vidurinioji paauglystė (apytikriai nuo 14 iki 16 metų). Periodui būdingi nuosekliai vykstantys biologiniai pokyčiai. Stresas mažėja, o įveikos sugebėjimai didėja.
3. Vėlyvoji paauglystė (nuo 16 iki 18-19 metų). Paaugliai subręsta taip, kad atrodo, kaip suaugusieji. Stresas mažas, o įveikos sugebėjimai didžiausi, palyginus su ankstesniais paauglystės laikotarpiais.

Autorė pabrėžia, jog psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tuomet, kai individas suranda savo tapatumą, susikuria savo vertybių sistemą, sugeba užmegzti ir palaikyti tarpusavio draugystės ir meilės santykius, numato ateities perspektyvą (Žukauskienė, 2012).

Kaip teigia Legkauskas (2013), Žukauskienė (2012), Myers (2008), Jusienė ir Laurinavičius (2007), Spellings (2005), Caissy (1994), paauglystę pirmiausia žymi sparti lytinė branda, kuri paprastai prasideda 10-12 gyvenimo metais. Anot Žukauskienės (2012), Myers (2008), prasidėjus ankstyvajai paauglystei, staigus hormonų antplūdis lemia nuotaikų kaitą ir sukelia sparčios, dvejus metus trunkančios raidos laikotarpį, kuris mergaitėms prasideda apie 11-uosius, o berniukams – apie 13-uosius metus. Lytinio brendimo metu sparčiai formuojasi reprodukcijos ir išoriniai lyties organai, t. y. ryškėja pirmieji lytiniai požymiai, o kartu ir antriniai lytiniai požymiai (vyriškieji ir moteriškieji bruožai, nesusiję su reprodukcijos funkcijomis). Apie keturioliktuosius metus paprastai vyksta ne tik hormoniniai arba fiziologiniai pokyčiai organizme, bet ir galutinai subręsta centrinė nervų sistema. Šie pokyčiai, anot Jusienės ir Laurinavičiaus (2007) susiję ir su nauja pažintinės raidos pakopa.

Paauglystės laikotarpiu, aktyviai keičiantis žmogaus kūnui, kinta požiūris ir į save, pradedama ieškoti išskirtinumo, unikalumo, taip pat, siekiama prisitaikyti prie palankios socialinės aplinkos (sociumo) (Myers, 2008). Legkausko (2013) nuomone, bręstant paaugliui keičiasi ne tik jo kūnas, bet ir plečiasi jo bendravimo ratas, jis intensyviai kaupia įvairių santykių patirtį. Būtent atsirandant naujoms patirtims, augant įvairovei, skatinamas paauglio mąstymo vystymasis. Kaip teigia Myers (2008), paauglio formavimąsi apima: fizinė raida, pažintinė raida, moralumo raida, psichosocialinė raida, tapatumo formavimasis, tėvų ir bendraamžių įtaka.

Aptariant pažintinę raidą, plėtojantis paauglių mąstymo gebėjimams, tobulėja jų socialinis sąmoningumas ir moraliniai sprendimai. Didėjant pažintiniams gebėjimams, daugelis paauglių pradeda mąstyti apie tai, kad yra idealu, ir tampa gana kritiškai visuomenės, savo tėvų ir savų trūkumų atžvilgiu (Myers, 2008). Anot Jusienės ir Laurinavičiaus (2007), pažintinė raida pasiekia formalių operacijų stadiją, kuomet paauglys gali operuoti (mąstyti, samprotauti) ne tik konkrečiomis, bet ir abstrakčiomis sąvokomis. Pasak autorių, formalių operacijų stadijai būdinga logiškai mąstyti, apibendrinti patirtį arba matytus, žinomus dalykus ir daryti išvadas, kelti prielaidas ir jas tikrinti, o nuo jaunesniųjų, mokyklinio amžiaus vaikų mąstymo, paauglių mąstymas skiriasi ir tuo, kad

svarstoma apie galimybes, pradedama planuoti ateitį, dažniau numatoma į priekį (Jusienė, Laurinavičius, 2007).

Myers (2008) remdamasis Kohlberg (1981, 1984) analizavo paauglio moralinio mąstymo raidą. Toks mąstymas atsiranda, pradėjus mąstyti, kas yra gera, kas – bloga. Anot Kohlberg (1981), tobulėdamas intelektualiai, žmogus pereina tris moralinio mąstymo lygius: prekonvencinis moralumas – vaikai iki 9 metų (vaikai paklūsta arba vengdami bausmės arba siekdami konkrečios naudos); konvencinis moralumas – ankstyvoji paauglystė (rūpinimasis kitais, įstatymų ir socialinių taisyklių laikomasi todėl, kad tai yra įstatymai ir taisyklės); pokonvencinis moralumas – susiformavus abstrakčiajam mąstymui, mąstymas prasideda formaliosiomis operacijomis.

Anot Eriksono (1963) (cit. Myers, 2008), kiekviena gyvenimo stadija turi savo „psichosocialinę“ užduotį – krizę, kurią reikia išspręsti. „Maži vaikai susiduria su pasitikėjimo, vėliau autonomijos, dar vėliau – iniciatyvos klausimais. Paaugliai stengiasi praeities, dabarties ir ateities galimybes sujungti į aiškesnį savivaizdį.“

Paaugliui besivystant, bei išgyvenant psichosocialinės raidos dilemą, jis susiduria su tapatumo arba vaidmenų sumaištimi, kuomet ieškoma atsakymų į daugelį „egzistencinių“ klausimų, susijusių su jo dabartiniu gyvenimu arba ateitimi: kas aš esu? Kuo man būti gyvenime? Paaugliui svarbu sau pačiam atsakyti į klausimą „kas aš?“ įvairiais aspektais (Jusienė, Laurinavičius, 2007). Myers (2008) pažymi, jog vaidmenų sumaištis įveikiama būtent paaugliui atsakius sau į klausimą „kas aš?“, kuomet susiejami visi „aš“ į vientisą ir asmeniui priimtina sampratą apie save – tapatumą. Kai kurie paaugliai anksti suranda savo tapatumą, paprasčiausiai perimdami tėvų vertybes ir lūkesčius (kuomet tai, kas jie yra, primetama tėvų ir paauglys neturi galimybės rinktis). Kitų tapatumas gali būti neigiamas, t. y. priešingas tėvų ir visuomenės normoms bet atitinkantis tam tikros bendraamžių grupės tapatumą (Erikson, 1963, cit. Myers, 2008).

Prie tapatybės formavimosi prisideda ir kiekviena paruošiamoji Ego savybė, įgyta ankstesnėse raidos stadijose. Pavyzdžiui, pamatinis pasitikėjimas užtikrina sėkmingus tarpusavio santykius – paaugliai ieško žmonių, idėjų, idealų, kuriais tiki ir pasitiki. Anot Jusienės ir Laurinavičiaus (2007), autonomijos savybė teikia pojūtį, kad galiu daug pasiekti, galiu tai pats arba pati. Spellings (2005) pažymi, kad paauglys dėl gyvenimiškos patirties stokos neapgalvoja savo elgesio perspektyvos, jų pasitelktos strategijos tikslui pasiekti paprastai būna naivios ir nesudėtingos. Žukauskienė (2012) pažymi, kad egocentrizmas didėja nuo paauglystės pradžios iki ankstyvosios paauglystės ir aukščiausią lygį pasiekia 14-16 metais. Legkauskas (2013), analizavęs Elkindo teoriją, išskiria keletą paauglių egocentrizmo formų:

1) „įsivaizduojama auditorija – „visi galvoja tik apie mane“. Toks paauglio mąstymas dažnai pasireiškia perdėtu savos išvaizdos sureikšminimu, savo gebėjimų pervertinimu (Elkindas, 1967, cit. Legkauskas, 2013).

2) „asmeninis mitas – „aš unikalus ir nepakartojamas“ – blogi dalykai gali atsitikti bet kam kitam, tik ne man“. Tai paprastai pasireiškia negebėjimu tiksliai perteikti savo asmeninių emocijų, prieštaravimais sau, jautrumu patiriamai neteisybei, tačiau suvokimo stoka, kaip elgiasi su kitu, atsiranda konfliktiški santykiai su mokytojais, tėvais, kitais, kurių nuomonė nesutampa su jo (Elkindas, 1967, cit. Legkauskas, 2013).

3) „pseudokvailumas – „tiek daug dalykų gali įvykti, kad net nežinau, kaip bus“ (Elkindas, 1967, cit. Legkauskas, 2013). Pasireiškia negebėjimu pasimokyti iš kito patirties, noru pakartoti kito patirtį savo kailiu, dėl gyvenimiškos patirties stokos, trūksta gebėjimo įsivertinti galimas nesėkmes (Legkauskas, 2013).

Tapatumo raida paauglystėje, aprašoma iš paauglio Aš vaizdo, tapatumo jausmo ir savivertės pokyčių perspektyvos (Steinberg, 2008; Marcia, 1966; Eriksonas, 1959 ir kt.):

1. Aš vaizdas. Ankstyvojoje paauglystėje dėl kognityvinės raidos paauglys įgyja didesnę savimonę, geriau supranta kitus, jų mintis ir sprendimus. Paauglys pasitelkęs formalus operacinio mąstymo stadiją, gali įsivaizduoti savo ateitį, kurti geresnio pasaulio vaizdą, apsvarstyti daugybę variantų, kaip išspręsti realiai egzistuojančias socialines ir kitas krizes. Kitaip tariant, ankstyvojoje paauglystėje vystosi gebėjimas pažvelgti į ateitį, kadangi nuo formaliojo operacinio mąstymo priklauso jaunų žmonių idealizmas ir jų siekis rasti bei apsvarstyti naujas problemas, jų sprendimo būdus.
2. Tapatumo jausmas. Tapatumo jausmas yra aiškus stabilus savęs suvokimas skirtingose aplinkybėse, taip pat praeityje ir ateityje. Anot J. Marcia (1966) (cit. Žukauskienė, 2012), savęs tyrinėjimas prasideda ankstyvojoje paauglystėje, tačiau visiškas tapatumas retai kada pasiekiamas iki 18 metų amžiaus.
3. Savivertė. Vienas iš svarbiausių tapatumo formavimosi aspektų. Kitaip tariant, savivertė yra asmens nuomonė ir jausmai apie savo paties Aš vaizdą bei tapatumą. Anot Žukauskienės (2012), atskirais laikotarpiais savivertė gali svyruoti, sukelti įtampą ir nerimą, bet bendras savivertės lygis sumažėja vaikams, pereinant iš vidurinėsios vaikystės į ankstyvąją paauglystę (12-13 metų amžiuje). Tai siejama su didesne kognityvine branda, dėl kurios paaugliai vis labiau suvokia neatitikimą tarp idealiojo Aš ir realiojo Aš, ypač dėl savo fizinės išvaizdos.

Apžvelgiant tėvų ir bendraamžių įtaką, besiformuojančiai paauglio asmenybei, pastebima, jog sulaukus paauglystės, vis dažniau kyla konfliktai tarp tėvų ir vaikų, ko paprastai ankščiau nebūdavo: dėl namų ruošos darbų, miego laiko, namų darbų. Nuo ankstyvosios paauglystės iki vėlyvosios paauglystės tėvų ir paauglių konfliktai (ankstyvojoje paauglystėje) suintensyvėja, tačiau ilgainiui retėja (Myers, 2008). Autorius teigia, jog paauglystės laikotarpiu, esant teigiamiems santykiams tarp paauglio ir tėvų, paprastai vyrauja geri santykiai ir su bendraamžiais, o esant atvirkštiniam variantui

– paaugliai labiau pasiduoda bendraamžių įtakai, jiems ne taip gerai sekasi mokykloje, santykiai su tėvais tampa įtempti, šalti. Tačiau paauglystė – tai laikas, kuriam būdinga mažėjanti tėvų ir auganti bendraamžių įtaka.

Paauglystėje taip pat išryškėja arba pasikeičia anksčiau susiformavusios trajektorijos, susijusios su vėlesniais elgesio ir emociniais sunkumais suaugusiojo amžiuje, t. y. paauglystėje gali prasidėti problemos, būdingos visam tolesniam gyvenimui, tokios kaip priklausomybės (nikotinui, alkoholiui, psichoaktyvioms medžiagoms), bendravimo sunkumai, nesugebėjimas įgyti ir įsisavinti žinių, reikalingų darbui, karjerai. Tokių į sunkumus vedančių trajektorijų pakeitimas tinkamesnėmis dar iki suaugusiojo amžiaus gali turėti didesnės įtakos nei intervencijos vyresniame amžiuje (Žukauskienė, 2012).

Anot Žukauskienės (2012), ankstyvosios paauglystės laikotarpiu vyksta esminiai individo nuostatų pokyčiai: jis pradeda priešintis ir išorinės aplinkos veiksnių (tėvų, mokytojų, įstatymų ir kt.), ir vidinių troškimų (naujai atsirandančių instinktyvių potraukių), priklausomybėms. Šios nepriklausomybės, kurios reikalauja visuomenė, siekimas, tampa svarbiu, bei sudėtingu raidos uždaviniu paauglystėje. Atsiradęs poreikis nepriklausomybei ir kova dėl jos tampa daugelio paauglių asmeninių ryšių ir jų komplikacijų priežastimi.

Apibendrinant galima teigti, jog paauglystės laikotarpis pirmiausia prasideda nuo fiziologinių pokyčių žmogaus organizme, kuomet sparčiai keičiasi kūno formos, bręsta organizmas, dėl hormonų lygio padidėjimo ir pokyčių atsiranda didesnės nuotaikų kaitos. Bręsdamas paauglys susiduria ne tik su besikeičiančiu kūnu, bet ir su vidinių išgyvenimų „audromis“, kurios apima tam tikrą krizinį laikotarpį. Paauglystės laikotarpiu, be paminėtų pokyčių, vyksta ir moralumo bei socialinė raida, tapatumo formavimasis, keičiasi suvokimas apimantis tėvų ir bendraamžių įtaką tolimesniam gyvenimui. Ankstyvojoje paauglystėje, bręstant paaugliui, dominuoja greiti biologiniai pokyčiai, didelis stresas, maži įveikos gebėjimai, konvencinis moralumas (poreikis rūpintis kitais, laikytis taisyklių), didėjantis egocentrizmas, didėjanti savimonė, augantis tapatumo jausmas, mažėjanti savivertė, intensyvėjantys konfliktai tarp paauglio ir tėvų. Atsižvelgiant į tai, kad ankstyvosios paauglystės laikotarpiu vyksta esminiai individo pokyčiai, specialistams, siekiantiems ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimo ir dalyvavimo atvejo vadybos procese gali kilti iššūkių dėl paaugliui kylančio natūralaus pasipriešinimo išorinės aplinkoms veiksniams, vidiniai troškimai ir bendraamžių įtaka tampa svarbesne, taip atmetant tėvų ir kitų suaugusiųjų primetamas elgesio „normas“. Atvejo vadybos specialistams svarbia užduotimi tampa būdų ir metodų paieška atkreipiant ankstyvosios paauglystės vaiko dėmesį į įsitraukimo ir dalyvavimo atvejo vadybos procese svarbą, taip užtikrinant vaiko teisę į dalyvavimą, sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus, bei padidinant tikimybę sumažinti ateityje galimų patirti sunkumų savarankiškai funkcionuojant gyvenime.

3. VAIKO DALYVAVIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMAS SPRENDŽIANT SU JUO SUSIJUSIUS KLAUSIMUS

3.1. Vaiko dalyvavimo teisės teisinis reglamentavimas

Vaiko teisė būti išklausytam ir dėmesys jo pažiūroms – viena pagrindinių Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1989) vertybių, apibūdinanti teisinio ir socialinio vaiko statuso klausimą. Valstybė turi garantuoti vaiko teisę būti išklausytam tiesiogiai arba priimti ar pakeisti įstatymus taip, kad vaikas galėtų šia teise visapusiškai naudotis: užtikrinti, kad vaikas gautų visą reikiamą informaciją ir patarimus, kad galėtų nuspręsti taip, kaip geriausia jo interesams (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaita, 2019).

JT vaiko teisių konvencijos 12 ir 13 straipsniai vienas kitą papildo, bei apima vaiko dalyvavimo teisę iš dviejų perspektyvų – išsakyti ir reikšti savo nuomonę bet kokiais jį liečiančiais klausimais. JT Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnio pirmoji dalis užtikrina:

1. Vaikui, gebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais (dalyvavimo teisė);
2. Vaikui būtinai turi būti suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio proceso nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar kitą atitinkamą organą, nacionalinių įstatymų numatyta tvarka (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

JT Vaiko teisių konvencijos 13 straipsnio pirmoji dalis užtikrina vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę. Ši teisė apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją ir idėjas nepaisant apribojimų: rašytine arba spausdintine forma, meno kūriniais ar kitais vaiko pasirinktais būdais. (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

Vaiko teisė reikšti savo nuomonę taip pat yra apibrėžiama LR CK (2000). LR CK (2000) 3.164 straipsnyje apibrėžiamas nepilnamečio vaiko dalyvavimas užtikrinant jo teises. Straipsnis nurodo: „kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras turi būti išklausytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma – per atstovą ir priimant sprendimą į jo norus turi būti atsižvelgta, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams“. Taip pat, LR CK (2000) 3.177. straipsnyje nurodoma, kad “Teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklaudyti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus“.

VTAPI (2023) 4 straipsnyje nurodoma, kad vaikui turi būti teikiama tokia apsauga, kokios reikia jo gerovei, teikiant įvairialypę pagalbą. Tuo tarpu VTAPI (2023) 4 str. 4 punkte pažymima vaiko nuomonės išklausymo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo teisė – „vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams“.

Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros (2007) įstatymo 4 straipsnyje vienas iš vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros principų nurodomas vaiko dalyvavimas, priimant su juo susijusius sprendimus. Pažymima, kad vaikui turi būti sudaryta galimybė būti išklaustyam bet kokio su juo susijusio teismo ar administracinio proceso nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per vaiko atstovą įstatymų numatyta tvarka (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007)).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo (2007), 3 straipsnyje kaip vienas prioritetinių veiklos principų išskiriamas vaiko dalyvavimo ir išklausymo principas. Įstatyme pažymima – „vaikas turi teisę reikšti savo nuomonę ir daryti įtaką sprendimams, susijusiems su jo gerove šeimoje ir visuomenėje. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius užtikrina aktyvaus vaiko dalyvavimo ir išklausymo galimybes bei atsižvelgia į vaiko nuomonę, jeigu ji neprieštaruoja vaiko interesams“.

Vaiko dalyvavimo teisė yra reglamentuota ir Atvejo vadybos tvarkos aprašo (2019) 3 skyriaus 17 punkte. Nurodoma, kad atvejo nagrinėjimo posėdžiai turi būti organizuojami užtikrinant vaiko teisę būti išklaustyam – vaikui turi būti sudarytos sąlygos dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdyje, jei jis pareiškia tokį norą, išskyrus atvejus, kai tai prieštaruoja vaiko interesams. Priduriama, kad posėdžio metu vaikas turi teisę išsakyti savo nuomonę, pasiūlymus ir lūkesčius, lygiomis teisėmis su kitais šeimos nariais (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019). Pažymėtina, kad dėl vaiko dalyvavimo atvejo vadybos procese užtikrinimo sprendžia Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos (toliau – VVTAĮT) atstovas. Jeigu atstovas priima sprendimą, kad vaiko dalyvavimas atvejo vadybos posėdyje pažeidžia geriausias vaiko interesus, VVTAĮT atstovas turi išklausti vaiko nuomonę prieš atvejo vadybos posėdį. Atvejo vadybininko atsakomybė, kviečiant vaiką į atvejo nagrinėjimo posėdį – vaikui suteikti visą reikalingą informaciją apie atvejo vadybos procesą, į kokius vaiko lūkesčius bus atsižvelgiama ir paaiškinti to priežastis (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019).

Anot Dudaitės, Kairienės (2017), pagarba vaiko pažiūroms, apibrėžiama Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1989) 12 straipsnyje, pabrėžia vaiko, kaip aktyvaus teisės subjekto statusą, galinčio aktyviai dalyvauti priimant su juo susijusius sprendimus. Svarbu atkreipti dėmesį, jog amžiaus riba, nuo kurios vaikas galėtų išsakyti savo nuomonę nėra nustatyta. Galima pastebėti, kad net dėl amžiaus nekalbantis vaikas savo nuomonę geba išsakyti ir kitais būdais: gestais ar skleidžiamais garsais, mimikomis ar piešiniais. Šios vaiko teisės užtikrinimas turi būti garantuojamas visais atvejais, liečiančiais su vaiku susijusius klausimus ar sprendžiant juos, jeigu klausimai konkrečiai domina vaiką ar yra susiję su poveikiu jo gyvenimui ar tolimesniam vystymuisi.

Analizuojant Lietuvoje galiojančius teisės aktus, galime daryti prielaidą, kad Valstybė siekia įgyvendinti vaiko dalyvavimo teisę. Tačiau, tuo tarpu, šeimoje vaiko teisės yra įgyvendinamos per tėvų pareigas, bei vaiko teisių užtikrinimas pirmiausia prasideda šeimoje. Jungtinių Tautų vaiko teisių

konvencijos (1989) 18 straipsniu įtvirtinama tėvų (arba teisėtų globėjų, rūpintojų) pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, o pagrindinis tėvų (globėjų, rūpintojų) rūpestis turi būti vaiko interesai (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). LR CK (2000) 3.155 straipsnis įtvirtina: „Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje“. LR CK (2000) 3.157 straipsnio 1 dalis nustato tėvų atstovavimą vaikams, kuriame nurodoma, kad „Tėvai yra savo neveiksnių nepilnamečių vaikų atstovai pagal įstatymą, išskyrus tėvus, teismo sprendimu pripažintus neveiksniais šioje srityje arba ribotai veiksniais šioje srityje [...]“. Svarbu pažymėti, jog tėvų veiksmai negali būti nukreipti priešingai vaiko teisėms ir teisėtiems interesams - tėvai (arba kiti atstovai pagal įstatymą) privalo visapusiškai rūpintis vaiku, sudaryti sąlygas dalyvauti įvairiuose procesuose priimančiam su juo susijusius sprendimus, būti išklaustyti jį liečiančių klausimų kontekste.

Apibendrinant galima teigti, jog vaiko dalyvavimo teisė – būti išklaustyti ir dalyvauti procesuose, kuomet sprendžiami su juo susiję ir jį liečiantys klausimai, jeigu tai neprieštaruoja jo interesams, remiantis Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989) Lietuvos teisės aktuose ši vaiko teisė yra apibrėžiama. Svarbu atkreipti dėmesį, kad vaikui, gebančiam suformuluoti savo pažiūras, būtų sudaromos sąlygos išsakyti savo nuomonę ne tik žodžiais, bet ir gestais, piešiniais ir kitomis suprantamomis raiškos formomis pagal jo amžių ir raidą.

3.2. Vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemos

Vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimą analizavusi Stripeikienė (2017) pažymi, kad tik vaiko teisių gerbimas, didesnė pagarba jam, kaip individui ir atsižvelgimas į vaiko nuomonę, suteikia daugiau galimybių priimti labiausiai vaiko interesus atitinkančius sprendimus taip užtikrinant prigimtine vaiko teisę į pagarbą, kartu ir kuo palankesnę aplinką vaikui harmoningai augti ir vystytis.

Lietuvoje, užtikrinant vaiko teisių apsaugą, svarbus institucinis bendradarbiavimas. Stripeikienė (2017) teigia, kad pirmiausia svarbus greitas, o ne formalus reagavimas į bet kokios rūšies galimus vaiko teisių pažeidimus, nepaisant vaiko tėvų ar kitų susijusių asmenų aiškinimų ar jų interesų. Operatyvi reakcija į galimus vaiko teisių pažeidimus gali didinti vaiko teisių apsaugos kokybę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2020), aptariant vaiko teisę būti išklaustyti ir dalyvauti jį liečiančių klausimų sprendime pažymėtina, jog praktikoje vis dar nėra užtikrinamas tinkamas vaiko teisės būti išklaustyti įgyvendinimas. Ataskaitinio laikotarpio eigoje (per 2020 m.), vaiko teisių apsaugos kontrolierius stebėjo atvejus, kuomet vaikams nebuvo sudarytos sąlygos reikšti savo nuomonę bei dalyvauti sprendimų priėmimo arba į šios teisės įgyvendinimą buvo žiūrėta formaliai. Kai kuriais atvejais nebuvo skiriamas būtinas dėmesys šios teisės turiniui ir tinkamam

įgyvendinimui. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2020) pažymima, kad tinkamas vaiko nuomonės išklauskymas, sąlygų vaikui dalyvauti su juo susijusių klausimų sprendime sudarymas gali reikšmingai pakeisti įvairių situacijų bei aplinkybių vertinimą bei priimamus sprendimus. Keliama problema, kad sprendimų priėmimo procesuose dažniau dalyvauja tik tie vaikai, kuriems būdingas problemiškas elgesys ar vaikai yra susidūrę su teisėsauga. Praktikoje stebimas neigiamas požiūris į vaikus, kurie yra linkę į problemišką elgesį ar yra teisėsaugos akiratyje, jiems nėra skiriamas pakankamas dėmesys, pokalbiai su vaikais minimais atvejais gali būti labiau paviršutiniški, formalūs. Į vaiką tuomet žiūrima kaip sunkumus, didelį susirūpinimą keliantį žmogų, o ne į tą, kuris savo elgesiu šaukiasi pagalbos.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2019) pažymima, kad jokie teisės aktai nenustato ir nerekomenduoja nustatyti amžiaus ribos vaiko teisės išreikšti savo nuomonę ir pažiūras atžvilgiu. Anot vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus, būtina pripažinti ir gerbti nežodines vaiko bendravimo formas, įskaitant žaidimus, kūno kalbą, piešimą, kurias naudodami vaikai gali pademonstruoti supratimą, pasirinkimą ir pageidavimą. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius savo ataskaitoje pažymi, jog stebima, kad specialistų darbe nėra siekiama išsiaiškinti ypač mažų vaikų nuomonės, nes tai reikalauja daugiau papildomo laiko, žmogiškųjų resursų, papildomo suvokimo ir žinių apie vaikams būdingus bendravimo modelius.

Tamutienė (2018) analizavusi vaiko apsaugos veiksmingumo problemas Lietuvoje, pastebi, kad vaikai, dėl juos žalojančių įvairaus tipo patirčių, pagalbos į suaugusiuosius kreipiasi itin retai. Tai susiję su daugeliu priežasčių, pavyzdžiui: baime, gėda, nepasitikėjimu ar aplinkybių, atitinkančių jų amžių ir galimybes tai padaryti, stoka. Gavus pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, į atvejo tyrimus menkai įtraukiami vaikai ne tik dėl mažo amžiaus (kuomet žodžiu negali išsakyti savo nuomonės), bet ir dėl sąlygų vyresniems vaikams atsiskleisti nesudarymo. Autorė daro prielaidą, kad ignoruojant vaikų neigiamas patirtis, sudaromos tokios sąlygos, kad smurtą ar kitokius vaiko teisių pažeidimus patyrę vaikai laiku nesulauks reikalingos pagalbos, į juos žiūrima, kaip į problemiškus vaikus, kas ateityje, gali sudaryti palankias sąlygas sudėtingesnių problemų vystymuisi tolesniame gyvenime.

Grace, Grace (2017) leidinyje “Dalyvavimo vadovas” aptaria dalyvavimo svarbą, atsižvelgiant į vieną svarbiausių JT Vaiko teisių konvencijos (1989) principų – vaiko interesų užtikrinimą, atsižvelgiant į vaiko nuomonę ir sudarant sąlygas vaikui pilnai dalyvauti sprendimų priėmime. Autoriai teigia, kad dalyvavimas sprendimų priėmime tai jautrus procesas, kuriuo siekiama jaunas žmones ir jų bendruomenes, įgalinti realių ir tvarių visuomenės pokyčių kūrimui per tinkamą žinių ir įgūdžių įgijimą.

Biljeveld, Dedding ir Bunders-Aelen (2015) tyrinėję vaikų dalyvavimą vaiko teisių apsaugos sistemoje, pastebi, kad vaikai išsako lūkestį dalyvauti vaiko teisių apsaugos procese, tačiau socialiniai

darbuotojai ir atvejo vadybininkai randa įvairių priežasčių, kodėl vaikai neturėtų dalyvauti ir jų dalyvavimas nėra tinkamas ar reikalingas. Anot autorių, vaiko nuomonės išklauso požiūriu, specialistai dažnai prieštarauja vaiko galimybei dalyvauti procese, dėl socialinių ir kultūrinių priežasčių, bei specialistų kompetencijų stokos, susijusios su vaikų įtraukimu dalyvauti, sprendžiant su jais susijusius klausimus. Kaip teigia autoriai, svarbu stiprinti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų suvokimą, pažymint kokios svarbos yra vaiko dalyvavimas sprendžiant su juo susijusius klausimus socialinio darbo su šeima kontekste.

Murray (2019) savo straipsnyje aptarė, dėl kokių priežasčių svarbu išgirsti vaiko balsą ir kas slepiasi už to, jeigu vaiko nuomonė nėra išklausoma. Autorė pastebi, jog vaiko nuomonės ignoravimas jam suponuoja tai, kad jis nėra vertinamas kaip pilnavertis šeimos narys, visuomenės dalis, ir toks požiūris moko vaiką būti nedemokratišku. Pabrėžiama, kad neatsižvelgimas į vaiko nuomonę atskiria vaiką nuo galimybės būti pripažintam ir svarbiam, slopina tapatumo jausmą ir vystymąsi, mažina mokymosi motyvaciją, savarankiškumą ir savireguliaciją. Suaugusieji galimai turi sunkumų atpažindami vaiko bendravimo būdus ir tikslus, kadangi ne visi vaikai kalba nuosekliai, dėl amžiaus neturi plataus žodyno, ypač mažieji. Siekiant suprasti vaiko poreikius. Autorė pataria formuoti saugų ryšį ir santykį su vaiku, taikant jautrumo, emocinio intelekto, motyvacijos, klausymo principus bei neriboti laiko resursų dirbant su vaiku,

Ruškus, Chudabienė, Motiečienė, Naujanienė (2021), analizavę vaiko nuomonės išsakymo reikšmę vaiko ir šeimos gerovės politikos ir jos įgyvendinimo kontekste, tyrimo rezultatuose atskleidė, kad vaikai nėra linkę išsakyti savo nuomonės suaugusiems. Tyrėjai pastebi, kad vaikus išsakyti savo nuomonę stabdo pasekmių baimė, kad jų pasiūlyti sprendimai gali pabloginti esamą situaciją. Tyrimo metu išryškėjo, kad vaikai, sužinoję apie galimybę išsakyti savo nuomonę, stebėjosi, kad jos gali būti klausiami, kad jų nuomonė gali būti svarbi. Stafford ir kt. (2021) (cit. Ruškus ir kt., 2021), mano, jog tokie rezultatai leidžia manyti apie suaugusiųjų diskriminacijos vaiko atžvilgiu praktikos egzistavimą, kuomet sprendimus, susijusius su vaiko gyvenimu, priima suaugusieji.

O'Reilly, Dolan (2016) analizavę vaiko nuomonės išsakymo reikšmę socialinio darbo kontekste, atkreipė dėmesį, kad siekiant įvertinti pagalbos šeimai poreikį, vaikai ne visada atsiduria centre, o socialiniams darbuotojams kyla sunkumų prasmingai bendraujant su vaikais. Autoriai remdamiesi pastebėjimais atlikto tyrimo eigoje, tvirtina, kad tiesioginis darbas su vaikais yra esminė pagalbos šeimai poreikio vertinimo dalis ir apima vaiko situacijos stebėjimą, bendravimą ir bendrą veiklą kartu su vaiku. Autoriai pabrėžia, kad socialiniai darbuotojai turi išsiaiškinti vaikui priimtina bendravimo būdą, kas reikštų, jog pagalbos procesas turi būti sutelktas į vaiką ir jo teisių bei teisėtų interesų užtikrinimą.

Collins (2017) pastebi, kad įgyvendinant vaiko teisių apsaugą bei bandant spręsti vaiko teisių apsaugos problemas, trūksta informacijos, kiek specialistai vertina ir gerbia vaikų dalyvavimą tiriant

atvejus, susijusius su vaiko teisių pažeidimais. Autorius pastebi, kad vaikų dalyvavimas sprendžiant su juo susijusius klausimus, praktikoje specialistams yra didelis iššūkis dėl įvairių priežasčių, įskaitant diskriminaciją dėl vaiko amžiaus, galimybių pabendrauti su vaiku atmetimą ir vengimą, motyvacijos paskatinti vaiką dalyvauti stoka. Vaiko įtraukimas ir vaiko teisių įgyvendinimas labiau atspindi teoriniu lygmeniu, o ne praktikoje, susijusioje su vaiko teisių apsaugos įgyvendinimu, siekiant užtikrinti vaiko dalyvavimo teisę dalyvauti priimant procesuose, kuomet priimami su juo susiję sprendimai.

Nunes (2021) analizavusi vaikų dalyvavimą, kuomet buvo sprendžiami klausimai susiję su vaikų gyvenamosios vietos nustatymu globos įstaigoje, pastebėjo, jog vaikai vertino būti konsultuojami, palankiai vertino bet kokias galimybes bendradarbiauti su vaiko teisių apsaugos specialistais. Anot autorės, tyrime dalyvavusių vaikų patirtis atskleidžia specialistų, dirbančių su vaikais, skatinimo įtraukti vaikus į sprendimų priėmimo procesą svarbą, priimant sprendimus dėl jų gyvenamosios vietos nustatymo ar sprendžiant kitus klausimus, susijusius su vaiko ateitimi.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinių paslaugų organizavimo sferoje bei vaiko teisių apsaugos sistemoje, vaiko teisių gynėjams kyla iššūkių sudarant sąlygas vaikui išsakyti savo nuomonę bei pilnavertiškai dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose. Analizuotoje mokslinėje literatūroje bei vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitose keliami problema, apimanti vaiko galimybę dalyvauti sprendžiant su juo susijusius, jį liečiančius klausimus. Pastebėta, kad galimai dėl suaugusiųjų vangaus požiūrio bei kompetencijos stokos, nepakankamo dėmesio vaikui skyrimo, išklausant vaiko nuomonę, vaikai nėra linkę atvirai kalbėti apie kylančius sunkumus. Menkas dėmesys vaiko teisei ir interesui išsakyti savo nuomonę, ateityje gali turėti neigiamų pasekmių jo tolesniam vystymuisi, elgesio modelių formavimuisi.

3.3. Dalyvavimo modeliai

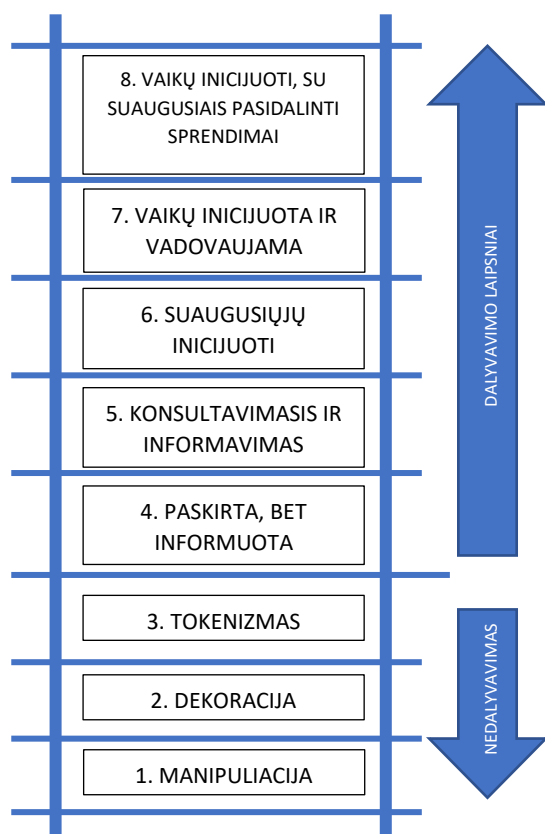
Ankstesniame poskyryje aptarta vaiko įtraukimo į dalyvavimą ir nuomonės išsakymą sprendimų priėmimo procese, kuomet priimami sprendimai tiesiogiai liečia vaiką, problematika. Specialistai įgyvendinantys vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimą, dėl įvairių priežasčių neįtraukia vaiko į sprendimų priėmimo procesą, galimai neturėdami aiškios pozicijos, kaip turėtų būti įgyvendinamas vaiko dalyvavimas atvejo vadybos procese bei kokiais įrankiais specialistai turi galimybę naudotis.

Anot Frankel (2018), vaiko teisių gynimo kontekste, suaugusieji ir vaikai turėtų dirbti kartu, siekiant pokyčių. Autorius pažymi, kad bendraujant su vaikais, svarbu, kaip suaugusieji tai daro – bendrauja tiesiogiai ar netiesiogiai, formalioje ar neformalioje aplinkoje, kitaip tariant, kokias technikas naudoja, siekdami įtraukti vaikus. Jis teigia, kad vaiko teisių gynimo kultūra peržengia tradicinį požiūrį, kurį skatina patys suaugusieji, kalbantys vaiko vardu – vaikų balsai turi būti

pripažįstami, atsižvelgiama į vaikų pasiūlymus, nes suaugusiems ir vaikams susivienijus sudaroma galimybė pakeisti ir (ar) pagerinti esamą situaciją.

Kosher, Ben-Arieh (2020) atliko tyrimą apie socialinių darbuotojų požiūrį, kalbant apie vaiko teisės dalyvauti įgyvendinimą. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai pripažino sunkumus, užmezgant pasitikėjimu grįstą ryšį su vaikais, kylančius „nepatogius“ jausmus individualių konsultacijų metu, bei socialiniai darbuotojai įvardino, kad jiems trūksta žinių, mokymų, įgūdžių bei pasitikėjimo, bendraujant su vaikais. Autoriai pažymėjo, kad šis gautas tyrimo rezultatas yra reikšmingas, kalbant apie metodų kaip bendrauti su vaikais, mokymą, tam, kad vaikai būtų įtraukti į dalyvavimą sprendimų priėmimo procesuose. Anot Harto (1992) dalyvavimas, tai procesas, kuomet dalinamasi sprendimais, paveikiančiais asmens gyvenimą ir gyvenimą tos bendruomenės, kurioje jis gyvena.

Siekiant organizuoti vaikų įtraukimą dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, moksliniuose šaltiniuose analizuojami keli dalyvavimo modeliai. Plačiausiai analizuojamas ir taikomas dalyvavimo modelio tipas – „Dalyvavimo kopėčios“. Šį modelį sumanė Arnstein (1971), peržiūrėjo ir išplėtojo Hartas (1992). Pastarasis autorius „Dalyvavimo kopėčias“ ir šio metodo taikymą orientavo į vaikus ir jaunimą. Anot Grace, Grace (2017), kopėčių vizualinė metafora dalyvavimo procesui pavaizduoti naudinga dėl to, kad norint pasiekti tikslą, reikalingas planas; planams reikalingi ištekliai; kopėčios parodo siekį, aukštesnės perspektyvos troškimą; kiekviena aukštesnė pakopa yra progresas, padedantis siekti norimo tikslo.

3. Pav. „Dalyvavimo kopėčios“ Hart (1992)

Harto (1992) „Dalyvavimo kopėčiose“ apibūdinamos aštuonios pakopos, kurių pirmosios trys apibūdina jaunimo įtraukimą, kuris nėra laikomas tikroju dalyvavimu. Sekančios penkios pakopos apibūdina tikrąjį įsitraukimą ir aktyvų dalyvavimą (3. Pav.):

1. Manipuliacija – suaugę pasinaudoja vaikais, kad šie parentų sumanymą bei apsimetama, kad tai inicijuota pačių vaikų.

2. Dekoracija – pakopa, kai jaunuoliai pasitelkiami į pagalbą ar palaikyti kokį nors tikslą netiesiogiai, nors ir suaugusieji neapsimeta, kad tikslas yra įkvėptas pačių vaikų.

3. Tokenizmas – situacija, kai teigiama, kad jauniems žmonėms suteikiama galimybė pasisakyti,

tačiau jų laisvė priiminėti sprendimus, kaip įsitraukti į dalyvavimą yra ribota arba nesuteikiama visai.

4. Paskirta, bet informuota. Pakopa, kai vaikams paskiriamas atitinkamas vaidmuo, jiems teikiama informacija apie tai, kaip ir kodėl jie yra įtraukiami, kokios bus jų atsakomybės.

5. Konsultavimasis ir informavimas. Šioje pakopoje vaikai teikia siūlymus projektuose, kuriuos jau sugalvojo ir vykdo suaugusieji. Vaikai informuojami, kaip į jų nuomonę bus atsižvelgiama, tačiau galutinis sprendimų priėmimas – suaugusiųjų atsakomybėje.

6. Suaugusiųjų iniciuoti, bendri sprendimai su vaikais. Situacijos, kai iniciatoriai yra suaugusieji, bet sprendimų priėmimo procese atsakomybe dalijamasi tarp suaugusiųjų ir vaikų.

7. Vaikų iniciuota ir vadovaujama. Šios pakopos esmė – jaunų žmonių iniciatyva, kuriant ir vykdančiam sumanytas veiklas. Suaugusieji dalyvauja tiek, kiek vaikai to prašo.

8. Vaikų iniciuoti, su suaugusiais pasidalinti sprendimai. Šioje pakopoje vaikai laikomi iniciatoriais, tačiau sprendimų priėmimo procese, atsakomybe dalijamasi tarp vaikų ir suaugusiųjų. Šios pakopos metu, vaikai yra įgalinami prisiimti atsakomybę, tačiau, tuo pačiu sudaromos sąlygos patirties semtis iš suaugusiųjų.

Treseder (1997) aprašė penkis „Dalyvavimo laipsnius“, remdamasis Harto (1992) Dalyvavimo kopėčių modeliu. Šio modelio kūrėjas priešingai nei Hartas, renkasi laisvo stiliaus dalyvavimo modelį, kadangi jo manymu, vaikų ir jaunimo dalyvavimui neturi būti ribų, tačiau priduria, kad siekiant sėkmingo įsitraukimo, būtina investuoti daug laiko ir darbo. Autoriaus išskiriami penki žingsniai, sėkmingo dalyvavimo ir įsitraukimo link:

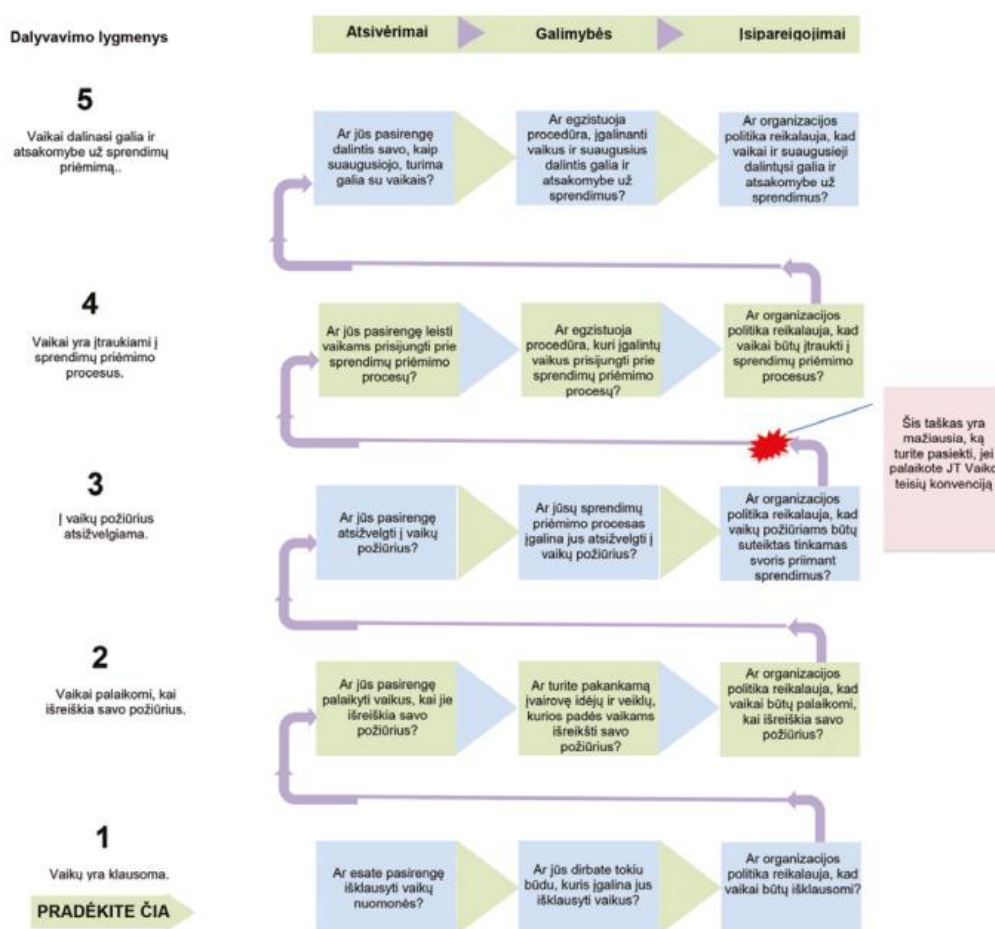
- Priskirta, bet informuota. Veiklų iniciatoriai ir vadovai – suaugusieji. Tačiau šiame etape, vaikai ir jaunimas gali savanoriškai dalyvauti ir įsitraukti. Vaikai yra informuoti apie galimybę išsakyti savo idėjas, požiūrį ir kitus pastebėjimus suaugusiesiems, taip pat, žino, kad į jų nuomonę gali būti atsižvelgiama. Prieš pakliūdami į veiklą, vaikai informuojami apie kriterijus, kuriuos atitikę, galės prisijungti prie veiklų.
- Suaugusiųjų iniciuoti, bendri sprendimai su vaikais. Suaugusieji sukūrę pirmines idėjas, į tolimesnį veiklų organizavimą įtraukia vaikus. Vaikai šiame etape yra vieni iš sprendimų priėmėjų.
- Konsultuojamasi ir informuojama. Kai suaugusieji yra sukūrę ir įgyvendina sumanytus veiklose, aktyviai įtraukia vaikus, kaip konsultantus. Šioje fazėje, vaikai nėra įtraukiami, o atlieka konsultantų vaidmenį.
- Vaikų iniciuota ir vadovaujama. Šiame etape vaikai kuria pirminę idėją, o suaugusieji įsijungia tuomet, kai vaikams iškyla poreikis. Šiame etape vaikai kontroliuoja sprendimus.

- Vaikų inicijuoti, bendri sprendimai su suaugusiais. Šioje stadijoje, atvirkščiai nei suaugusiųjų veiklų inicijavimo procese, vaikai kuria pirmines idėjas ir patys sprendžia, kada ieškoti paramos iš suaugusiųjų.

Shieras (2001) savo sukurtą dalyvavimo modelį pavadino „Keliai į dalyvavimą“. Šis modelis, anot autoriaus, yra papildymas visiems ankščiau sukurtiems dalyvavimo modeliams, kuris yra pritaikomas tiek vaikams, tiek jaunimui ar suaugusiems žmonėms. Modelis apibrėžiamas penkiais dalyvavimo lygmenimis:

1. Vaikų yra klausoma;
2. Vaikai palaikomi, kai išreiškia savo požiūrius;
3. Į vaikus yra atsižvelgiama;
4. Vaikai yra įtraukiami į sprendimų priėmimo procesus;
5. Vaikai dalinasi galia ir atsakomybe už sprendimų priėmimą.

Autorius pasitelkia 15 klausimų, suskirstydamas juos į tris dalyvavimo lygmenis: atsivėrimai, galimybės, įsipareigojimai. Autorius pažymi, kad **atsivėrimas** sudaro sąlygas dialogui apie **galimybes** ir sudaro sąlygas galimų **įsipareigojimų** sukūrimui (žr. 4. Pav.):

4 pav. "Keliai į dalyvavimą" Shier (2001). Sudaryta Grace, Grace (2017).

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko įtraukimas ir dalyvavimas pagalbos šeimai ir (ar) vaikui procese yra neatsiejamai svarbus, siekiant reikšmingų pokyčių individualioje šeimos ir vaiko situacijoje, susitelkimo ir komandinio darbo įvairiose šeimai ir (ar) vaikui kylančiuose iššūkiuose bei jų sprendime. Mokslinėje literatūroje išryškėja, kad specialistams trūksta ryžto, žinių, kaip bendrauti su vaiku, bei tam tikrų kompetencijų bei įrankių įgyvendinant vaiko dalyvavimą sprendimų priėmimo procese. Plačiausiai taikomi aptariami dalyvavimo modeliai orientuoti į vaikų ir jaunimo įtraukimą bei aktyvų dalyvavimą veiklose. „Dalyvavimo kopėčių“ modelio tipas pasiskirsto į nedalyvavimą ir dalyvavimo laipsnius bei anot modelio sumanytojo, kopėčių vizualinė metafora apibūdina nuoseklaus proceso svarbą, kaip progresą, siekiant norimų tikslų. „Dalyvavimo laipsnių“ modelis paremtas „Dalyvavimo kopėčiomis“, tačiau sumanytojas remiasi idėja, jog vaikų ir jaunimo dalyvavimui neturi būti ribų, tačiau siekiant įsitraukimo, būtina investuoti laiko ir darbo. „Keliai į dalyvavimą“ modelio tipas yra paremtas anksčiau sumanytais dalyvavimo modeliais, tačiau suskirstomas į penkis dalyvavimo lygmenis. Vizualiniame pateikime yra pažymėtas „taškas“, ką mažiausiai reikalinga pasiekti vaiko įtraukimo į dalyvavimą sprendimų procese, taip palaikant JT Vaiko teisių konvenciją. Aptarti dalyvavimo modeliai ir jų pritaikomumas praktine prasme gali būti reikšmingas, įtraukiant vaiką dalyvauti sprendimų priėmimo procese, kurti savo jausmais ir pastebėjimais parentą inovatyvų požiūrį į situaciją ir galimų sprendimų paiešką.

Apibendrinant *vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo sprendžiant su juo susijusius klausimus skyrių*, galima teigti, kad lyginant Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje 12 straipsniu apibrėžtą vaiko teisę išsakyti savo nuomonę visais jį liečiančiais klausimais, bei Lietuvos teisės aktus, vaiko dalyvavimo teisė ir sąlygos yra numatytos Lietuvos įstatymuose. Analizuojant vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo problemas susidarė išpūdis, kad Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemoje ir socialinių paslaugų organizavimo procese, vaiko teisių gynėjams kyla sunkumų, susijusių su kompetencijos stoka, nepakankamo dėmesio vaikui skyrimu, išankstinių nuostatų, žinių ir mokymų stygiumi, sudarant sąlygas vaikui išsakyti savo nuomonę, taip tampant aktyviu pagalbos proceso dalyviu. Sąlygų vaikui išsakyti savo požiūrį nesudarymas jam gali suponuoti apie tai, kad jo dalyvavimas ir įsitraukimas į pagalbos procesą nėra svarbus ir reikšmingas, ko pasekoje, vaikai nėra linkę atvirai kalbėti apie jiems kylančius sunkumus ir dalintis jais su pagalbą teikiančiais specialistais. Kaip galimybė sudaryti sąlygas vaikui tapti aktyviu sprendimų priėmimo proceso dalyviu, mokslinėje literatūroje apibūdinami dalyvavimo modeliai, kurių idėja yra orientuota į vaikų įtraukimą būti aktyviais dalyviais veiklose, susijusiose su jų gerove. Atvejo vadybos procesas glaudžiai siejamas su vaiko teisių apsauga, vaikų dalyvavimas yra apibrėžiamas Atvejo vadybos tvarkos apraše (2019), todėl dalyvavimo modeliai gali būti sėkmingai integruojami siekiant vaikų įtraukimo ir jų dalyvavimo.

4. ATVEJO VADYBOS SPECIALISTŲ PATIRTYS ORGANIZUOJANT ANKSTYVOSIOS PAAUGLYSTĖS VAIKO DALYVAVIMĄ ATVEJO VADYBOS PROCESĖ

4.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo metodas. Pasirinktas tyrimo metodas - kokybinis tyrimas. Anot Žydžiūnaitės ir Sabaliausko (2017), kokybinio tyrimo pritaikymas padeda išvelgti, kaip veikia įvairūs socialiniai procesai, perprasti, kaip tiriamieji „įjungia“ savo bruožus ir įpročius į elgseną, sprendimus ir veiklos rezultatus, kuriuos galima stebėti įvairiuose lygmenyse. Bitinas (2013) teigia, kad kokybiniai tyrimai pasižymi plačia informacijos rinkimo įvairove: duomenys gali būti renkami aktyviu ar pasyviu stebėjimu, fiksuotu interviu ar laisvu pokalbiu, teksto analize, raštišku išsakyimu, apžvalginiu tyrimu. Autorius išskiria svarbiausias kokybinio tyrimo ypatybes: pagrindinė paskirtis – objekto aprašymas, tyrimo atvirumas, holistinis požiūris į objektą, konteksto įtaka, kokybiniai duomenys, tyrėjas kaip pažinimo instrumentas. Anot Gaižauskaitės, Valavičienės (2016), atliekant kokybinį tyrimą, siekiama atskleisti tiriamojo reiškinio visumą jo įprastame kontekste. Kaip teigia Žydžiūnaitė, Sabaliauskas (2017), surinkti kokybiniai duomenys atskleidžia ne faktus ir statistiką, o patirtis, prasmes, procesus.

Kokybinio tyrimo metodo ypatybės tyrime gali geriausiai atskleisti atvejo vadybos specialistų patirtis, susijusias su metodų, siekiant įtraukti ankstyvosios paauglystės vaikus į atvejo vadybos procesą, pritaikymu. Pasitelkiant kokybinį tyrimą, šiame tyrime, tiesiogiai bendraujant su tyrimo dalyviais, pagrindiniu siekiu tampa suprasti, kaip dalyvavimo modeliai siejasi su atvejo vadybos specialistų darbo praktika, sudarant galimybes ankstyvosios paauglystės vaikams tapti aktyviais atvejo vadybos proceso dalyviais.

Tyrimo imtis. Kokybiniam tyrimui įgyvendinti pasitelkta kriterinė tiriamųjų atranka. Pasak Sabaliausko, Žydžiūnaitės (2017), Bitino, Rupšienės, Žydžiūnaitės (2008), kokybinei turinio analizei ši imtis sudaroma atsižvelgiant į tam tikrus iš anksto numatytus parametrus (kriterijus). Tyrimui atrenkami atvejai, turintys ypatingų savybių ir specifinių, išskirtinių bruožų, kurie įgalina tyrėją giliau suprasti tyrimo objektą. Autoriai pažymi, kad imtis formuojama gretinant atvejus, kurie atitinka tyrėjo nustatytus kriterijus, gali tyrėjui suteikti turiningos informacijos. Tokiu atveju, atranka padeda užtikrinti tyrimo duomenų kokybę.

Tiriamieji buvo atrinkti remiantis šiais apsibrėžtais kriterijais:

- Atvejo vadybininkai, socialiniai darbuotojai ir vaiko teisių apsaugos teritorinio skyriaus specialistai, dalyvaujantys atvejo vadybos procese vaikui ir (ar) jo šeimai ir dirbantys socialinės paramos (paslaugų) centruose, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritoriniuose skyriuose.

- Specialistas dalyvauja atvejo vadybos proceso įgyvendinime nuo 2019 m. gruodžio 30 d. įsigaliojusio LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtinto Atvejo vadybos tvarkos aprašo pakeitimų. Pakeitimai atspindi atvejo nagrinėjimo posėdžių organizavimą, sudarant sąlygas įgyvendinti vaiko teisę būti išklaustam, bei dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdyje, jeigu tai neprieštarauja jo interesams.

Atliekant tyrimą buvo pasitelktas duomenų prisotinimo principas, kuris daro tiesioginę įtaką imties dydžiui. Anot Gaižauskaitės, Valavičienės (2016), duomenų prisotinimo principas - tai naujų interviu ėmimas tol, kol informacija pradeda kartotis ir nebeatskleidžiama naujų, su tyrimo tikslu susijusių aspektų. Autorių nuomone, besivystančios imties požiūris labiausiai atitinka kokybinio tyrimo prielaidas. Pirminė numatyta tyrimo dalyvių imtis - 10 specialistų (po tris-keturis iš kiekvieno paslaugų sektoriaus, dalyvaujančių įgyvendinant atvejo vadybos metodą), tačiau trūkstant duomenų, bei siekiant prisotinimo, iš viso buvo apklausta 15 specialistų.

Tyrimo dalyviai buvo parinkti iš vieno didžiųjų Lietuvos miestų, vadovaujantis patogumo principu, kadangi tyrėja buvusi atvejo vadybos praktikė, bei dėl darbinių aplinkybių toliau bendradarbiaujanti su atvejo vadybininkais minėtame mieste.

Tyrimo duomenų rinkimo instrumentas. Gaižauskaitės, Valavičienės (2016) nuomone, kokybiniai interviu leidžia surinkti giluminius, su kontekstu susietus, atvirus tyrimo dalyvių atsakymus, išreiškiančius jų požiūrius, nuomones, jausmus, žinias, patirtį, todėl pasirinktas pusiau struktūruotas interviu. Bitino, Rupšienės, Žydzūnaitės (2008) nuomone, pusiau struktūruoto interviu privalumas – tyrėjo galimybė lengviau suprasti tiriamą problemą, atrasti iš anksto nenumatytus tiriamos problemos aspektus. Išliekant tikimybei, kad interviu metu išryškės iš anksto nenumatyti tiriamos problemos aspektai, pusiau struktūruotas interviu dėl lanksčios klausimyno struktūros, sudaro galimybę reaguoti į realaus interviu eigą keičiant užduodamų klausimų tvarką, formuluotes, užduodant papildomus klausimus (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

Pusiau struktūruoto interviu metodas labiausiai tinka šiam tyrimui dėl galimybės pasitikslinti ir/ar užduoti papildomus klausimus bei interviu vystyti kaip neformalų, laisvą pokalbį, kadangi atvejo vadybos metodą įgyvendinantys specialistai dirba su įvairias socialines problemas patiriančiais paslaugų gavėjais bei gali užduodamus klausimus interpretuoti kaip savo darbo vertinimą.

Tyrimui atlikti, interviu klausimai buvo sudaryti remiantis Shier (2001) „Keliai į dalyvavimą“ dalyvavimo modeliu. Shier (2001) „Keliai į dalyvavimą“ modelis atspindi, kokias raidos stadijas pereina sprendimų priėmimo procesas, kai darbas vykdomas su vaikais. Modelis pripažįsta, kad žmonės ir organizacijos gali būti skirtingi: kai kuriems tai gali būti susiję su įsipareigojimu; organizacijose gali būti struktūrinių problemų, kurios gali sutrukdyti efektyviam dalyvavimui; gali būti etinių ar ideologinių apribojimų; arba tai gali būti grynai galios klausimas, nenoras jos atsisakyti. Šis modelis padeda nustatyti šiuos galimus skirtumus, žvelgdamas per skirtingų įsipareigojimo

lygmenų prizmę – per atsivėrimus, galimybes ir įpareigojimus. Pagrindiniai ir papildomi interviu klausimai, remiantis pasirinktu modeliu, buvo paruošti iš anksto, tačiau dėl pusiau struktūruoto interviu lankstumo, leidžiantys pasilikti galimybę pateikti papildomus klausimus, kurie patikslintų interviu metu gaunamą informaciją iš tyrimo dalyvių. Tyrimo duomenų instrumente atsispindi 7 interviu klausimyno gairių blokai (žr. 1 priedą).

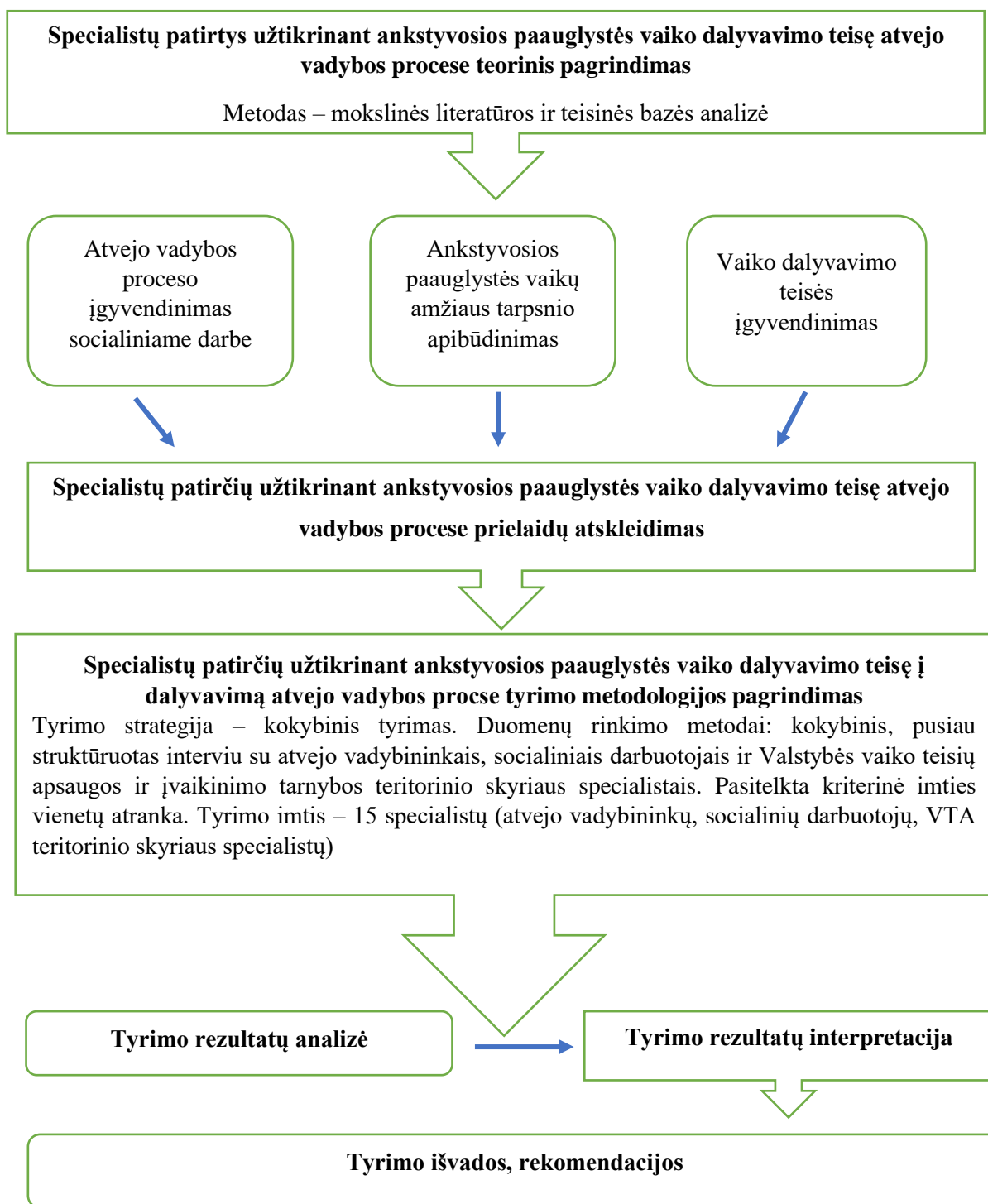
Tyrimo organizavimas. Interviu su tyrimo dalyviais buvo atliekamas 2022 m. liepos – rugpjūčio mėnesiais. Tiriamaisiais pasirinkti viename didžiųjų Lietuvos miestų dirbantys atvejo vadybininkai, socialiniai darbuotojai ir Vaiko teisių apsaugos teritorinio skyriaus specialistai, kurie buvo atrinkti remiantis iš anksto numatytais kriterijais. Rengiantis tyrimo įgyvendinimui, su informantais buvo susisiepta el. paštu ir telefonu, siekiant gauti sutikimą dėl dalyvavimo tyrime. Tiriamiesiems sutikus dalyvauti tyrime, dėl interviu atlikimo vietos bei patogaus laiko, su kiekvienu asmeniu buvo tariamasi individualiai.

Interviu buvo vykdomas tiriamųjų darbovietėse, atskira erdve pasitelkiant jų darbo ar kitus kabinetus, bei nuotoliniu būdu, pasitelkiant nuotolinių susitikimų platformą „Microsoft Teams“. Tyrimo pradžioje tiriamieji buvo supažindinti su tyrimo etikos principais, atsakyta į jiems kilusius papildomus klausimus dėl tyrimo organizavimo ir rezultatų apibendrinimo. Prieš prasidedant tyrimo duomenų rinkimo etapui, tiriamųjų buvo atsiklausta dėl galimybės įrašyti interviu į diktofoną, tam, kad gauta informacija būtų tiksliai transkribuojama į tekstą bei būtų objektyviai apibendrinti tyrimo rezultatai. Remiantis diktofone užfiksuota informacija, kiekvienas iš interviu apytiksliai truko apie 40 minučių.

Apibendrinant gautų tyrimo duomenų apdorojimo etapą, prieš pradėdant kiekvieno iš interviu, esančio diktofone, transkripcijas į tekstą, kiekvienas iš 15 tiriamųjų, atsižvelgiant į sritį, kurioje dirba, atsitiktine tvarka buvo koduojami taip: Vaiko teisių apsaugos teritorinio skyriaus specialistai koduoti nuo *VTA1* tęsiant iki *VTA5*, atvejo vadybininkai koduoti nuo *AV1* tęsiant iki *AV5*, socialiniai darbuotojai koduoti nuo *SD1* tęsiant iki *SD5*.

Tyrimas buvo atliekamas penkiais pagrindiniais etapais:

1. Ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimo į atvejo vadybos procesą teorinis pagrindimas, analizuojant mokslinę ir teisinę literatūrą;
2. Tyrimo metodologijos parengimas;
3. Interviu klausimyno rengimas;
4. Tiriamųjų atranka pagal kriterijus ir tyrimo atlikimas;
5. Gautų tyrimo duomenų interpretacija, išvadų ir rekomendacijų rengimas (žr. 5 pav.):

5 pav. Tyrimo loginė schema (sudaryta darbo autorės)

Tyrimo duomenų analizės metodai. Tyrimo metu gauti duomenys analizuoti remiantis kokybinės turinio (Content) analizės metodu (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008), kuriame:

1. Tyrėjas, siekdamas suvokti tekstą, atidžiai, kelis kartus, skaito interviu transkripcijas ir išskiria aspektus, kurie išskaido tekstą į atskiras dalis (redukuojamas tekstas);
2. Tyrėjui išskyrus esminius aspektus, interviu metu gauta informacija pateikiama atskirais teiginiais (teorinis kodavimas);

3. Atskiri teiginiai formuojami į subkategorijas;
4. Subkategorijos formuojamos į kategorijas.

Tyrimo metu gauti duomenys buvo interpretuojami, grindžiant juos mokslinės literatūros šaltiniais. Išskirtos temos, kategorijos ir subkategorijos (žr. 1 lentelę):

1 lentelė. Temų, kategorijų ir subkategorijų žemėlapis

Specialistų profesinio darbo patirtys darbo su vaiku ir (ar) jo šeima kontekste	
Kategorija	Subkategorijos
Tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena	darbo planavimas, įprastų darbinių funkcijų vykdymas, nenumatytų užduočių vykdymas, bendradarbiavimas su specialistais, pastangos įtraukiant ankstyvosios paauglystės vaiką
Specialistų darbo su nauju atveju pradžia	pirminio kontakto su šeima užmezgimas, supažindinimas su atvejo vadybos procesu, dokumentų analizė, darbų pasiskirstymas, specialistų sutelkimas, šeimos narių motyvavimas, informacijos rinkimas, šeimos narių nuomonės išklausymas, išankstinis pagalbos planavimas
Atvejo nagrinėjimo posėdžiai – pagalbos šeimai plano sudarymas	specialistų įtraukimas ir dalyvavimas, paauglio atstovų pagal įstatymą įtraukimas, naujų aplinkybių aptarimas, pagalbos plano sudarymas
Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose	paaugliai nekviečiami, nuomonė išklausoma prieš posėdį, kviečiamas išsakyti nuomonę, kai dėl jo veiksmų inicijuota atvejo vadyba, paauglys dalyvauja atvejo vadybos posėdyje, atsižvelgiama į amžių, dėl dalyvavimo atsižvelgiama į paauglio interesus
Asmeninis ir organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko įtraukimą dalyvauti atvejo vadybos procese	
Kategorija	Subkategorijos
Asmeninis specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese	įtraukiant atsižvelgiama, kas atsakingas už situaciją, ieškoma galimybių įtraukti paauglį, pasitelkiama pagalba ryšio užmezgimui, ieškoma galimybių įtraukti paauglį, siekiama apsaugoti nuo perteklinės informacijos, atsižvelgiama į paauglio amžių (sveikatą), specialistas įitraukia į paauglio gyvenimą, paaugliui siūloma pagalba
Organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese	paaugliai neturi dalyvauti, siekiant apsaugoti nuo emocinės įtampos, turi būti atsižvelgiama į paauglio norą dalyvauti, paauglio dalyvavimas nėra prioritetas, turi būti atsižvelgiama į paauglio amžių ir raidą, turi būti atsižvelgiama į tai, dėl ko pradėta atvejo vadyba, reikalinga orientuotis į paauglio įtraukimą, paslaugų paaugliui organizavimas, ryšio su paaugliu formavimas ir stiprinimas, paauglio dalyvavimas apibrėžtas teisės aktuose, paauglys lygiavertis atvejo vadybos proceso dalyvis, paauglys svarbiausias atvejo vadybos proceso dalyvis
Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu	
Kategorija	Subkategorijos
Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu	paauglio dalyvavimą bandoma pasiekti per tėvus ar specialistus, paauglys atsisako dalyvauti atvejo vadybos procese, paaugliui organizuojama pagalba nepaisant jo nuomonės
Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese	su paaugliu nebendraujama, specialistai neprisima atsakomybės už paauglio nuomonės išklausimą, paauglio nuomonė neišklausoma dėl tėvų įtakos, paauglio nuomonė svarbi, išklausoma ir turi galią sprendimų priėmimo procese, paauglio nuomonė išklausoma apsilankymų šeimoje metu, paaugliui neišsakyti nuomonės, jos klausiama pakartotinai, pasitelkiami

	socialiniai tinklai, kviečiama neformaliai bendravimui, užtikrinama saugi aplinka
Specialistų galimybės sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui išsakyti savo nuomonę	tinkamai suformuluoti klausimai, kalbinti gavus tėvų sutikimą, išklausti paauglio nuomonę bet kokiomis aplinkybėmis, sudaryti saugią erdvę pokalbiui, pasitelkti socialinius partnerius, galimybė bendrauti su paaugliu jo gyvenamojoje vietoje, paauglio supažindinimas su atvejo vadybos procesu
Veiklų ir idėjų pritaikymas įtraukiant ankstyvosios paauglystės vaiką į atvejo vadybos procesą	empatiškas bendravimas, bendrų sąsajų paieška, suaugusiojo ir paauglio ribų netaikymas, pagarba paauglio amžiui, poreikių atliepimas, susitarimo išlaikymas, emocinis palaikymas, įtraukimas į veiklas
Ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko dalyvavimas atvejo vadybos procese	
Kategorija	Subkategorijos
Įpareigojimų pagalbos šeimai plane skyrimas ankstyvosios paauglystės vaikams	įpareigojimai paaugliui neįtraukiami, įpareigojimai skiriami dėl paauglio elgesio, įpareigojimai skiriami siekiant įgalinimo, įpareigojimus nustato kitos įstaigos, skirtų įpareigojimų paauglys nevykdo, įpareigojimai įtraukiami paaugliui nedalyvaujant, įpareigojimai įtraukiami ir vykdomi
Požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus	neatsižvelgiama, manipuluojama, atsitraukiama, įgalinama, domimasi nenoro dalyvauti priežastimis
Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese	paauglys informuojamas apie įpareigojimus, ieškoma alternatyvų įpareigojimuose, nuomonė išklausiama prieš atvejo nagrinėjimo posėdį, prašoma paauglio sutikimo, paauglys atsisako dalyvauti
Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese	lengvai mezga ryšį, supranta dalyvavimo naudą, jaučiasi stigmatizuojami, pyksta, priešinasi, jaučia nuovargį, sunkiai prisileidžia specialistus, laikosi kategoriškos/kintančios nuomonės, nesupranta dalyvavimo prasmės, dalyvavimą priima kaip bausmę, jaučiasi vertinami
Suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese	atsakomybe dalijasi tėvai ir specialistai, galia institucijų rankose, specialistai atsakomybe dalijasi tarpusavyje, paauglys atsakomybę perleidžia tėvams, atsakomybę turi prisiimti tėvai, paauglio įsitraukimas priklauso nuo tėvų įsitraukimo, su paaugliu dalijamasi galia ir atsakomybe

Darbe naudotas teorinis kodavimas – procesas, kurio metu konceptualizuojami substantyvieji kodai pakeliant juos į teorijos lygmenį, t. y. kodai bei jų tarpusavio ryšiai apjungiami ir integruojami į vientisą teoriją (Petružytė, 2008).

Tyrimo etikos principai. Interviu metu buvo laikomasi šių tyrimo etikos principų:

Pagarbos asmens privatumui principas – tyrimo dalyvis, tyrimo metu jausdamas nesaugumą, gali nenorėti arba vengti būti atviru tyrėjui. Siekiant to išvengti, interviu pradžioje, tiriamieji buvo supažindinti su galimybe susipažinti su iš anksto parengtais interviu klausimais, prieš pradėdant interviu, paaiškinta, kaip bus naudojami surinkti duomenys, saugoma tyrimo medžiaga. Tiriamieji taip pat buvo informuoti apie galimybę neatsakyti į užduodamus interviu klausimus, bei pasijutus nepatogiai ar nesaugiai, apie galimybę prašyti, kad surinkta informacija, ar dalis jos, nebūtų naudojama kaip tyrimo duomenys. Anot Žydžiūnaitės ir Sabaliausko (2017), tiriamųjų suteikta informacija turi būti saugoma, taip užtikrinant pagarbą tyrimo dalyvių privatumui.

Konfidencialumas – vadovaujantis pagarbos asmens privatumui principu, visa informacija, kurią tyrėjas gauna iš tiriamųjų, turi būti saugoma ir laikoma konfidencialia. Konfidencialumo principas užtikrina, kad informacija apie tyrimo dalyvius ir nagrinėjamą medžiagą, bus prieinama tik tyrėjui (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Kiekvienam iš tyrimo dalyvių buvo suteikti kodai, kurie buvo siejami su interviu tekstais ir naudojami tyrimo duomenų analizei.

Teisingumo principas – anot Žydžiūnaitės ir Sabaliausko (2017), tyrėjas turi užtikrinti, kad tiriamieji įsitrauktų į tyrimą savo noru, nebūtų varžomi ar išnaudojami, tyrėjas ir tyrimo dalyviai turi jaustis esą lygiaverčiai partneriai, siekiama abipusės naudos dalyvaujant tyrime. Tyrimo dalyviai prieš tyrimą buvo supažindinti su tyrimo esme, eiga, trukme. Sulaukus tiriamųjų sutikimo, tartasi dėl susitikimo vietos, patogaus laiko. Interviu metu pradėta nuo „apšilimo“ klausimų, nesusijusių su interviu klausimais, taip sudarant jaukesnę atmosferą pokalbiui.

Tyrimo ribotumai.

1. Tyrimo dalyviai, atsakydami į užduodamus klausimus, galėjo interpretuoti, kad tai – jų darbinių rezultatų vertinimas.
2. Ne visi tyrimo dalyviai turėjo galimybę dalyvauti duomenų rinkimo procese gyvai. Dalis interviu buvo įgyvendinami pasitelkus nuotolinių susitikimų platformą „Microsoft Teams“, kas tyrimo dalyviams kėlė sunkumų sutelkiant dėmesį į pokalbį.
3. Informantams tyrimo metu kilo sunkumų atskiriant atvejo vadybos procesą nuo atvejo nagrinėjimo posėdžio, kuris yra organizuojamas pagalbos plano sudarymui ir yra tik viena iš atvejo vadybos proceso dedamųjų dalių.

4.2. Specialistų profesinio darbo patirtys darbe su vaiku ir (ar) jo šeima

Šiame poskyryje atskleidžiamos temos: tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena; specialistų darbo su nauju atveju pradžia, atvejo nagrinėjimo posėdžiai – pagalbos šeimai plano sudarymas, ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose.

Tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena

Interviu analizė atskleidė, kad pagrindinių atvejo vadybos specialistų – atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų ir vaiko teisių apsaugos specialistų, inicijuojančių ir dalyvaujančių atvejo vadybos procese, darbo organizavimo stilius vyrauja panašus. Išskirtos subkategorijos: darbo planavimas, įprastų darbinių funkcijų vykdymas, nenumatytų užduočių vykdymas, bendradarbiavimas su specialistais, pastangos įtraukiant ankstyvosios paauglystės vaiką (žr. 6 pav.).

6 pav. Tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena

1) Darbo planavimas, kai specialisto darbo diena prasideda nuo naujai gautos ir turimos informacijos analizės, siekiant įvertinti paslaugų gavėjų poreikius bei planuojant tolesnę pagalbą;

2) Įprastų darbinių funkcijų vykdymas, kai specialistai tęsia anksčiau pradėtą darbą susijusį su paslaugų gavėjų situacijos analize, organizuoja ir teikia poreikius atitinkančią pagalbą šeimai ir (ar) vaikui;

3) Nenumatytų užduočių vykdymas, kai ankstesni planai atšaukiami ir reaguojama į naujus atvejus, reikalaujančius greito sprendimų priėmimo;

4) Bendradarbiavimas su specialistais, teikiančiais pagalbą šeimai, siekiant objektyviai įvertinti šeimos ir (ar) vaiko situacijoje kylančius sunkumus bei ieškoti pagalbos išteklių, sprendžiant skirtingas situacijas;

5) Darbo su šeima organizavimas, dedant pastangas įtraukti vaiką, kai specialistai susipažinę su atveju siekia išgirsti vaiko balsą (žr. 2 priedą).

Specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese darbo dienos planavimas nėra apibrėžtas - kiekvienas savo srities atstovas užduočių įgyvendinimą skirsto pagal skirtingus prioritetus, tačiau siekdami to paties tikslo: siekdami įvertinti pagalbos gavėjų poreikius, organizuoti į poreikių atliepimą orientuotą pagalbos teikimą: „*Nuo ryto praeinu visą dokumentaciją, gautus elektroninius laiškus [...]. Susirenku tą informaciją ir planuoju tą darbą. [...] lankymaisi namuose ir galbūt paslaugos gavėjų palydėjimas [...] pasiderini su paslaugos gavėjais. [...] einam į namus neišpėjus [...]* (SD1). Įprastinių darbinių funkcijų vykdymas kiekvieno specialisto darbo lauke apima vienodą, bet tuo pačiu skirtingą specifiką. Dėl specialistų tarpusavio darbo srities susietumo, darbinės funkcijos kryptingai, tačiau skirtingais darbo metodais orientuojamos į darbą su šeima. Atvejo vadybininkai orientuojasi į posėdžių organizavimą, reagavimą į krizinius atvejus: „*Visą laiką būna posėdžių, būna vertinimų, [...] apsilankymų šeimose tų pirmųjų arba įvykus kažkokiai krizinei situacijai, būna pokalbių telefonu su šeimomis arba atvyksta į konsultacijas.* (AV1), socialiniai darbuotojai lankosi šeimose: „*Prasideda nuo lankymų, kažkokie skambučiai, susitikimai, konsultacijos [...], palydėjimai į gydymo įstaigą, mokyklos įstaigą.* (SD3), vaiko teisių apsaugos specialistai vertina vaiko situaciją, dalyvauja atvejo nagrinėjimo posėdžiuose: „*Diena prasideda nuo gauto vaiko situacijos vertinimo arba tęsiu jo pildymą, susirenku reikiamą informaciją, teikiu*

užklaudas. [...] atvejo vadybos posėdžiai, raštų parengimas, individualių vertinimų parengimas.” (VTA2). Planuojant darbo dieną, specialistai ne visada yra informuoti apie galimus vaiko teisių pažeidimus dienos eigoje, todėl atsižvelgiant į tai, kad kiekvienos šeimos ir (ar) vaiko situacija gali būti skirtinga ir kelti tam tikrus iššūkius įgyvendinant dienos planus ar įsipareigojimus, specialistų darbo praktikoje būna atvejų, kuomet iškyla grėsmė nenumatytų užduočių atsiradimui ir būtinybei į jas reaguoti: „*Gali susiplanuoti ryte, kad lankysi tą ir aną, bet gali būti ir staigus pranešimas reaguoti per tris, per šešias valandas ir tu viską meti, atšauki susitikimus ir važiuoji ten, kur reikia“* (VTA1); „*[...] diena gali keistis visiškai kardinaliai, nes gali būti suplanavęs ir staiga gauni naują atvejį [...], galvoji, kaip čia viską susidėliot prioritetine tvarka. Turiu susirašius darbotvarkėje, bet neina jos laikytis.“* (AV5). Specialistų tarpusavio bendradarbiavimas yra svarbi darbo dalis, siekiant sklandžiai organizuoti pagalbos procesą vaikui ir (ar) šeimai: „*Atvejo vadyba dažnai ir padeda mums [...], matome sistemoje, kad yra atvejo vadyba, [...] susisiekiame su atvejo vadybininku, socialiniu darbuotoju, kurie žino apie tą atvejį arba daugiau apšviečia apie situaciją [...]. Atvejo vadyba yra tikrai pagalba mūsų darbe, tiesiog reikia to bendradarbiavimo [...]* (VTA1); „*Vyksta bendradarbiavimas su kitom institucijom [...], mokykla, poliklinika, tarpinstitucinio bendradarbiavimo skyrius, partneriai įvairūs.“* (AV2). Tipinėje specialisto darbo su vaiku ir (ar) jo šeima dienoje išryškėja ir dėmesio sutelkimas į vaiko interesą būti išklausytam, išsakyti savo nuomonę: „*[...] vaikas gali nebendrauti su tavim, neprisileist tavęs, nenorėt jokių paslaugų [...]. Bet visada bandom pašnekint, o gal pasikeitę bus [...].“* (AV5).

Apibendrinant galima teigti, kad tipinė specialisto, dirbančio atvejo vadybos procese darbo diena organizuojant darbą su vaiku ir (ar) jo šeima, specialistų apibūdinama skirtingai, pasitelkiant įvairius, tačiau link to paties tikslo vedančius darbo metodus. Specialistai vykdo įprastines jų darbui priskirtinas funkcijas, darbų eigoje planuoja savo darbo dieną ir skirsto užduočių įgyvendinimo prioritetus, sprendžia nenumatytas užduotis, į kurias turi reaguoti nedelsiant. Specialistai, kaip savo darbo dalį įvardina ir tarpusavio bendradarbiavimą, siekiant dalintis informacija - anot Wright (2017), įgyvendinant pagalbos šeimai procesą yra svarbus tarpusavio bendradarbiavimas, kuris gali daryti įtaką pagalbos proceso rezultatyvumui. Tipinėje specialisto darbo dienoje išryškėjo ir dėmesio sutelkimas į vaiko interesą būti išklausytam, kas yra viena svarbiausių dedamųjų siekiant organizuoti kryptingą darbą su vaiku ir (ar) jo šeima. Kosher ir Ben-Arieh (2020) pažymi, kad specialistai yra atsakingi ne tik už vaiko teisių ir jų gerovės apsaugą, bet ir už tai, kad vaikų nuomonės būtų išklausomos ir į jas būtų atsižvelgiama.

Specialistų darbo su nauju atveju pradžia

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų darbo su naujais atvejais pradžia būdingus veiksmus, kurių imamasi siekiant reaguoti į individualius atvejus bei organizuoti vaiko ir (ar) šeimos

poreikius atliepiančią pagalbą: pirminio kontakto su šeima užmezgimas, supažindinimas su atvejo vadybos procesu, dokumentų analizė, darbų pasiskirstymas, specialistų sutelkimas, šeimos narių motyvavimas, informacijos rinkimas, šeimos narių nuomonės išklauskymas, išankstinis pagalbos planavimas (žr. 7 pav. ir 3 priedą).

7 pav. Specialistų darbo su nauju atveju pradžia

Interviu analizė atskleidė, kad specialistai, gavę naują atvejį, pirmiausia sprendžia, kas gali su juo pradėti dirbti: „*Gaunam atvejį iš vaiko teisių per mūsų vadovę [...], persiunčia, mes tada su kolegėmis pasidaliname, kuri gi ta kolegė ima tą atvejį, kuri mažiausiai turi jį*“ (SD1). Priėmus sprendimą, kurie iš specialistų gali pradėti darbą, daugeliu atvejų, specialistų darbo su šeima pradžia prasideda nuo pirminio kontakto su šeima užmezgimo, susisiekiant ir susipažįstant, bei aptariant pagalbos šeimai lūkesčius. Specialistų darbo su šeima pradžia siekiant pirminio kontakto bei ryšio formavimo iliustruoja ne retai besikartojantis teiginys: „*Susisiekiame su šeima, susitariame patogų šeimai laiką ir vykstame susipažinimui [...] apsitarti, kokios galbūt pagalbos šeimai reiktų*“ (SD1). Mezgant kontaktą su šeima svarbus ne tik susipažinimas, bet ir išsamus paaiškinimas, kokios priežastys lėmė specialistų įsitraukimą į šeimos situaciją – šeimos nariai supažindinami su atvejo vadybos procesu: „*Pirminis pokalbis, prisistatom, paaiškinam sistemą, nes dažniausiai būna susiduriama su tuo, kad asmenys neatskiria, kas yra vaiko teisės, ką mes darom. [...] konsultacijos metu plačiau papasakoju apie atvejo vadybos posėdį, stengiuosi paruošti žmogų.*“ (SD3). Susipažinę su šeima bei supažindinę pastarąją su priežastimis, dėl kurių šeimai inicijuota atvejo vadyba, specialistai atlieka šeimos situacijos analizę, rinkdami informaciją bei gilindamiesi į dokumentus „*Duomenų bazėje patikrinu viską, ar jau atvejo vadyba buvo taikoma, [...] pasižiūriu, patikrinu pagalbos planus, kokie uždaviniai buvo iškelti*“ (VTA2) „*Susipažįstu su informacija, kuri yra pateikta. [...] susisieki su vaiko teisių specialistais ir paprašai papildomos informacijos*“ (AV3). Bei renkama papildoma informacija iš kitų įstaigų: „*[...] pagal būtinumą užsiklausiu kitų organizacijų ar mokyklos ar sveikatos priežiūros įstaigų apie vaiką ir tėvus*“ (AV1). Atsižvelgdami į gautą informaciją, dalis specialistų imasi specialistų sutelkimo etapo, siekiant sudaryti pagalbos šeimai planą ir organizuoti tolesnę pagalbą: „*Pasiplanuojam tą posėdį, pasiorganizuojam, pasikviečiam visus, ką reikia ir vaiko teisių specialistus nu visus kitus, dar kažkokie specialistai jeigu dalyvauja tam procese, galbūt mokykla, dar kažkas*“ (SD1) bei aptarti situaciją su kitais specialistais „*Jeigu reikia [...] kitus specialistus pakalbinti, susikalbėti [...]. Jeigu dirba mobili komanda [...] su mobilios*

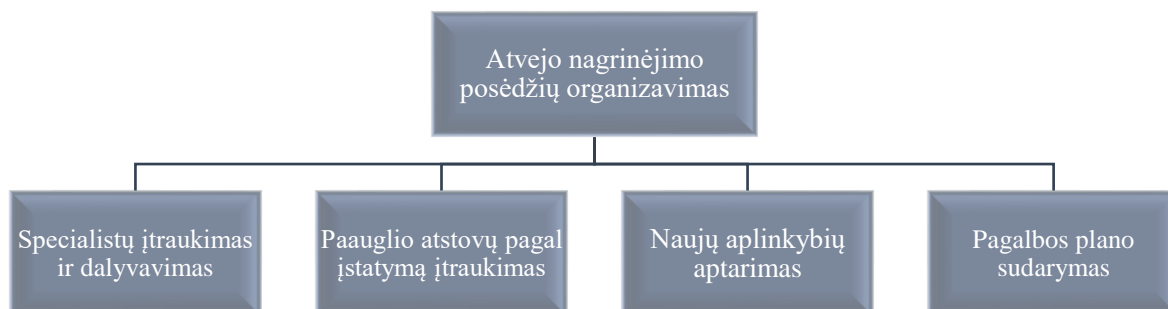
komandos kolegoms susisiekti, susiderinti apsitarimą kažkokį“ (AV1). Viena svarbiausių darbo su šeima aspektų – šeimos motyvavimas priimti pagalbą, kadangi praktikoje yra atvejų, kai šeimos nėra suinteresuotos priimti siūlomą pagalbą, neigia problemas: „Prasideda tas toks turbūt sudėtingiausias etapas - darbas su šeima dažnu atveju nelabai nori tų paslaugų šeimos [...]. Tenka ir motyvuoti ir įkalbinėti [...].“ (SD1). Tiriamieji pažymėjo, kad organizuodami pagalbą išklauso ir šeimos narių nuomonę “[...] ir su šeima tuo pačiu pagalbą išsiryškinam, tą poreikį paslaugų ir jau tuomet konkretizuojam [...]” (AV2), tačiau tik išimtinai buvo paminėtas ir vaiko nuomonės išklauskymas „Išklausome vaikų nuomonę, tėvų nuomonę [...]“ (VTA3), kas leidžia daryti prielaidą, jog pagalbos proceso organizavimo pradžioje prioritetas vis dėl to sutelkiamas į suaugusius šeimos narius – vaiko tėvus. Kalbant apie pagalbos organizavimo procesą, tyrimo dalyviai išskyrė išankstinę pagalbos planavimą, siekiant kaip įmanoma anksčiau pradėti paslaugų teikimo procesą “[...] iš karto bandau įžvelgti, kokią mes pagalbą galėtume šeimai jau pasiūlyti to vizito metu, kur matome poreikį pagalbos. Pasidarau pagalbos šeimai poreikių vertinimą. Įsivertini ar šeimai reikia psichologo pagalbos [...] mes turim psichologę, kuri nekonsultuoja, bet įvertina ar reikia psichologo ir nukreipia.“ (SD3).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvių apibūdinamas atvejo vadybos specialistų darbo su šeima ir (ar) vaiku procesas iš esmės atitinka 2019 m. atvejo vadybos tvarkos apraše numatytus principus. Specialistai pradeda darbą nuo darbų pasiskirstymo ir nutarimo, kuris specialistas gali pradėti darbą su šeima. Toliau seka kontakto su šeima užmezgimo etapas, jos supažindinimas su atvejo vadybos procesu bei priežastimis, dėl kurių šeimai inicijuota pagalba, kas anot Abramavičiūtės, Vyšniauskytės-Rimkienės (2020) teigiama, kad pirminio kontakto metu darbuotojui sudarant sąlygas gilesniam tarpusavio pažinimui (tikslų įvardijimui, šeimos situacijos, lūkesčių, motyvacijos lygio įvertinimui), klientui formuoja saugumo bei pasitikėjimo jausmą. Specialistai gilina ir analizuoja šeimos situaciją jau iš gautų dokumentų, bei kreipiasi dėl papildomos informacijos, bei sutelkia reikalingus specialistus, kas padeda organizuojant pagalbą šeimai, įvertinant pagrindinius šeimos poreikius pagalbai. Anot Braslauskienės, Vaičiulienės, Pruckutės ir Paulaitytės (2022), atvejo vadybos procese nustatoma problema, renkama informacija iš įvairių šaltinių, planuojama pagalba (pasitelkiant kitus specialistus), planas ir procesas vertinamas ir užbaigiamas. Anot tyrimo dalyvių, atvejo vadybos proceso eigoje šeima motyvuojama priimti pagalbą, yra išklausiama šeimos narių nuomonė bei iš anksto planuojama pagalba. Tyrimo duomenų analizė leidžia daryti prielaidą, kad specialistai pradėdami darbą su šeima, prioritetą labiau teikia suaugusiems vaiko šeimos nariams – vaiko tėvams, bet ne pačiam paaugliui.

Atvejo nagrinėjimo posėdžiai – pagalbos šeimai plano sudarymas

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų veiksmus, organizuojant atvejo nagrinėjimo posėdžius, įtraukiant specialistus pagal kompetenciją, siekiant organizuoti pagalbos teikimą

sunkumus patiriančioms šeimoms. Išskirtos subkategorijos: specialistų įtraukimas ir dalyvavimas, paauglio atstovų pagal įstatymą įtraukimas, naujų aplinkybių aptarimas, pagalbos plano sudarymas (žr. 8 pav. ir 4 priedą).

8 pav. Atvejo nagrinėjimo posėdžių organizavimas

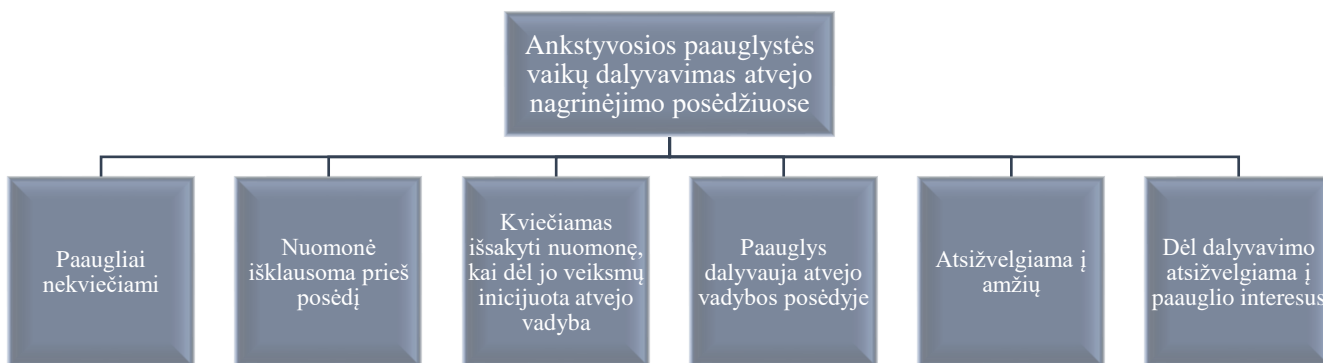
Specialistai, pasidalinę patirtimi, susijusia su dalyvavimu atvejo vadybininko organizuojamuose atvejo nagrinėjimo posėdžiuose, nurodo, kad atvejo nagrinėjimo posėdžiai yra organizuojami įtraukiant specialistus, turinčius sąsajų su šeimos situacija “*[...] stengiuosi į pirminį posėdį susikviesti kiek įmanoma daugiau specialistų.*“ (AV5). Pagrindiniai specialistai, dalyvaujantys atvejo vadybos procese – atvejo vadybininkas, kuris ir organizuoja posėdį, socialinis darbuotojas bei vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistas: „*[...] atvejo vadybos posėdį organizuoja atvejo vadybininkė. Dalyvauja atvejo vadybininkė, socialinė darbuotoja, tėvai ir vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai. Pagal poreikį pasikviečia mokyklos atstovus ar gydymo įstaigos specialistą, psichologą, psichoterapeutą*“ (VTA2). Rečiau kviečiami specialistai - mokyklos atstovai, gydymo įstaigos specialistai, psichologai, psichoterapeutai, dienos centro specialistai, policijos pareigūnai, mobiliosios komandos atstovai, priklausomybės ligų specialistas. Atvejo nagrinėjimo posėdis negali būti organizuojamas vaiko atstovams pagal įstatymą nedalyvaujant (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019), todėl, anot tyrimo dalyvių, atvejo nagrinėjimo posėdžiuose dalyvauja vaiko atstovai pagal įstatymą „*[...] sprendžiam ką kviešti, ko nekviesti. Šeima tai aišku būtiniausiai [...]. Aš stengiuosi šeimą labiausiai išgirsti, kaip jie mato susiklosčiusią situaciją, kokios pagalbos reikėtų, kokie lūkesčiai specialistams. [...] pas mus posėdžiuose dažniausiai dalyvauja mamos [...].*“ (AV1), pakartotinai išklausomos pastarųjų nuomonės “*[...] papildomai išklausomos tėvų nuomonės [...].*” (VTA2). Būna atvejų, kad dar iki atvejo nagrinėjimo posėdžio, šeimos situacijoje išryškėja papildomų aplinkybių, kurias atvejo vadybos posėdžio metu svarbu aptarti: „*Yra atvejų, kai vaikai pasisako, kad tėvai tęsia alkoholio vartojimą, narkotikų, tu pamatai, kad darbai nepadaryti iki galo [...].*“ (VTA1), “*[...] jeigu šeimoje yra problemų, paprastai atsispindi mokykloje ir mokytojai ir klasės auklėtojai gali suteikti informacijos apie vaiką, kaip jis jaučiasi ar yra kažkokie pokyčiai [...]*” (VTA3). Specialistams, dalyvaujantiems atvejo nagrinėjimo posėdyje išsakius savo nuomonės, susijusias su situacija, seka pagalbos poreikio aptarimas ir pagalbos plano sudarymo procesas “*[...] aptariam gautą informaciją iš mokyklos, sveikatos priežiūros įstaigos, ką vaiko teisių specialistai mato, kokios rekomendacijos.*

[...] viskas sugula į planą“ (AV1), “[...] atvejo vadybos posėdžio metu išsikeliam pagalbos plane tam tikrus uždavinius [...], kurie šeimai yra reikalingi, kokį šeima poreikį pagalbai išreiškia [...].“ (AV4).

Apibendrinant galima teigti, jog į atvejo vadybos posėdžius, organizuojamus atvejo vadybininko yra įtraukiami įvairių sričių specialistai pagal poreikį, tačiau tyrime išryškėjo, kad dažniausiai dalyvaujantys yra atvejo vadybininkai, socialiniai darbuotojai ir vaiko teisių apsaugos teritorinio skyriaus specialistai, kadangi šie specialistai remiantis VTAPI (2023) ir Atvejo vadybos tvarkos aprašu (2019) yra kviečiami ir turi pareigą dalyvauti privalomai. Anot Braslauskienės, Vaičiulienės, Pruckutės ir Paulaitytės (2022), atvejo vadybininko komandą gali sudaryti įvairūs specialistai, todėl bendradarbiavimas atvejo vadybos procese, teikiant ir organizuojant pagalbą, yra vienas esminių socialinio darbo intervencijos sudėtinių dalių. Kadangi atvejo vadybos posėdis negali įvykti be vaiko įstatyminių atstovų, be išimties, pastarieji asmenys taip pat yra kviečiami visais atvejais. Atvejo vadybos posėdžių metu yra aptariama šeimos situacija, išklausomos specialistų ir vaiko įstatyminių atstovų nuomonės, aptariamos naujos aplinkybės, bei sudaromas pagalbos šeimai planas, kuris derinamas su visais atvejo vadybos posėdyje dalyvaujančiais specialistais ir šeimos nariais.

Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose

Tyrimo duomenų analizė atskleidė ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimo dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdžiuose tendencijas. Išskirtos tokios subkategorijos: paaugliai nekviečiami, nuomonė išklausoma prieš posėdį, kviečiamas išsakyti nuomonę, kai dėl jo veiksmų inicijuota atvejo vadyba, paauglys dalyvauja atvejo vadybos posėdyje, atsižvelgiama į amžių, dėl dalyvavimo atsižvelgiama į paauglio interesus (žr. 9 pav. ir 5 priedą).

9 pav. Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose

Aptariant specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimą atvejo vadybos posėdžiuose, specialistų nuomonių gausa sudarė įspūdį apie nuomonių išsiskyrimą ir bendro sutarimo nebuvimą analizuojamu klausimu. Specialistai vaikus yra kvietę į atvejo vadybos posėdžius, tačiau to nebepraktikuoja: „Būdavo ankščiau atvejų, kai vaikai dalyvaudavo, bet mes metėm šitą reikalą.“ (VTA1), kitiems specialistams su tuo niekada neteko susidurti: „Vaikų mes į posėdį nekviečiam. Nes

nu kažkaip praktikoje negirdėjau, kad kažkas vaikus į posėdį kviestų.“ (SD1). Esant poreikiui, vaiko nuomonė gali būti išklausoma prieš posėdį, jeigu svarstoma dėl paslaugų šeimai nutraukimo: „Šiaip jeigu atvejo vadybos posėdyje sprendžiama ar nebereikalingos paslaugos, vaikų nuomonė išklausoma prieš posėdį, kad žinotume, kaip vaikas jaučiasi“ (VTA1) arba vaiko nuomonė išklausyta ankščiau, vaiko teisių specialistų, todėl pakartotinai vaiko nebėra klausama: „Juo labiau gaunam iš vaiko teisių informaciją, kad vaikas yra apklaustas, yra vaikų nuomonė. Tai kaip ir viskas būna aišku, tada būna nebeklausiam.“ (SD1). Vaikas kviečiamas dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdyje tokiu atveju, kai atvejo vadyba inicijuota dėl pastarojo elgesio problemų: „Labai stengiamės tų vaikų neįtraukti. Nebent sakau tai būtų paaugliai, dėl jų kažkokios tai elgesio problemos, tada jau taip“ (SD1). Kiti specialistai ankstyvosios paauglystės vaikus kviečia dalyvauti posėdyje, siekiant sudaryti sąlygas asmeninei atsakomybei prisiimti: „Bet jeigu tarkim trylika, keturiolika metų, tai visą laiką kviečiu ir vaiką [...]. Jeigu ypatingai iš vaikų norisi pastangų, pavyzdžiui mokytis, laikytis elgesio taisyklių [...]" (AV1) arba svarbiems sprendimams priimti: „Prieš tai, kai grąžini vaiką, [...] posėdžio metu tu paklausi ar jis nori grįžti pas mamą [...].“ (VTA5). Interviu dalyviai taip pat išskyrė svarbą atsižvelgiant į amžių, kviečiant dalyvauti atvejo vadybos posėdžiuose: „[...] kviečiu visus, kad dalyvautų, kad ir vaikas, aišku pagal savo amžių [...]. Nu ten penkiamečio jau nekviesi.“ (AV1). Bei dėl vaiko dalyvavimo pirmiausia atsižvelgiama į jo geriausius interesus: „Kartais dalyvauja ir vaikai, jeigu tai neprieštarauja jų interesams.“ (AV2).

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose ne visais atvejais yra organizuojamas. Specialistų nuomonės šioje srityje išsiskiria: dėl šios praktikos ankstesnio taikymo ir priimto sprendimo vaikų į atvejo vadybos posėdžius nebekviesti, arba kiti specialistai, svarstantys kviešti vaikus į posėdį pirmiausia atsižvelgia į jo amžių, geriausius vaiko interesus, kiti specialistai praktikuoja vaiko nuomonės išklausymo etapą prieš atvejo vadybos posėdį arba vadovaujasi jau ankščiau išklausyta nuomone. Pastebėta, kad vaikai atvejo nagrinėjimo posėdžiuose aktyviau kviečiami išsakyti nuomonę tais atvejais, kai atvejo vadybos proceso inicijavimo priežastis tiesiogiai susijusi su vaiko elgesiu, kita dalis vaikų kviečiami pasisakyti tuomet, kai yra priimami su jo ateitimi susiję svarbūs sprendimai. Atsižvelgiant į specialistų nuomonių įvairovę, galima daryti prielaidą, kad specialistai vis dar nėra priėję vieningo sprendimo dėl ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo atvejo nagrinėjimo posėdžiuose. Anot Woodman, Roche, McArthur (2023), vaikų dalyvavimas dažnai yra priklausomas nuo individualių specialistų įgūdžių, kurie gali būti dar labiau suvaržyti sudėtingose situacijose, kur vaikų saugumas yra pagrindinis rūpestis, o darbo su vaiku laikas gali būti ribotas. Anot mokslininkų, reikalinga įtraukti ir mokyti visus darbuotojus, kad jie suprastų ir pasitikėtų vaikų dalyvavimo praktika.

Apibendrinant specialistų profesinio darbo patirčių darbo su vaiku ir (ar) jo šeima kontekste dalį, galima teigti, kad specialistų, dirbančių atvejo vadybos procese darbo dienos organizavimo

tendencijos vyrauja panašios, nepaisant srities, kurios atstovas jis būtų besąs. Aptariant specialistų darbo su nauju atveju pradžia, nuomonės taip pat nėra išsiskiriančios: specialistai nuosekliai formuoja santykių su vaiko šeima, tačiau prioritetu vis tik laikomas bendravimas su vaiko įstatymiais atstovais, perkeliant ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklauso svarbą į antrą planą. Aptariant atvejo nagrinėjimo posėdžių organizavimą, analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad be išimties atvejo nagrinėjimo posėdžiuose dalyvauja vaiko įstatymiais atstovai, atvejo vadybininkas, socialinis darbuotojas ir vaiko teisių apsaugos teritorinio skyriaus specialistas. Atvejo nagrinėjimo posėdžio metu, derinant su visais dalyviais, sudaromas pagalbos šeimai planas. Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo vadybos posėdžiuose iš skirtingų specialistų perspektyvų prioretizuojamas skirtingai. Pastebėta, kad specialistai nėra priėję bendro sutarimo dėl ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo atvejo nagrinėjimo posėdžiuose, nors vaiko dalyvavimo sąlygos yra apibrėžtos Atvejo vadybos tvarkos aprašo 2019 m. gruodžio 30 d. redakcijoje, patvirtintoje Socialinės apsaugos ir darbo ministro.

4.3. Asmeninis ir organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko įtraukimą dalyvauti atvejo vadybos procese

Šiame poskyryje aptariama tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimą į atvejo vadybos procesą iš dviejų perspektyvų – asmeninės, kai specialisto nuomonė lemia vidinių įsitikinimų, bei organizacijos, kai specialistas vadovaujasi organizacijoje, kurią atstovauja, formuojamu požiūriu.

Asmeninis specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese

Interviu analizė atsikleidė asmeninį specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimą į atvejo vadybos procesą. Išskirtos tokios subkategorijos: įtraukiant atsižvelgiama, kas atsakingas už situaciją, ieškoma galimybių įtraukti paauglį, pasitelkiama pagalba ryšio užmezgimui, ieškoma galimybių įtraukti paauglį, siekiama apsaugoti nuo perteklinės informacijos, atsižvelgiama į paauglio amžių (sveikatą), specialistas įsitraukia į paauglio gyvenimą, paaugliui siūloma pagalba (žr. 10 pav. ir 6 priedą).

10 pav. Asmeninis specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese

Interviu su tyrimo dalyviais metu aptariant individualų specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese, tyrimo dalyviai pažymėjo, kad įtraukiant vaiką į procesą pirmiausia yra atsižvelgiama į tai, kuris iš šeimos narių yra reikšmingai prisidėjęs prie atvejo vadybos proceso inicijavimo šeimai bei kokio pobūdžio problemos vyrauja šeimoje: „[...] priklauso nuo situacijos. [...] dėl ko ta atvejo vadyba. [...] skyrybų atveju [...], pasitarę su psichologais, kitais specialistais, stengiamės kuo mažiau įtraukti vaikus, nes juos įtraukia patys tėvai [...], yra traumuojami.“ (SD1). Jeigu atvejo vadybos procesas inicijuotas dėl vaiko elgesio, svarstoma dėl sąlygų paaugliui būti aktyviu dalyviu ir prisiimti atsakomybę už savo veiksmus: „[...] reikia aplinkybių visumą žiūrėti, kiek ir kur tą vaiką įtraukti. Jeigu prisidirbęs, tada turi atsakyti [...].“ (VTA3). Kiti specialistai nesvarbu, dėl kokių aplinkybių šeimai inicijuota atvejo vadyba, ieško galimybių sudaryti sąlygas vaikui dalyvauti atvejo vadybos procese. Tačiau analizuojant tyrimo duomenis susidaro įspūdis, kad specialistai vaiko dalyvavimą galimai suvokia per įtraukimą dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdyje, o ne pačiame procese, tam, kad būtų išklausa jo nuomonė: „[...] esant poreikiui daugiau su vaiku bendraujam atvejo vadybos posėdžiuose.“ (AV2). Specialistų galimai perdėtas bandymas įtraukti vaiką, nepaisant vaiko interesų, gali paskatinti vaiko gynybą: „[...] turėjom mergaitę [...] atsisakydavo dalyvauti, neprisibelsi. Svarbu vaiką išklaustyti, bet kaip per prievartą mes to vaiko išklausysim? [...] atitraukti reikia. Spaudimas yra, kiekvienas sako: mes turim išklausti vaiko nuomonę [...] vaiko teises pasikviesti, atvejo vadyba turi padaryti tą posėdį, kad vaikas išgirstų. Mūsų noras padaryti tik savo, bet kaip vaikui jaustis?“ (VTA1). Specialistai pasisakė, kad siekiant vaiko dalyvavimo, pirmiausia svarbus yra tarpusavio ryšio formavimas, esant poreikiui ir pasitelkiant papildomą kitų specialistų pagalbą: „Manau jeigu neina prisitraukti, gal psichologus pasitelkti reikia [...].“ (VTA1); „[...] kai koordinuoju procesą, socialines darbuotojas visą laiką skatinu, kad pasikviesk, pasišnekėk.“ (AV1); „Per mokyklas atsargiai einu su socialiniais pedagogais, per specialistus [...], kažkokias grupes, kurios turi artimą ryšį su vaiku.“ (SD5). Kiti specialistai vengia įtraukti vaiką dalyvauti atvejo vadybos procese, siekdami apsaugoti juos nuo

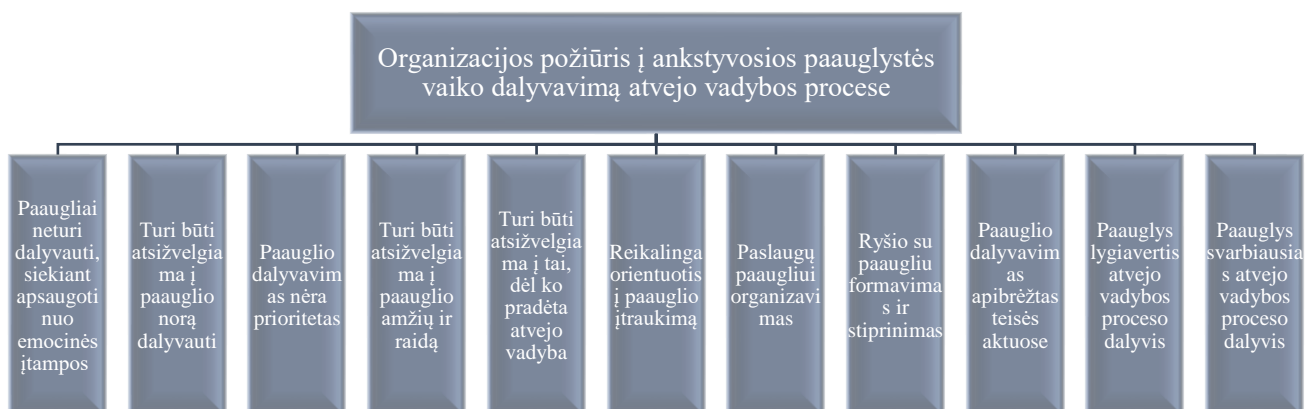
perteklinės informacijos ir galimo pakartotinio traumavimo: „[...] manau, kad nereikėtų, kad vaikas dalyvautų posėdžiuose, nebent yra krizinės situacijos, kur reikia, kad dalyvautų tas vaikas [...], esu linkusi, kad geriau išklaudyti prieš ir jis nedalyvautų.“ (AV4). Specialistai priduria, kad vaiko nuomonė būna išklausoma, bet prieš bendravimą su tėvais. Specialistai nurodo, kad prie svarstymo apie vaiko įtraukimą dalyvauti, yra atsižvelgiama į vaiko amžių, sveikatos būklę: „Žiūrint koks tas vaikas, koks jo amžius, nes jeigu vaikas turi tam tikrų sutrikimų, vėl gi žiūrim iš kitos pusės.“ (AV3). Specialistai, siekdami vaiko dalyvavimo, labiau yra linkę rinktis dalyvavimą vaiko gyvenime, su juo bendraujant šeimos namuose ar kitoje neutralioje aplinkoje: “[...] kai apsilankau šeimoje, pasikalbėti, susipažinti, atskirai pakalbėti.” (AV1); „[...] kur su paaugliais yra problemos [...], aš pati ieškau su jais kontakto, važiuoju į tas globos įstaigas ir ieškau ne per tėvus, o gryno su vaiku kontakto, kad bandyti jį įtraukti, kažkuo paveikti.“ (SD4); „[...] reikia važiuoju ne vieną, o keturis, penkis kartus, kviečiuosi į konsultacijas.“ (AV5). Taip pat, atsižvelgiant į šeimos situaciją, vaikui nepasisakant apie kylančius sunkumus, yra siūloma pagalba „pamatai, galbūt neišsako kokios pagalbos reikia. [...] pamatai, galbūt kažko jam reiktų [...], užimtumo, psichologinės pagalbos. Tada jau siūlai.“ (SD1).

Apibendrinant galima teigti, kad asmeniniu požiūriu, specialistai dėl ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo poreikio pirmiausia svarsto atsižvelgdami į tai, kokios priežastys lėmė atvejo vadybos proceso inicijavimą šeimai, galimai svarstydami apie tai, kuriam iš šeimos narių labiausiai gali būti reikalinga pagalba ir į kurio iš jų poreikius reikia koncentruotis. Apie tai kalba Heimer, Nasman, Palme (2018), kad specialistai pradėdami darbą su vaiku ir (ar) jo šeima turi įvertinti ar vaikui yra reikalinga skubi apsauga, taip nustatant pagalbos teikimo prioritetus. Tačiau tam, kad apsaugos poreikis būtų vertinamas tinkamai, manoma, jog kalbėtis su vaiku yra ne tik reikalinga, bet ir būtina. Tyrimo metu specialistai pasisako ieškantys galimybių sudaryti sąlygas vaikui dalyvauti procese, tačiau susidaro įspūdis, kad vaiko dalyvavimą specialistai supranta per jo įtraukimą dalyvauti atvejo vadybos posėdyje, bet ne pačiame procese. Tokį supratimą galimai lemia Atvejo vadybos tvarkos aprašas (2019), kuriame vaiko dalyvavimas yra aprašytas tik per dalyvavimo atvejo vadybos nagrinėjimo posėdžiuose prizmę. Taip pat, kiti tyrimo dalyviai galimai yra linkę teikti prioritetą vaiko interesams bei apsaugoti juos nuo perteklinės informacijos, taip nesukeliant pakartotinės žalos - vaiko nuomonė, esant poreikiui, išklausoma ankščiau arba su vaiku formuojamas ryšys tam, kad būtų įmanoma galimybė bendravimui kitose neutraliose vietose, taip išgirstant jo poreikius.

Organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese

Interviu analizė atskleidė skirtingose organizacijose dirbančių specialistų, kaip organizacijos atstovų, požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese. Išskirtos subkategorijos: paaugliai neturi dalyvauti, siekiant apsaugoti nuo emocinės įtampos, turi būti atsižvelgiama į paauglio norą dalyvauti, paauglio dalyvavimas nėra prioritetas, turi būti atsižvelgiama į paauglio amžių ir raidą, turi būti atsižvelgiama į tai, dėl ko pradėta atvejo vadyba, reikalinga

orientuotis į paauglio įtraukimą, paslaugų paaugliui organizavimas, ryšio su paaugliu formavimas ir stiprinimas, paauglio dalyvavimas apibrėžtas teisės aktuose, paauglys lygiavertis atvejo vadybos proceso dalyvis, paauglys svarbiausias atvejo vadybos proceso dalyvis (žr. 11 pav. ir 7 priedą).

11 pav. Organizacijos požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad organizacijų požiūriu yra reikalinga atsižvelgti į vaiko interesus, siekiant apsaugoti nuo emocinės įtampos, manant, kad vaikas neturėtų dalyvauti atvejo vadybos procese: „[...] mums buvo pasakyta, kad vaikai neturėtų būti įtraukiami, tarsi mes juos žalotume, psichologinį kažkokį spaudimą darytume [...]. Tėvai dažniausiai bendrauja aršiai nusiteikę, ten tokia įtampa jaučiama būna ir vaikui dalyvauti tame aš manau nėra priimtina.“ (VTAI), tačiau specialistai, klausiami apie organizacijos poziciją, vis tik galimai atvejo vadybos procesą traktuoja kaip atvejo vadybos posėdį, kuriame jų nuomone vaikai neturi dalyvauti dėl emocinės įtampos. Tačiau yra atsižvelgiama į vaiko norą dalyvauti, tiesiogiai jo teiraujantis: „[...] tai yra su vaiko sutarimu, kad jis tikrai taip norėtų, jis norėtų pasirašyti ir tai jam priimtina.“ (AV3). Ne visose organizacijose vaiko dalyvavimo praktika yra taikoma: „[...] kad vaikas dalyvautų posėdyje [...] per savo darbo praktiką tris metus esu turėjęs tik vieną. Nėra praktikos dar pas mus, kad vaikai dalyvautų posėdyje.“ (SD3). Vaiko dalyvavimui taip pat įtakos turi ir jo amžius: „Tikslas yra įtraukti, tik atsižvelgiant į tas raidos galimybes ir pasirengimą dalyvauti.“ (SD2), jeigu vaikas gali priimti informaciją, yra savarankiškesnis, yra tikimybė, kad jis gali būti įtraukiamas dalyvauti atvejo vadybos procese. Tačiau, bet kokiame atveju, vaikas atvejo vadybos procese dalyvaus, jeigu kylančių problemų „kaltininkas“ yra pastarasis: „Priklausomai nuo situacijos [...], individualu. Jeigu problemos dėl tėvų kaltės [...], nemanau, kad reikia įtraukti. Jeigu vaikas yra linkęs į destruktivyvų elgesį [...], kažkokie mokykloje, lauke kažkur vagystės [...], priklausomybės, tada reikia.“ (SD4), galima daryti prielaidą, kad darbas ne visais atvejais vyksta su visa šeima, siekiant objektyviai įvertinti kylančių sunkumų priežastis: „[...] atstovaujant skyrių, pritarčiau tokiam žingsniui, kad yra naudinga pačiam ankstyvosios paauglystės vaikui išitraukti iš to proceso, kad jam tai padėtų, naudinga būtų, nes

dažniausiai tai tėvai pas mus paslaugas gauna [...].” (VTA2), anot specialistų, yra svarbu, kad ankstyvosios paauglystės vaikai būtų proceso dalyviais: “Svarbu, kad dalyvautų, kad girdėtų, kad prie akių viskas būtų kalbama, nes tai jo gyvenimas.” (SD2). Aptariant pagalbos šeimai organizavimą, prieita nuomonės, kad ankstyvosios paauglystės vaikai turi aktyviai dalyvauti atvejo vadybos procese, nepaisant dėl kokių priežasčių šeimai taikoma atvejo vadyba: “[...] skiriasi tėvai, vaikas patiria didžiausią netektį [...], jam turi būti suteikiama didžiausia pagalba. [...] tėvams iškeliam milijoną uždavinių, o vaikas lyg pats išgis [...].“ (AV5); „[...] vaikam rekomenduojam psichologo konsultacijų lankymą arba šeimos terapiją.“ (VTA3), bei vaikas yra svarbiausias atvejo vadybos proceso dalyvis: „[...] vaikas yra svarbiausias visam procese ir akcentas pagrindinis į jo interesus yra, nes tėvų interesai gali būti įvairūs ir nebūtinai atitiks geriausias vaiko interesus.“ (AV2). Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo svarbą apibūdina interviu dalyvių nuomonė apie tai, kad su vaikais vienu ar kitu atveju yra formuojamas ryšys, siekiant išgirsti vaiko balsą: „Lankydami šeimose namuose [...], stengiamės su vaikais pabendrauti [...], užmezgant ryšį ir kontaktais pasidaliname su tais vyresniais, ankstyvosios paauglystės vaikais, [...] sakome drąsiai galite paskambinti, žinutę parašyti.“ (SD1); „[...] kai pradėdam darbą su šeima, jeigu yra galimybė, bendraujame, kad žinotų, kas čia atėję, kas vyksta.“ (SD3). Tyrimo dalyviai pasisako apie vaiko dalyvavimo atvejo vadybos procese teisinį reglamentavimą, bei tai, kad organizacija apibrėžia vaiko įtraukimą į atvejo vadybos procesą: „[...] vadovų lygmenyje ir savo kokybės kriterijuose apibrėžę esam, kad stengtis vaiką įtraukti į procesą ir kviešti į posėdį.“ (AV1); “[...] atvejo vadybos tvarkos aprašas numato tokią galimybę, kad vaikas gali dalyvauti atvejo vadybos procese [...].“ (VTA4).

Apibendrinant galima teigti, kad organizacijos pozicija, susijusi su vaikų dalyvavimu atvejo vadybos procese yra dvejopa: vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose rečiau praktikuojamas, siekiant sumažinti tikimybę ankstyvosios paauglystės vaikui patirti emocinę žalą ar būti pakartotinai traumuojamam. Specialistų siekiamybė – ryšio su vaiku užmezgimas ir tolesnis jo formavimas. Specialistai pasisakė turintys žinių apie ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo atvejo vadybos procese teisinį reglamentavimą. Darytina išvada, kad nuomonių įvairovė, susijusi su ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimu ir dalyvavimu atvejo vadybos procese leidžia suprasti, jog organizacijos nėra priėjusios bendro sutarimo dėl to, kaip praktiškai gali būti įgyvendinamas ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas, nuo ko jis turėtų prasidėti ir kaip tęstis. Anot Bijleveld (2019), net ir vienoje organizacijoje dirbantys specialistai gali turėti skirtingų požiūrių į tai, ką reiškia vaiko dalyvavimas, ko norima arba kokį dalyvavimo lygį realu pasiekti. Tyrėja priduria, kad tyrimai rodo, kad praktiškai socialinis darbuotojas linkęs pirmiausiai nuspręsti, kas jo nuomone yra geriausia vaikui, nepaliekant galimybės reikšmingai įtakoti vaikų pageidavimus. Dillon (2021) aptardama vaikų dalyvavimą atvejo vadybos procese, priduria, kad stebi didelių paslaugų teikimo spragų pavyzdžių, ypač žiūrint iš vaiko perspektyvos. Iškreiptas vaikų norų ir jausmų vertinimas, teisės

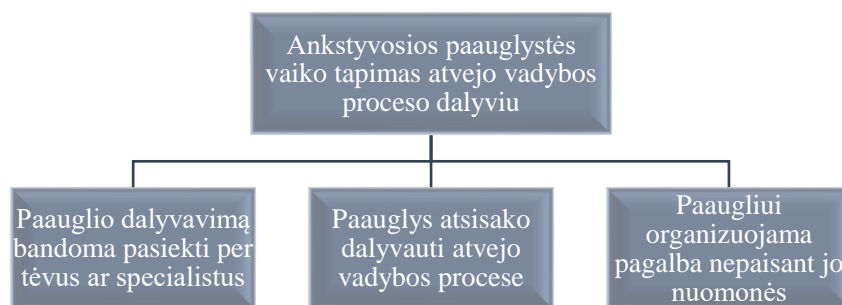
aktų, dažnai netinkamas taikymas praktikoje, neleidžia vaikams suprasti ir tinkamai reaguoti į socialinio darbo intervencijas. Wright (2017) teigimu, vaiko teisių apsaugos sistema yra susijusi su rizikos vaikų atžvilgu mažinimu ir jų saugumo bei gerovės užtikrinimu, tam sukurtos valdymo struktūros, užtikrinančios kokybę ir veiksmingumą. Nors tai būtina, tačiau tai atvejo vadybos specialistus įpina į biurokratiją, taip prioritetu laikant ne tiesioginį darbą su atvejais, bet dokumentų tvarkymą. Anot Vis, Lauritzen (2022) specialistams savo iniciatyva bandant pakeisti praktiką organizacijoje yra mažai vilčių pokyčiams. Tam, kad būtų įgyvendinama nauja praktika, susijusi su vaikų įtraukimu ir dalyvavimo skatinimu, pati organizacija turėtų su tuo sutikti.

Apibendrinant *asmeninio ir organizacijos požiūrio į ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko įtraukimą dalyvauti atvejo vadybos procese* tyrimo dalį, galima daryti išvadą, kad tiek asmeniniu, tiek organizacijos lygmeniu specialistai ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimą atvejo vadybos procese pirmiausia interpretuoja kaip jų dalyvavimą atvejo nagrinėjimo posėdyje. Specialistai asmeniniu požiūriu pasisako dėl ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo poreikio, pirmiausia atsižvelgdami į tai, kokios priežastys lėmė atvejo vadybos proceso inicijavimą šeimai, galimai svarstydami apie tai, kuriam iš šeimos narių labiausiai gali būti reikalinga pagalba ir į kurio iš jų poreikius reikia orientuotis. Organizacijos požiūriu, ankstyvosios paauglystės vaiką siekiama apsaugoti nuo neigiamos informacijos srauto atvejo nagrinėjimo posėdžių metu, todėl su vaiku siūloma bendrauti individualiai, taip formuojant ir išlaikant tarpusavio ryšį bei organizuojant į ankstyvosios paauglystės vaiko poreikius orientuotą pagalbą. Siejant šioje dalyje gautus tyrimo duomenis su „Keliai į dalyvavimą“ dalyvavimo modeliu, galima vertinti, kad specialistai yra pasirengę išklausti vaiko nuomonę, bei specialistų išsakyta organizacijos pozicija rodo, jog vaiko nuomonės išklauskymas yra reikalingas, todėl remiantis minimu dalyvavimo modeliu galima teigti, kad vaikų yra klausoma.

4.4. Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu

Šiame poskyryje atskleidžiamos temos: ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklauskymas atvejo vadybos procese, specialistų galimybės, sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui išsakyti savo nuomonę, veiklų ir idėjų pritaikymas įtraukiant ankstyvosios paauglystės vaiką į atvejo vadybos procesą.

Interviu analizė atskleidė tyrimo dalyvių patirtis darbo praktikoje, kuomet svarstoma apie ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimą į atvejo vadybos procesą. Išskirtos subkategorijos: paauglio dalyvavimą bandoma pasiekti per tėvus ar specialistus, paauglys atsisako dalyvauti atvejo vadybos procese, paaugliui organizuojama pagalba nepaisant jo nuomonės (žr. 12 pav. ir 8 priedą)

12 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu

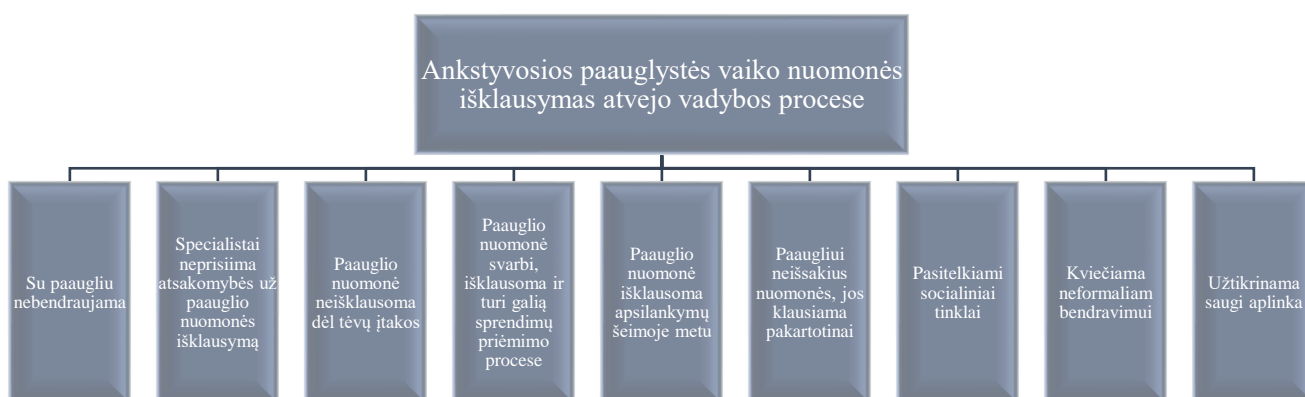
Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaikų tapimą atvejo vadybos proceso dalyviais. Anot interviu dalyvių, tėvų bendradarbiavimas ir indėlis į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese yra itin svarbus, tačiau ne ką mažiau svarbus specialisto suformuotas ryšys su vaiku teikiamos pagalbos efektyvumui: „[...] *vaikas neturi ryšio su tėvais stipraus, tėvai nėra autoritetas. Tai socialiniam darbuotojui pagrindinis iššūkis sugretinti tiek vaikus, tiek tėvus. Jeigu nevyksta komunikacija, tikėtis teigiamo noro įsitraukti sudėtinga.*“ (AV2). Siekiant ankstyvosios paauglystės vaiko įsitraukimo ir dalyvavimo didelę reikšmę turi tėvų įsitraukimas, tuomet paauglį bandoma pasiekti per tėvus: „[...] *prašom tėvų sudaryti sąlygas, kad būtų įmanoma susitikti su šeimos nariais [...], prisistatyti, vaikam paaiškinti [...], kas mes tokios, kad lankysimės, bendrausime [...].*“ (AV1). Nutinka atvejų, kai ankstyvosios paauglystės amžiaus tarpsnis galimai daro tiesioginę įtaką jo pasirinkimams dalyvauti ar nedalyvauti atvejo vadybos procese: „[...] *nedalyvauja todėl, nes pats to nenori. Su tokiais atvejais susiduriame, kai vaikas atsisako bet kokių paslaugų [...], jam dažnai neaktualu tuo paauglystės laikotarpiu [...].*“ (AV2). Nepaisant to, kad vaikas atsisako dalyvauti atvejo vadybos procese ir priimti siūlomą pagalbą, specialistai atsižvelgdami į geriausius vaiko interesus imasi organizuoti pagalbą vaikui, nepaisydami jo nuomonės: „*Atvejo vadyba juk būna pradėta dėl vaikų. Gaunamas [...] pažeidimas iš vaiko teisių apsaugos, į tai reaguojame ir dirbame.*“ (AV4), „*Jeigu šeimoje yra problemos [...], mes vaikam teikiame pirmoje vietoje psichologą. Vaiką reikia skatinti veikla užsiimti, kad pamirštų negatyvą. [...] visą laiką pritariame bet kokiam paslaugų teikimui vaikui.*“ (VTA4).

Apibendrinant galima teigti, jog interviu dalyvių požiūriu, svarstant apie ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimą į atvejo vadybos procesą ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo siekiama per jo atstovus pagal įstatymą. Esant poreikiui, tam, kad vaikas būtų aktyvus dalyvis, įtraukiami tėvai (globėjai), kurie turėtų užtikrinti vaiko efektyvų įsitraukimą, o jeigu vaiko-tėvų tarpusavio ryšys sutrikęs, specialistas deda pastangas jų tarpusavio komunikacijai gerinti, tuo pačiu siekiant paslaugų efektyvumo, kas leidžia suprasti, jog specialistams svarbus ankstyvosios paauglystės vaiko įsitraukimas ir dalyvavimas. Tačiau, nutinka atvejų, kai paaugliai vis tik atsisako įsitraukti ir dalyvauti atvejo vadybos procese. Nepaisant to, specialistai deda pastangas, siekdami užtikrinti pagalbą vaikui, atsižvelgdami ne į jo norą, bet į geriausius interesus. Anot Muench, Diaz,

Wright (2017), atlikto tyrimo apie vaikų ir tėvų įtraukimą į atvejo vadybos procesą rezultatai atskleidė, kad vaikų ir jaunuolių supratimas apie vaiko teisių apsaugos sistemos įgyvendinimą bei jų dalyvavimas procesuose yra minimalus dėl specialistų pasitelkiamų metodų, įtraukiant vaikus į procesą, kurie dažniausiai yra neveiksmingi. Priduriama, kad ir patys tėvai jautėsi nepalaikomi viso vaiko apsaugos proceso metu, kas gali lemti atsiribojimą ir motyvacijos pokyčiams stygių, kas natūraliai prisidėtų ir prie vaiko neįsitraukimo.

Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų patirtis, išklausant ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę atvejo vadybos procese. Išskirtos subkategorijos: su paaugliu nebendraujama, specialistai neprisiima atsakomybės už paauglio nuomonės išklausimą, paauglio nuomonė neišklausoma dėl tėvų įtakos, paauglio nuomonė svarbi, išklausoma ir turi galią sprendimų priėmimo procese, paauglio nuomonė išklausoma apsilankymų šeimoje metu, paaugliui neišsakyti nuomonės, jos klausama pakartotinai, pasitelkiami socialiniai tinklai, kviečiama neformaliai bendravimui, užtikrinama saugi aplinka (žr. 13 pav. ir 9 priedą).

13 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų, inicijuojančių ir organizuojančių pagalbą vaikui ir (ar) jo šeimai, aplinkybes ir sąlygas išklausant vaiko nuomonę su juo susijusiais ir jį liečiančiais klausimais. Vieni specialistai neišklauso vaiko nuomonės, prioritetą atvejo vadybos procese teikdami tėvams: „[...] klausiam tos atvejo vadybininkės, socialinės darbuotojos, kaip vaikas jaučiasi [...], toks įspūdis daugeliu atvejų, kad tos socialinės nebendruoja su vaiku. [...] vaikų paklausus ar socialinė kalbina tave, sako ne, tai tik su mama bendruoja.“ (VTA1), o jeigu nuomonę vis tik reikalinga išklausyti, specialistai nėra linkę prisiimti atsakomybės už tai, kas nuomonę turėtų išklausyti, manant, kad tai vaiko teisių specialistų darbas: „[...] anksčiau taigi sakydavo, kad tik vaiko teisės su vaiku bendruoja. Atrodo, kad ta atvejo vadyba skirta tik mamai ir tėčiui [...], juk paskyrėm mes, nes vaikas turi problemų [...], yra šeimoje, kurioje yra problemų.“ (VTA1), „[...] bandom ryšį užmegzti, bet tai jau yra socialinio darbuotojo darbas.“ (AV3), „šiaip tas išklausymas vaiko

nuomonės. *Tai yra vaiko teisių darbas.*“ (SD3). Nuomonė taip pat gali būti neišklausoma dėl tėvų įtakos, specialistas vengia galimybės sutrikdyti santykių tiek su vaiku, tiek su jo tėvais: *“[...] kadangi prie tėvų, jeigu vaikas yra [...] paaugliai neišsidiuos tikrai. [...] pastebiu, kur jau galiu bendrauti su vaiku atvirai [...], pastebiu, kad yra negerai ir negaliu bendrauti, nes dar daugiau sugadinu santykių su vaiku, nes tada užsipuls tėvai.*“ (SD5). Kitais atvejais, ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonė svarbi, išklausiama sprendimų priėmimo procese: *“Svarbiausias atvejyje aplamai, vaikas. [...] dėl jo reaguojam, jo nuomonė išklausiama pirma. [...] klausiam jo nuomonės dėl svečiavimosi, nesvarbu, kad tėvai, seneliai nori [...] jeigu vaikas pasakys, kad aš nenoriu, tai jis niekur ir neis.*“ (VTA5). Vaiko nuomonė išklausiama šeimos gyvenamojoje vietoje: *“[...] gyvenamojoje vietoje prašom, kad su vaiku būtų bendraujama individualiai [...], patys vaikai pasisako, kad nori pasikalbėti atskirai nuo tėvų.*“ (VTA2), o jeigu vaikas nebendrauja, jo nuomonė gali būti išklausiama sekantį kartą, siekiant nedaryti spaudimo: *„[...] matai tą vaiką, kaip jis jaučiasi, kaip jo emocijos. Jeigu matai, kad rankas trina, stresuoja [...] galbūt sekantį kartą, nebūtinai per pirmą kartą [...].“* (SD1). Atsižvelgiant į tai, kad paaugliai dažnu atveju bendravimui pasitelkia socialinius tinklus, kai kurie specialistai su vaiku ryšį formuoja bendraujant per mobiliąsias programėles: *„Kalbant apie paauglius [...], stengiamasi gauti kontaktus su vaiku, jeigu jis sutinka, kad palaikyti individualų ryšį [...]. Socialinės darbuotojos susikuria darbinis Facebook'o profilius.*“ (AV1) arba per neformalų bendravimą: *“[...] stengiuosi nebendrauti su jais, kaip specialistė. Kartais gali pavartoti ir buitinių žodžių [...].“* (AV5), piešinius: *„Per piešinius irgi galima daug ką sužinoti [...].“* (SD2), pasivaikščiavimus *„[...] paveiku pasikviesti pasivaikščioti [...].* (AV1). Vaikams sukuriama saugi atmosfera kalbėti: *„[...] turim atskirą vaiko nuomonės išklausymo kambarį [...], kad sukurt namų atmosferą.*“ (VTA2) bei laikomasi susitarimų: *“[...] jie žino, ką aš su jais pakalbėsiu, nebus iškart nueita ir pasakyta tėvam. [...] žino, kad jeigu tai bus kažkas labai sudėtingo [...] visada juos informuoju, kad tam tikri dalykai negali būti nutylėti.*“ (AV5).

Apibendrinant galima teigti, kad gauti tyrimo rezultatai iliustruoja specialistų turimas galimybes išklausti vaiko nuomonę pagalbos šeimai organizavimo procese. Tačiau pastebėta, kad tyrimo rezultatuose atsispindi skirtingas požiūris į vaiko nuomonės išklausymo svarbą – dalis specialistų nebendrauja su vaikais, bei nėra įsitikinę ar vaiką reikalinga pakartotinai kalbinti, taip išvengiant pakartotinio traumavimo. Interviu analizėje stebimas ir specialistų asmeninės atsakomybės neprisiėmimas už tai, kas vis gi turėtų bendrauti su ankstyvosios paauglystės vaiku. Kiti specialistai vis tik linkę išklausti vaiko nuomonę, įtraukti jį į sprendimų priėmimo procesą, formuoti ryšį nesistengiant vykdyti tik darbinės funkcijas, bet ir suprantant, kaip galima jaučiasi vaikas, atsižvelgiant į vaiko interesus ir pomėgius, tuo pačiu prisitaikant ir sudarant sąlygas jo nuomonės išklausimui. Anot Kosher, Ben-Arieh (2020), išklausan vaiko nuomonę gali padidėti paslaugų veiksmingumas, paslaugų teikimas grindžiamas tuo, ko vaikai teigia, kad jiems labiausiai reikia, o ne

į suaugusiųjų nuomone, ko vaikams gali reikėti. Atsižvelgiant į tyrimo dalyvių nuomones galima daryti prielaidą, kad dėl specialistų, dalyvavusių tyrime panašių ir tuo pačiu skirtingų darbinių funkcijų, vaiko nuomonė yra išklausoma, tačiau vaiko balsas nėra prioritetas atvejo vadybos procese. Henaghan (2017) teigia, kad jeigu atvejo vadybos procese priimami sprendimai turės tiesioginės įtakos vaikams, vaikų nuomonė turi būti išklausoma, kadangi atsižvelgiant į vaikų pažiūras ir pozicijas, priimami sprendimai gali būti geresni, vaikai įtraukiami į procesą, reaguojama į vaikų išsakytus poreikius. Anot Heimer, Nasman, Palme (2018), kuomet dėmesys yra sutelkiamas į tėvų elgesį, o ne į vaiką ir jo interesus, tai gali turėti neigiamos įtakos pokyčiams šeimos situacijoje, numatyto pagalbos plano įgyvendinimo veiksmingumui. Kaip teigia autoriai, išklausius vaiko nuomonę gali paaiškėti daugiau su šeimos situacija susijusių aplinkybių ir taip gali būti greičiau užtikrinama saugi aplinka vaikui. Bijleveld (2019) teigia, kad atvejo vadybos specialistai pasisako apie patiriamus sunkumus, išsiaiškinant realius vaikų poreikius, norą gauti mokymus ir konkrečius įrankius, siekiant išklausti vaiko nuomonę.

Specialistų galimybės sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui išsakyti savo nuomonę

Specialistų buvo papildomai teirujamasi, kokias galimybes jie turi sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui išsakyti savo nuomonę, tuo pačiu įtraukiant jį į atvejo vadybos procesą. Išskirtos subkategorijos: tinkamai suformuluoti klausimai, kalbinti gavus tėvų sutikimą, išklausti paauglio nuomonę bet kokiomis aplinkybėmis, sudaryti saugią erdvę pokalbiui, pasitelkti socialinius partnerius, galimybė bendrauti su paaugliu jo gyvenamojoje vietoje, paauglio supažindinimas su atvejo vadybos procesu (žr. 14 pav. ir 10 priedą).

14 pav. Specialistų galimybės sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui išsakyti savo nuomonę

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad atvejo vadybos specialistai išklausydami vaiko nuomonę turi galimybę tinkamai suformuluoti klausimus, kurie padėtų atsiskleisti paaugliui: „[...] paaugliai mažiau įtakoti tėvų. [...] gali parinkus atitinkamus klausimus „nulaužt“ vaiko viduje, kaip jis ištikrųjų jaučiasi.“ (VTAI). Tačiau, nors paaugliai galimai turi konkretesnę nuomonę, bet koku

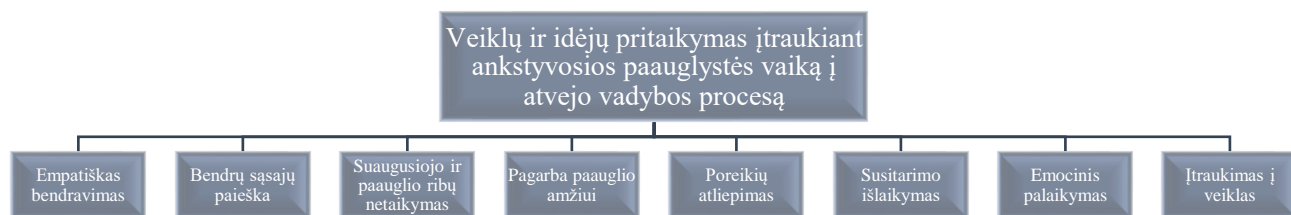
atveju, atvejo vadybos specialistai prieš išklausydami ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, teigia turintys gauti tėvų sutikimą bendrauti su vaiku, vėliau gauti ir paties paauglio patvirtinimą: „[...] kalbinam jeigu tėvai neprieštarauja, nes mes turim atsiklausti to dalyko. [...] ir paauglys sutinka, nes vėl gi turi sutikti ateiti.“ (SD1). Specialistai turi galimybę ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę išklausti bet kokiomis aplinkybėmis: „Galime prašyti tėvų, kad atvežtų vaikus į Skyrių, galime tartis, kad atvyksime į namus, galime reikalauti išklausti vaiko nuomonę tėvam nesutinkant, išgauti mokykloje [...], po mokyklos pasitikti.“ (VTA3), bei sudaryti jiems sąlygas kreiptis bet kokių paros metu: „[...] visus aš juos turiu Facebook'e drauguose. Gali skambinti, rašyti [...] visi šitie vaikai turi galimybę susisiekti su manimi visą parą.“ (VTA5). Esant poreikiui, bei siekiant bendrauti su vaiku neutralioje aplinkoje, specialistai turi galimybę organizuoti atskirą susitikimą su vaiku: „Jeigu matai, kad reikia kažkokios neutralios aplinkos ar reikia, kad nedalyvautų tėvai [...], kai vyksti su kolega, [...] kolega pradeda šnekėti su tėveliais, o tu jau eini kalbėtis su vaiku. [...] jeigu reikia pakeisti aplinką, gali į skyrių pasikviesti [...]“ (SD3), specialistai gali pasiskirstyti, kuris iš jų bendraus su šeimos nariais. Tačiau tyrimo dalyvių darbo praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet su vaiku nepavyksta užmegzti ryšio ilgą laiką, tuomet svarstoma galimybė keisti specialistą: „Turiu tokių atvejų, kur nepavyksta ir po metų su vaiku užmegzti ryšio [...], galvoji, gal reiktų specialistą keisti, galbūt kitas užmegztų ryšį.“ (AV5), ar bendradarbiaujant su kitais partneriais organizuoti papildomą pagalbą vaikui: „Jeigu sunkioji situacija, nekalba, stengiesi, kad psichologinę pagalbą gautų pas koleges [...]. Per mokytojus, irgi bendradarbiaujame su mokykla.“ (SD2). Interviu dalyviai pridūrė, kad jų įsitraukimas ir galimybė bendrauti su paaugliu jo gyvenamojoje vietoje vis tik yra galimybė megzti ryšį su vaiku ir jį išgirsti: „[...] nenori vaikas niekur eiti [...], sunku buvo kalbėti [...], bet palaipsniui ateidavau, vis tiek lankydavausi šeimoje. Kažkaip mes kalbėdavome.“ (SD1), tuo pačiu jį stebėti, matyti: „Stebim atėję į šeimą [...], žiūrim, kaip jisai elgiasi, ką jisai veikia.“ (SD5). Ankstyvosios paauglystės vaikui svarbu žinoti, kas vyksta su jo šeima, jis turi teisę būti supažindintas, kuomet sprendžiami su juo susiję klausimai. Atvejo vadybos specialistai siekia, kad paauglys pažintų specialistą, dirbantį su vaiku ir (ar) jo šeima: „Kelis kartus su vaiku susitikęs svarbu, kad jis tave jau atpažintų, nebūna to bendravimo, nes tikrai slepiasi ir būna, kad nenori kalbėti.“ (SD4), bei būtų supažindintas su atvejo vadybos proceso eiga bei galimybėmis jame dalyvauti: „[...] svarbu, kad vaikas būtų įtrauktas [...], turi kažkaip sugebėti vaikui paaiškinti, kodėl to reikia, kodėl čia yra ta atvejo vadyba, kodėl yra tas procesas, kaip galima būtų pamatyti kitokius rezultatus [...], jeigu tu pabandysi tame sudalyvauti.“ (AV3).

Apibendrinant galima teigti, kad atvejo vadybos specialistų galimybės išklausti ankstyvosios paauglystės vaikų nuomonę labiau priklauso nuo tėvų pritarimo. Tačiau, specialistai turi galimybę ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę išklausti ir bet kokiomis aplinkybėmis, neatsižvelgiant į tėvų leidimą. Specialistai turi galimybes parinkti tinkamas klausimų formuluotes, siekiant suprasti

ankstyvosios paauglystės vaikų išgyvenimus. Nuomonės išklausymui specialistai turi galimybę užtikrinti saugią erdvę, parinkti sąlygas, kaip vaiką būtų geriausia išklaustyti, jeigu specialistui ilga laiką nesiseka užmegzti ryšio su vaiku – svarstyta galimybė keisti specialistą ar pasitelkti papildomus socialinius partnerius, turinčius specifinių žinių išklausančią vaiko nuomonę. Anot Kennan, Brady, Forkan (2018), siekiant sudaryti sąlygas išklaustyti vaiko nuomonę, svarbus specialistų pasirengimas tai daryti, svarbu nustatyti tinkamą balso toną, pritaikyti erdvę bei įvertinti, kokia bus padaryta įtaka vaiko atžvilgiu. Tyrimo dalyviai nurodė turintys galimybę nuolat dalyvauti ankstyvosios paauglystės vaiko gyvenime lankantis šeimos namuose, taip padedant paaugliui suprasti specialisto apsilankymų namuose priežastis bei sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui įsitraukti į dalyvavimą atvejo vadybos procese. Kaip teigia Mitchell (2022) vaikai nėra pasyvūs bendraudami su suaugusiais ir santykio galia atsispindi tame, kaip tarpusavio sąveika ir santykiai vyksta socialinio darbo praktikoje. Svarbu, kad specialistai nenuvertintų savo požiūrio į vaikystę poveikio, kadangi neigiamos nuostatos ir požiūris gali turėti įtakos jų sąveikai su vaikais, kadangi specialistai, bendradarbiaudami su vaikais gali atverti išteklius ir išplėsti jų akiratį.

Veiklų ir idėjų pritaikymas įtraukiant ankstyvosios paauglystės vaiką į atvejo vadybos procesą

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų pasitelkiamus įrankius – veiklas ir kitas idėjas, kurias pasitelkdami siekia įtraukti ankstyvosios paauglystės vaiką į dalyvavimą atvejo vadybos procese. Išskirtos subkategorijos: empatiškas bendravimas, bendrų sąsajų paieška, suaugusiojo ir paauglio ribų netaikymas, pagarba paauglio amžiui, poreikių atliepimas, susitarimo išlaikymas, emocinis palaikymas, įtraukimas į veiklas (žr. 15 pav. ir 11 priedą).

15 pav. Veiklų ir idėjų pritaikymas siekiant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo atvejo vadybos procese

Tyrimo rezultatai atskleidė atvejo vadybos specialistų pasitelkiamas priemones, kurios pasitelkiamos kaip įrankiai ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimui į atvejo vadybos procesą. Tyrimo dalyvių nuomone, prisitaikymas prie paauglio diktuojamų sąlygų ir empatija gali padėti jam padėti nejausti spaudimo ir įsitraukti į bendravimą: „*Būna paaugliai ateina ir atsigula ant stalo, galvą nuleidžia, kapišoną užsideda ir aš nekalbėsiu. Keiksmoždziai. Nu ir sakau nekalbėkim, patylim. Tada pats eigoje ką nors murmėti pradeda.*“ (VTAI). Kai kuriems paaugliams sudaromos sąlygos savo nuomonę išsakyti jam patogiu būdu, nebūtinai bendraujant akis į akį: „*Kai kurie nemėgsta*

kalbėti, tai gali ir žinutę parašyti, skambučiu, galbūt nemėgsta gyvo kontakto ir nenori jo turėti, tai gali ir paskambinti, elektroniniu laišku.“ (AV2). Ankstyvosios paauglystės vaikams ypatingai atsiverti pavyksta tuomet, kai specialistas ieško bendrų tarpusavio sąsajų: “[...] vaikas kalbėjo minimaliai. Pradėjom kalbėti, kad vaikas labai gražiai piešia [...], pradėjom kalbėti apie tuos piešinius, mėgsta, nemėgsta [...], išsirutuliojo, kad toks atsivėrimas pasijautė labai [...]“ (VTA2). Prie to paties prisideda ir neformalus specialisto bendravimas, taip kuriam laikui išnaikinant suaugusiojo-vaiko ribą bei sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės vaikui būti savimi: “Neformalus, visiškai laisvas bendravimas [...], leidžiant jiems suprasti, kad jie gali prie manęs nusikeikti [...], kitą kartą leisiu sau pasakyti, ne keiksmazodį, bet kažkokia laisvesne forma [...]“ (AV5). Kai kurie specialistai nurodo, kad viena iš idėjų – ankstyvosios paauglystės vaiką nusivesti į kabinetą, kuriame konsultuojami suaugusieji, taip parodant pagarbą jo brandai: „[...] tas mūsų kambariukas fainas. Mažiems vaikam jo [...], bet paaugliui sėdėti tarp žaislų... sakau einam į suaugusiųjų kambarį, atsisėsim, kaip šitie suaugę ir pakalbėsime.“ (VTA1) bei bendraujant jam svarbiomis temomis: „Labai svarbu parodyti, kad tau tai yra įdomu, nors ir ne visai įdomu. Kalbam bendrom temom, diskutuojam [...], apie gyvenimą, planus neteisiant jo už nuomonę [...]“ (SD1) ir atliepiant tuo metu iškilusius jam svarbius poreikius: „Esu davusi net savo telefoną, nes sako man reikia [...], sakau imk, rodyk man savo Facebook‘ą. Tada jaučiasi dėkingas.“ (VTA1), kadangi dažnu atveju jie atsiradę akiratyje, netenka svarbaus komunikacijos įrankio arba apribojamas jo naudojimas, ypatingai tais atvejais, kai kylančių sunkumų priežastis – ankstyvosios paauglystės vaiko elgesys. Specialistams paauglių pasitikėjimą pavyksta įgyti neišduodant to, ką jis pasakė: „Galvoji, kaip priėti prie tėvų, neišduodant vaiko. [...] supranti tą faktą, kad jeigu tas vaikas pajus, kad jį išdavei tėvam, jis niekada daugiau tau nieko nepasakos. Pasitelki fantaziją, sakai gavau tris anoniminius pranešimus, kad geriat, bet vaiko tai neišdaviau.“ (AV5). Tačiau kai kuriais atvejais, ankstyvosios paauglystės vaikai, jau galimai pasitikintys specialistu, sulaukia naujų iššūkių, kurie kelia nerimą, tačiau specialisto emocinis palaikymas ir palydėjimas gali pasitarnauti priimant pagalbą: “[...] jeigu tas vaikas tikrai nenori dalyvauti, socialinis darbuotojas pasisiūlo palydėti tą vaiką į konsultaciją, kad jam būtų drąsiau.“ (AV4). O vaikui įsitraukus į veiklas, specialistai turi galimybę intensyviai pagalbą vaikui, leisti daugiau laiko kartu: „[...] įtraukti vaiką į dienos centrą, kur specialistai dirbdami su vaikais jie moka ir žino. Jeigu vaikas jau atėjo, tai mes sakom, kad gerą meškerę įmetėm. [...] kartais ir apgaulės būdu vaiko labui reikia kažką padaryti.“ (VTA4).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyviai pasitelkdami papildomus įrankius – veiklas ir idėjas, padidina šansus užmegzti ryšį su ankstyvosios paauglystės vaiku, įgyti jo pasitikėjimą, bei paskatinti įsitraukti ir dalyvauti pagalbos procese. Specialistų prisitaikymas prie paauglio interesų, bendrų sąsajų ir pomėgių paieška, suaugusiojo ir paauglio ribų netaikymas, pagarbą jo amžiui ir nuomonei, poreikių atliepimas, susitarimo išlaikymas, emocinis palaikymas ir įtraukimas į veiklas,

tai – kaip specialistų sukurta sistema, kuriant ryšį su ankstyvosios paauglystės vaiku, kuriam atvejo vadybos procesas nėra žinomas ir savaime suprantamas. Kaip teigia Sanfelici, Wellman, Mordegia (2021), ankstyva vaiko teisių apsaugos intervencija, siekiant nustatyti vaikų stipriąsias ir pažeidžiamąsias sritis yra labai svarbi vaikų įtraukimui, kas leidžia suprasti būtiniausias nepilnamečių vaikų poreikius ir būtinybę skatinti reikalingas paslaugas, suteikiant vaikams galimybę išsakyti savo požiūrį į situaciją.

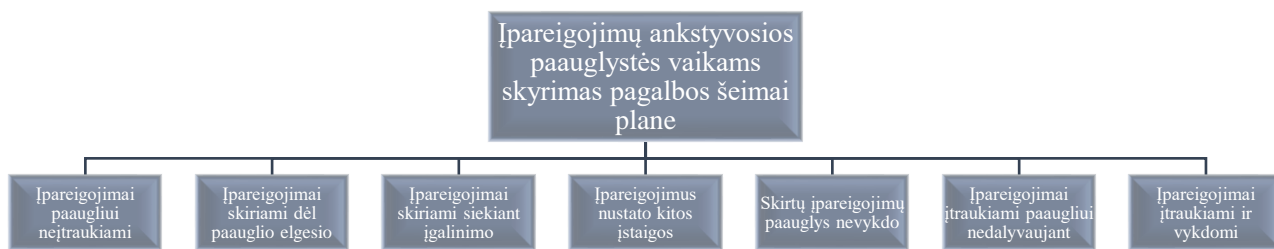
Apibendrinant *ankstyvosios paauglystės vaiko tapimo atvejo vadybos proceso dalyviu* skyrių, galima teigti, kad atvejo vadybos procesas, tyrimo dalyvių nuomone, labiau yra ankstyvosios paauglystės vaiko tėvų reikalas: vaikui nėra reikalinga dalyvauti tame, kame dalyvauja suaugusieji. Ankstyvosios paauglystės vaikas atvejo vadybos proceso dalyviu dažnesniais atvejais tampa tuomet, kai procesas inicijuojamas dėl jo veiksmų, už kuriuos turi atsakyti jo atstovai pagal įstatymą ir pats paauglys. Tokiu atveju, specialistai yra suinteresuoti išklausti vaikų nuomonę, pasitelkti papildomas idėjas, kurios padėtų atsiskleisti paaugliui, yra susikoncentravę ir labiau linkę išgirsti paauglio poziciją, kad būtų sudarytos sąlygos ryšio formavimuisi ir jo išlaikymui, kas lemtų ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese ir pagalbos proceso veiksmingumą. Siejant šioje tyrimo dalyje gautus duomenis su „Keliai į dalyvavimą“ dalyvavimo modeliu, galima teigti, kad specialistų nuomonės, susijusios su ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo poreikiu išsiskiria, tačiau vienareikšmiškai vaikas į aktyvų dalyvavimą įtraukiamas tuomet, kai atvejo vadybos iniciavimas tiesiogiai susijęs su jo elgesiu. Specialistai pasitelkia idėjų ir veiklų įvairovę, kurios gali padėti vaikams išsakyti savo požiūrį į situaciją.

4.5. Ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko dalyvavimas atvejo vadybos procese

Šiame poskyryje atsikleidžiamos temos: įpareigojimų pagalbos šeimai plane skyrimas ankstyvosios paauglystės vaikams, specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus, ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese, ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese, suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese.

Įpareigojimų pagalbos šeimai plane skyrimas ankstyvosios paauglystės vaikams

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų patirtis, į pagalbos šeimai planą įtraukiant įsipareigojimus ankstyvosios paauglystės vaikams, sudarant sąlygas būti lygiaverčiu atvejo vadybos proceso dalyviu. Išskirtos subkategorijos: įpareigojimai paaugliui neįtraukiami, įpareigojimai skiriami dėl paauglio elgesio, įpareigojimai skiriami siekiant įgalinimo, įpareigojimus nustato kitos įstaigos, skirtų įpareigojimų paauglys nevykdo, įpareigojimai įtraukiami paaugliui nedalyvaujant, įpareigojimai įtraukiami ir vykdomi (žr. 16 pav. ir 12 priedą).

16 pav. Įpareigojimų ankstyvosios paauglystės vaikams skyrimas pagalbos šeimai plane

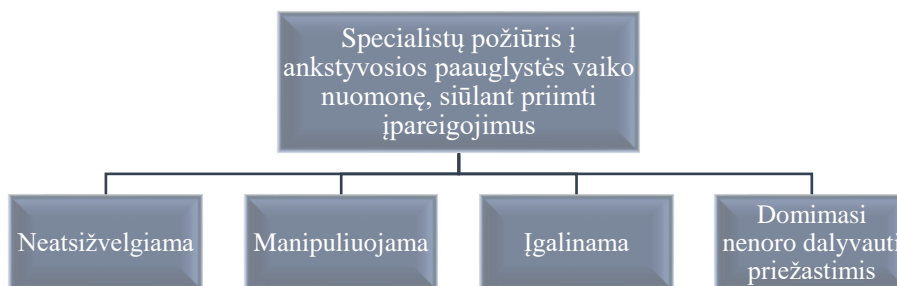
Interviu analizė atskleidė, kad atvejo vadybos specialistai, organizuodami atvejo vadybos procesą, turi patirčių, susijusių ne tik su įpareigojimų skyrimu vaiko tėvams, tačiau susiduria su atvejais, kuomet svarstoma apie įpareigojimų skyrimą ankstyvosios paauglystės vaikui. Žvelgiant iš interviu dalyvių perspektyvos, vieni atvejo vadybos specialistai nėra linkę į pagalbos planą įtraukti įpareigojimų ankstyvosios paauglystės vaikams ir apie tokią praktiką nėra girdėję arba su ja susidūrę: *“Ne, mano patirtyje tokio atvejo nebuvo. Uždaviniai tik tai tėvam keliami ir rekomendacijos vaikui [...]. Nesu girdėjusi, kad tai būtų taikoma.” (VTA4)*. Kiti specialistai įtraukia įpareigojimus paaugliams, tačiau tik tokiu atveju, jeigu problemos kyla dėl jų elgesio: *„[...] paaugliai vyresni [...], turėjom tokių labai problemišku, jie bėgiodavo iš namų, kad jie lankytų kažką, užklausinę veiklą, kad domėtusi, įsitrauktų man atrodo buvo.“ (VTA1)*. Interviu dalyviai pažymi, kad įpareigojimų skyrimu ankstyvosios paauglystės vaiką siekiama įgalinti, būti lygiaverčiu atvejo vadybos proceso dalyviu, pasirašant pagalbos planą: *„Jeigu vaikas dalyvauja posėdyje [...], net parašą deda ant pagalbos plano [...], jis kitam lygmenyje atsiduria, kaip suaugusiųjų [...], įvertina, kad jo nuomonė svarbi.“ (AV5)*. Kai kuriais atvejais į pagalbos šeimai planą įpareigojimai nugula kaip kitų įstaigų rekomendacija: *„[...] tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinavimo skyrius rekomenduoja kažką [...], įtraukiam tada, jeigu yra vaikui [...], dalyvauti prevencinėje programoje.“ (SD1)*. Tačiau tai, kad paauglys sutiko priimti įpareigojimą ir įtvirtinti tai pasirašydamas, nebūtinai reiškia, kad jį vykdys: *“Vaikai yra skatinami. [...] ką kalbi per posėdį, pamatai, kad viskas tas pats. Sako: nu žadėjau, žadėjau, pažadėjau, bet yra, kaip yra.” (AV4)*, bet nutinka atveju, kuomet ankstyvasis paauglys vis tik įvykdo susitarimus: *„[...] yra pavyzdžių, kuomet labai sėkmingai pavyksta tuos įsipareigojimus paaugliui vykdyti [...].“ (AV2)*. Interviu dalyvių praktikoje pasitaiko atveju, kuomet įpareigojimų įtraukimas nėra suderintas su paaugliu, pagalbos planas sudaromas jam nedalyvaujant ir negalint išsakyti savo pozicijos: *“[...] kadangi posėdžiuose net nebūna vaikų [...], tai mes įtraukiam, bet dažnai po posėdžio vaikai sako, aš to nedarysiu.“ (SD4)*, ko pasėkoje paauglys atsisako vykdyti „primestus“ įpareigojimus.

Apibendrinant galima teigti, jog tyrimo rezultatuose atsispindi įvairi atvejo vadybos specialistų praktika, susijusi su įpareigojimų ankstyvosios paauglystės vaikams įtraukimu į pagalbos šeimai planą. Interviu dalyviai nurodė, kad įpareigojimų skyrimo ankstyvajam paaugliui praktika nėra

taikoma ir įpareigojimai skiriami tik tėvams. Iš tyrimo rezultatų kyla prielaida, kad kiti interviu dalyviai nėra priešišškai nusiteikę dėl paauglio įtraukimo į pagalbos planą, tačiau įpareigojimų skyrimo praktika yra skirtinga – specialistai planą sudaro kviesdami paauglį priimti įpareigojimus, už juos pasirašyti, kiti specialistai planą sudaro paaugliui nedalyvaujant. Plano įgyvendinimo rezultatai, kuomet planas sudaromas vienu ar kitu metodu, tikėtina, nesiskiria, kadangi ankstyvosios paauglystės vaikai galimai turi skirtingą atsakomybės suvokimą dėl besiformuojančios asmenybės minimame amžiaus raidos tarpsnyje. Muench, Diaz, Wright (2017) teigia, kad atvejo vadybos specialistai turėtų užtikrinti, kad vaiko dalyvavimo atvejo vadybos posėdyje atveju, prieš jam atvykstant, jis turėtų būti iš anksto paruoštas ir supažindintas su tuo, kas jo laukia. Anot autorių, vaikai turi būti įtraukti į planavimą, jų dalyvavimas svarbus ir dėl to, kad neišgirdę vaiko ir nesužinoję, kaip jis įsivaizduoja pasaulį, negalime pradėti planuoti jo tolesnio gyvenimo.

Požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaikų nuomonę ir poziciją, siūlant priimti įsipareigojimus, kurie yra įrašomi į pagalbos šeimai planą. Išskirtos subkategorijos: neatsižvelgiama, manipuluojama, įgalinama, domimasi nenoro dalyvauti priežastimis (žr. 17 pav. ir 13 priedą).

17 pav. Specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus

Interviu analizė atskleidė specialistų požiūrį į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, priimant sprendimus dėl įpareigojimų pagalbos plane nustatymo. Tyrimo dalyviai pasisako, jog į ankstyvojo paauglio nuomonę nėra atsižvelgiama: „*O kas jo klausia? Kas jo klausia? Jam padarė įsipareigojimą, o po to tėvai grįžę namo arba socialinė darbuotoja išeina į koridorių ir sako, dabar tu turėsi atlankyti ten ir ten.*“ (SD5), įpareigojimai jam yra „primetami“. Kartais seka manipuliacija ankstyvosios paauglystės vaiko jausmais: „*[...] sako jeigu nelankysi, mama mokės baudas. Ir vėl per grasinimą, bauginimą bandoma paveikti.*“ (VTA1). Kai kurie specialistai minėjo, jog bando ankstyvąjį paauglį įtraukti per įgalinimą, kad įpareigojimas būtų jam suprantamas: „*Stengiamės nekelti įsipareigojimų, kurie prieštarautų jam, tai tuomet klausiam, ko tu pats norėtum?*“ (AV2). Kuomet būna situacijų, kai ankstyvosios paauglystės vaikas vis tik nesutinka įsitraukti, su juo yra diskutuojama, kokios priežastys lemia nenorą bendradarbiauti: „*[...] yra patirčių, kuomet ir nelabai*

pavyksta. [...] organizuojamės pakartotinai kažkokį pokalbį ir aiškinamės priežastis, dėl kurių nepavyksta. Nepatiko, bloga patirtis galbūt atsirado [...], persigalvojo.“ (AV2).

Apibendrinant galima teigti, kad menkas specialistų nuomonės išsakymas šiuo klausimu sudaro įspūdį, jog ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonė neturi didelės reikšmės, priimant sprendimą įtraukti įpareigojimus, kuriuos jis turės įgyvendinti. Keletas interviu dalyvių išsakė, jog į vaiko nuomonę nėra atsižvelgiama, priimant sprendimus yra manipuliuojama, nepavykus paveikti – atsitraukiama. Kiti specialistai išsakė, jog ankstyvosios paauglystės vaiką bandoma įtraukti į įpareigojimų nustatymo procesą, aiškintis nenoro dalyvauti priežastis. Atsižvelgiant į gautą informaciją, galima daryti prielaidą, kad kai kurie specialistai nėra pagalvoję apie tai, kad įpareigojimo į pagalbos planą įtraukimui reikalingas vaiko sutikimas, dalindamiesi patirtimi mieliau grįžta prie kitų klausimų. Anot Toros, Falch-Eriksen (2021) vaikai patekę į vaiko teisių apsaugos tarnybas nesijaučia išklausomi, net kai jie išreiškia norą būti išklausyti. Manoma, kad „balso“ vaikui suteikimas gali pagerinti sprendimų priėmimo kokybę, nes tai leidžia vaikams išreikšti savo poreikius ir interesus, kadangi priimti sprendimai gali turėti įtakos jų dabarčiai ir ateičiai.

Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese

Interviu analizė atskleidė tyrimo dalyvių patirtis, susijusias su ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimu sprendimų priėmimo procese. Išskirtos subkategorijos: paauglys informuojamas apie įpareigojimus, ieškoma alternatyvų įpareigojimuose, nuomonė išklausoma prieš atvejo nagrinėjimo posėdį, prašoma paauglio sutikimo, paauglys atsisako dalyvauti (žr. 18 pav. ir 14 priedą).

18 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese

Tyrimo duomenų analizė atskleidė ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo sprendimų procese atvejus. Specialistai informuoja ankstyvąjį paauglį apie įpareigojimų jam įtraukimą: „Dažniausiai būna paaiškinamas procesas [...], jeigu taikomos minimalios priežiūros priemonės, [...] sekantis etapas yra vidutinės priežiūros priemonės. [...] tada supranta situacijos rimtumą ir pradeda vykdyti, kas jam yra rekomenduota ir numatyta.“ (AV2). Tyrimo dalyviai su ankstyvosios paauglystės vaiku aptaria galimas alternatyvas jam skiriamų įpareigojimų įtraukimui, kylant sunkumams, specialistai siūlo galimus variantus įpareigojimui: „[...] neįvardina vaikas, sako noriu, kad pasikeistų [...], trauki trauki, tada teikiame savo pasiūlymus. [...] ieškom kompromisų,

aiškinamės.“ (AV1). Atvejais, kuomet paauglys nedalyvauja atvejo vadybos posėdyje, kurio metu sudaromas pagalbos šeimai planas, tyrimo dalyviai galimus įpareigojimus aptaria prieš plano sudarymą, tokiu atveju ankstyvasis paauglys būna informuojamas: „[...] išklausančiam ar vaikas matytų poreikį lankyti pavyzdžiui psichologo konsultacijas. Labiau vaikas įtraukiamas į sprendimų priėmimą išklausančiam jo nuomonę iš ankščiau.“ (VTA2) bei tuo pačiu prašoma jo sutikimo su jau numatytais įpareigojimais: *Vaikas sutiko ir mes jam sakėm ar jis neprieštarautų, kad jam ta pagalba būtų įrašyta ir ar jis norėtų pasirašyti, kad susipažino. Tai jis sako taip, aš galiu, man čia visai tinka. [...] buvo kalba apie MDFT kad būtų tikslinga [...] visi kartu pakalbėjom [...], pasakė, kad sutinka ir jis joje dalyvaus.*“ (AV3) ir tai paaugliui negali būti „primetama“ jam nedalyvaujant sprendimų priėmimo procese: *“Pagrindinis motyvas, kad vaikas turi sutikti su tuo, kas jam yra iškeliamas. Tai negali būti tiesiog primetama ir prirašomas vaiko vardas, nes jis nedalyvavo tame.”* (AV5). Tačiau, nutinka atvejų, kai paaugliai iš anksto atsisako priimti įpareigojimus: *Ir man pasako, aš nenorėsiu, aš neisiu ir panašiai.*“ (SD5).

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvosios paauglystės vaikai yra įtraukiami į sprendimų priėmimo procesą, tačiau įtraukimo rezultatai tyrimo duomenų analizėje atsispindi įvairūs. Interviu dalyviai įtraukdami ankstyvosios paauglystės vaiką į sprendimų priėmimo procesą jį supažindina su įpareigojimų skyrimu, ieško alternatyvų įpareigojimams, retesniais atvejais prašo paauglio sutikimo dėl įpareigojimų įtraukimo, todėl galima daryti prielaidą, kad beveik visais atvejais ankstyvasis paauglys žino apie tai, kad jam bus skiriami įpareigojimai, tačiau tai nebūtinai turės įtakos įpareigojimo įtraukimui arba neįtraukimui į pagalbos šeimai planą. Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad sprendimų priėmimo procesas gali būti ir netiesioginis, kadangi specialistai kai kuriais atvejais ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, susijusią su įpareigojimų jam skyrimu, išklauso prieš atvejo nagrinėjimo posėdį, kuomet bus rengiamas pagalbos šeimai planas. Problema galima išryškinti specialistų siekį įgyvendinti savo lūkesčius, bet ne šeimos ir/ar ankstyvosios paauglystės vaiko interesus, kuomet paauglys pagalbos procesą supranta taip, kad įpareigojimą reikia įgyvendinti dėl to, kad reikia, o ne dėl to, kad pats to nori.

Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese

Tyrimo duomenų analizė atskleidė specialistų patirtis iš ankstyvosios paauglystės vaiko perspektyvos, susijusias su jo požiūriu į dalyvavimą atvejo vadybos procese. Išskirtos subkategorijos: lengvai mezga ryšį, supranta dalyvavimo naudą, jaučiasi stigmatizuojami, pyksta, priešinasi, jaučia nuovargį, sunkiai prisileidžia specialistus, laikosi kategoriškos/kintančios nuomonės, nesupranta dalyvavimo prasmės, dalyvavimą priima kaip bausmę, jaučiasi vertinami (žr. 19 pav. ir 15 priedą).

19 pav. Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese

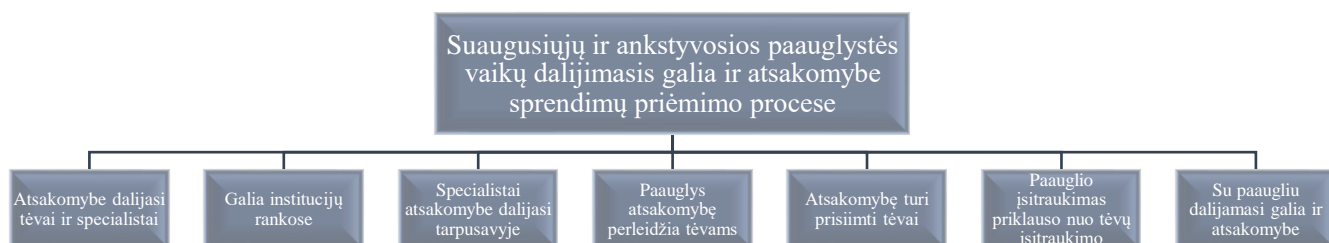
Interviu analizė atskleidė ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimo atvejo vadybos procese patirtis, kuriomis, remdamiesi darbine patirtimi, dalijosi atvejo vadybos specialistai. Anot interviu dalyvių, vaikai lengvai mezga ryšį su specialistais: „*Telefonu, esu susirašinęjus ir žinutėm su vaiku, tada susitariam, kada jį pakalbinti būtų galima. [...] skyriuje nori išeiti iš konsultacijos, o vaikas tiesiog kalba apie viską [...].*“ (VTA1), įsitraukia į dalyvavimą suprasdami, kad iš to gali gauti jo poreikius atitinkančią naudą: „*Būna labiau, kad nori [...], nes turi galimybę būrelių daugiau lankyti.*“ (SD2). Tačiau tai, tik maža dalis teigiamų aspektų, liečiančių ankstyvosios paauglystės vaiko požiūrį, susijusį su dalyvavimu atvejo vadybos procese. Anot tyrimo dalyvių, ankstyvosios paauglystės vaikai, įtraukti į atvejo vadybos procesą, jaučiasi stigmatizuojami: „*[...] kiti nenori, kad mokykloje klasiškai žinotų ir tikrai nenori, kad mokykloje ten lankytųsi socialinis darbuotojas, nes nuo senų laikų yra likęs tas požiūris, kad tik rizikos šeimoms yra teikiamos paslaugos.*“ (AV5). Ankstyvosios paauglystės vaikai pyksta ir priešinasi „*Pikti jie kartais būna, kad neisiu, nekalbėsiu, kam čia reikia, ko jūs iš manęs norit, jūs vėl tą patį klausiat. [...] būna aktyvių, bet daugiau nenoro būna, apatiškumo, kad atsikniskit čia visi.*“ (VTA1), yra pavargę nuo atvejo vadybos specialistų darbo su šeima: „*[...] labai dažnai girdime per atvejo vadybos procesą tiek iš atvejo vadybininkų, tiek iš socialinių darbuotojų, kad tie vaikai sako, kada tos tetos nustos vaikščioti. Nuo kada jau jie čia atstos nuo mūsų.*“ (VTA4). Ankstyvosios paauglystės vaikams sunku „prisileisti“ specialistus, reikia laiko: „*[...] turėjau vieną paauglį [...], tris mėnesius absoliučiai jokio kontakto nebuvo. [...] Tik tada, kai mes su juo pradėjom kalbėtis, kad gal ir aš tame buvau [...], sakydavau tu geresnis, nei galvoji. Tada jo požiūris pradėjo keistis. [...] jam ir darbuotojam pagarba atsirado, bendrauti kitaip pradėjo [...].*“ (AV5). Taip pat, dėl ankstyvosios paauglystės amžiaus tarpsnio, paauglių nuomonė, susijusi su dalyvavimu būna kategoriška: „*Su paaugliais apskritai, tokiais vyresniais nuo trylikos-keturiolikos metų jau sudėtingiau, nes jie dažniausiai turi savo tokią nuomonę, kurios nelabai eina pakeisti.*“ (SD1) arba permaininga, kintanti: „*Mums visada sako, kad gerai gerai, viską darysiu [...], tai sutinka, bet pavyzdžiui kai turi kokias dvi tris konsultacijas, tai jau jam neįdomu, jis nebenori. [...] konsultacijos būna nutrauktos, nes vaikas išsako, kad man nereikia, man neįdomu.*“ (AV4). Paaugliai dažnai nesupranta dalyvavimo esmės ir prasmės: „*Dažnu atveju galbūt nelabai supranta, kam čia*

reikia jam dalyvauti. [...] stengiamės paaiškinti, kad būtų viskas suprantamai, kodėl tas organizuojama.“ (AV2) arba poreikį dalyvauti supranta kaip bausmę: „[...] vaikas tikrai nėra tas, kad aš čia dalyvausiu, norėsiu, manau, kad jam tai yra bausmė, kad vat čia specialistai susirinko [...], žiūri kaip į bausmę, į susirinkusius kažkokius tetas, dėdes, kurie sprendžia, ką jam daryti ir nedaryti.“ (SD3), bei jaučiasi vertinami: “[...] vat specialistai susirinko, galbūt jis sau gali nurašyti, kad vat tėvam problemų pridarė ar dar kažkas.“ (SD3).

Apibendrinant galima teigti, kad atvejo vadybos specialistų patirtis, susijusi su ankstyvosios paauglystės vaiko požiūriu į dalyvavimą, dažnesniu atveju yra mažiau teigiama. Tyrimo dalyvių pastebėjimu, paaugliai nesudėtingai mezga ryšį su atvejo vadybos specialistais ir įsitraukia į bendravimą, bei dalyvavimą atvejo vadybos procese supranta kaip naudą. Tačiau dažnesni atsakymai leidžia suprasti tai, kad ankstyvosios paauglystės vaikams sudėtinga dalyvauti atvejo vadybos procese dėl galimos stigmatizacijos, paaugliai pyksta ir priešinasi, ko pasėkoje atsisako bendrauti su specialistais, jaučiasi pavargę nuo specialistų intervencijų šeimos atžvilgiu, sunkiai prisileidžia atvejo vadybos specialistus. Ankstyvosios paauglystės vaikų nuomonė, susijusi su dalyvavimu atvejo vadybos procese taip pat yra kintanti, jie nesupranta dalyvavimo prasmės, galimai dėl raidos etapai būdingų elgesio modelių. Dalis vaikų dalyvavimą atvejo vadybos procese priima kaip bausmę, savęs vertinimą.

Suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese

Tyrimo duomenų analizė atskleidė suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų dalijimąsi galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese. Išskirtos subkategorijos: atsakomybe dalijasi tėvai ir specialistai, galia institucijų rankose, specialistai atsakomybe dalijasi tarpusavyje, paauglys atsakomybę perleidžia tėvams, atsakomybę turi prisiimti tėvai, paauglio įsitraukimas priklauso nuo tėvų įsitraukimo, su paaugliu dalijamasi galia ir atsakomybe (žr. 20 pav. ir 16 priedą).

20 pav. Suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese

Interviu analizė atskleidė, kaip ankstyvosios paauglystės vaikai ir suaugusieji – atvejo vadybos specialistai ir tėvai, tarpusavyje dalijasi galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese.

Anot tyrimo dalyvių, atsakomybe dalijasi paauglio tėvai ir specialistai: *“Tėvai dažniausiai tą atsakomybę nustumia institucijoms. O vaikas galios apskritai beveik nebeturi. [...] Tėvai nori sutaisyto, suremontuoto vaiko, kas yra ne mūsų atsakomybė [...]” (AV5)*. Ne retai atsakomybe nėra dalijamasi, galia – specialistų rankose: *„Nu ne, nesidalija jie galia ir atsakomybe kažkokia tai. [...] galia vis tiek yra institucijų rankose. Nelankysi, gersi, važiuosim į krizių centrą. Vaikai mažai galiu čia turi, mes gi tetos dėdės viską nusprendžiam.“ (VTA1)*. Kuomet galia specialistų rankose, atsakomybe tarpusavyje pradeda dalintis patys specialistai: *“Atvejo vadybininkai kitą kartą sprendimus numeta vaiko teisėm. Jeigu situacija sudėtingesnė šeimoje, tai tik ir girdi, ką pasakys vaiko teisės.” (VTA3)*. Specialistams dalijantis galia ir atsakomybe tarpusavyje, kita pusė, pagalbos gavėjai: ankstyvosios paauglystės vaikai ir tėvai, sprendžia dėl tarpusavio atsakomybių. Kai kuriais atvejais, ankstyvosios paauglystės vaikas permeta atsakomybę tėvams: *„Pasidalina kartais, bet čia jau labai nuo situacijos ir problematikos priklauso. [...] paauglys [...] per atvejo vadybos posėdį sako aš ten nelankysiu psichologo ir man dzin ką tu mama pasakysi. Sėdi mama susigūžus, nugalėtojas jis jaučiasi [...]“ (SD2)*. Tačiau, dažnesniu atveju, ankstyvosios paauglystės vaikas lieka „užgožtas“ tėvų *“[...] minimalus jų išitraukimas į atvejo vadybos procesą [...], galios turėjimas minimalus. Didžioji galia lieka tėvų rankose, jie labiau sprendžia. [...] tėvai dažniau atstovi vaikų poziciją.” (VTA2)* arba priima jų dalyvavimo modelį: *„Jeigu vaikai mato, kad tėvai [...] palaiko, kad mūsų šeimai reikia, vaikai labai natūraliai priima, kad taip bus. Jeigu vaikai jaučia, kad tėvai sako, kam mum čia reikia [...]. Nu ir maištauja kartu su tėvais.“ (VTA3)*. Tačiau, specialistų nuomone, vis tik manoma, kad atsakomybę ir turi prisiimti tėvai: *„Tėvų atsakomybė yra pagrindinė, nes tėvai yra suaugę žmonės, kurie kitaip gali priimti sprendimus, jie sąmoningi, suaugę. [...] Jeigu vaikas atsisako tam tikrų dalykų ir nesutinka daryti, tai daro tėvai.“ (AV3)*, o tai leidžia daryti prielaidą, kad ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo motyvacija nėra svarbus veiksnys pagalbos organizavimo procese. Atvejo vadybos specialistai pažymi, kad ankstyvosios paauglystės vaikai vienetiniaisi atvejais priiima atsakomybę ir išitraukia į sprendimų priėmimo procesą: *“Pasidalinsiu vienu atveju [...] vaikas siūlė įvairias veiklas tėvams, įsipareigojimus, tiek ir tėvai vaikui. Konferenciją šeimos turėjom įdomesnę.” (AV2)*; *“Pas mane iš keturiasdešimt šeimų vienas atvejis yra, kur vaikas su tėvais bando kažkokį kompromisą priėti.” (AV4)*, tačiau tokie atvejai specialistų praktikoje – reti.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad ankstyvosios paauglystės vaikai ir suaugusieji bei atvejo vadybos specialistai tarpusavyje menkai dalijasi galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese. Specialistai galimai yra linkę atsakomybę už sprendimų priėmimą prisiimti patys sau, sprenddami, kaip vis gi turėtų funkcionuoti tėvai ir vaikai, o priimant sprendimus, atsakomybe patys dalijasi tarpusavyje, kuris specialistas už ką turi, arba turėjo būti atsakingas. Taip pat, atvejo vadybos specialistai dalijasi atsakomybe ir su tėvais, į sprendimų priėmimą neįtraukdami ankstyvosios paauglystės vaikų, bei mano, kad atsakomybę už situaciją vėliau turi prisiimti patys tėvai.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad paauglių įsitraukimas į sprendimų priėmimo procesą ne retai priklauso nuo tėvų motyvacijos priimti pagalbą: vienu atveju paaugliai atsisako priimti pagalbą ir atsakomybę sugrąžina tėvams, kitu atveju – paaugliai sėkmingai dalyvauja priimant sprendimus, tačiau anot specialistų, tai – reti atvejai. Anot Young ir kt. (2014) svarbu tai, kad vaikui sprendimų priėmimo procese būtų suteikiama pagrindinė pozicija sprendžiant su juo susijusius klausimus ne kaip objektui, o kaip subjektui ir ekspertui, turinčiam tiesioginių sąsajų su savo gyvenimu, todėl įtraukiant vaikus, su jais derėtų elgtis kaip su jų pačių gyvenimo ekspertais. Kaip teigia Woodman, Roche, McArthur (2023), dalijimasis galia su vaikais, ypatingai kuriant vaikams prieinamus procesus, taip pat kuriant aplinką, kurioje vaikai norėdami galėtų dalyvauti, gali leisti vaikams dar labiau daryti įtaką sprendimams dėl jų tolesnio gyvenimo bei maksimaliai padidinti vaiko teises į dalyvavimą ir saugumą.

Apibendrinant *ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko dalyvavimo atvejo vadybos procese* skyrių, ankstyvosios paauglystės vaikams į pagalbos planą įtraukiant įpareigojimus, taikoma skirtinga praktika: plano įpareigojimai dažniau skiriami tėvams, nei paaugliams, tačiau specialistai nėra priešiška nusiteikę, įtraukiant įpareigojimus ir paaugliams, tačiau tokia praktika taikoma skirtingai. Pagalbos planuose įpareigojimai paaugliui gali būti įtraukiami jam apie tai žinant arba nedalyvaujant. Apie tai, kad paauglio pozicija nėra kartinė jo įtraukimo į dalyvavimą plano sudarymo procese suponuoja menkas specialistų nuomonės išsakymas šiuo klausimu, pateikti atsakymai sudaro įspūdį, kad specialistai, jaučiantys pareigą informuoti ankstyvosios paauglystės vaikus apie priimamus sprendimus, paaugliais manipuliuoja, o nepavykus susitarti – atsitraukia. Kalbant apie ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimą į sprendimų priėmimo procesą, stebėta, kad atvejo vadybos specialistai tiesiogiai (kalbasi per atvejo nagrinėjimo posėdį) arba netiesiogiai (aptaria prieš atvejo nagrinėjimo posėdį) paauglį įtraukia į sprendimų priėmimo procesą, kuomet paaugliui bus numatomi įpareigojimai, tačiau tyrimo duomenų analizėje išryškėjo problema – specialistų siekis įgyvendinti savo lūkesčius, bet ne šeimos ir ankstyvosios paauglystės vaiko interesus, planuojant įpareigojimus. Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese dvejopas: paaugliai nesudėtingai mezga ryšį su atvejo vadybos specialistais, bei įsitraukia į bendravimą, kai atvejo vadybos procesą supranta kaip naudą. Tačiau pasikartojantys atsakymai leidžia suprasti, kad paaugliams sudėtinga dalyvauti atvejo vadybos procese dėl galimos stigmatizacijos, jaučiamo pykčio ir pasipriešinimo, nenoro bendrauti su specialistais dėl patiriamo nuovargio dėl situacijos ir intervencijų šeimoje, dalyvavimą priima kaip savęs vertinimą, bausmę. Aptariant galios ir atsakomybės dalijimąsi tarp suaugusiųjų ir ankstyvosios paauglystės vaikų galima daryti prielaidą, kad dažnesniu atveju galia ir atsakomybe tarpusavyje yra linkę dalytis suaugusieji - paauglio tėvai ir atvejo vadybos specialistai arba specialistai tarpusavyje. Siejant šioje dalyje gautus tyrimo duomenis su „Keliai į dalyvavimą“ dalyvavimo modeliu, susidaro įspūdis, kad specialistai skirtingai žiūri į

ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, kuomet jis išreiškia požiūrį dėl skiriamų įpareigojimų: specialistai gali skirti įpareigojimus paaugliui neatsižvelgdami į jo požiūrį ir nesupažindindami, bei kelia įpareigojimus prieš tai jį supažindindami su jais, tačiau leisdami suprasti, jog įpareigojimas bet koku atveju bus skiriamas. Todėl keliama prielaida, kad specialistai iš dalies pasirengę leisti vaikams prisijungti prie sprendimų priėmimo procesų. Aptariant vaikų ir suaugusiųjų dalijimąsi galia ir atsakomybe, vienareikšmiška išvada tampa specialistų pateikti atsakymai apie tai, kad dažniausiai galia ir atsakomybe dalijasi ne suaugę ir vaikai, o suaugusieji tarpusavyje.

Tyrėjos refleksija

Specialistų patirčių įgyvendinant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisę atvejo vadybos procese empirinis tyrimas, man, kaip buvusiai atvejo vadybos praktikei, bei jaunai tyrėjai buvo neišdildoma, begalę įvairių jausmų sukėlusį patirtis. Ankščiau dėl darbo patirties stygiaus nesureikšminusi vaiko dalyvavimo svarbos, o vėliau itin išitraukusi į tyrimo atlikimo ir vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimo praktikoje taikomų stilių supratimą, siekiau maksimaliai suprasti, kaip viskas atrodo šiandien.

Tyrimo įgyvendinimas, kaip ir minėjau aukščiau, pirmiausia kėlė įvairius jausmus – nuo džiaugsmo iki pykčio, nuo nostalgijos iki nusivylimo. Neigiamus jausmus vis tik kėlė tai, jog praėjus beveik penkeriems metams nuo vaiko teisių apsaugos sistemos pertvarkos, atvejo vadybos kontekste niekas nėra pasikeitę. Nusivylimą kėlė tai, kad specialistai vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese vis tik sieja su jo dalyvavimu atvejo nagrinėjimo posėdžiuose, o ne visame procese, ko skirtumus teko papildomai paaiškinti specialistams įgyvendinant tyrimą. Praėjus penkeriems metams, dalis specialistų vis dar nėra įgiję trūkstatų žinių kaip, atliepant vaiko poreikius, sudaryti sąlygas jo dalyvavimui, kas kėlė papildomų klausimų. Prisiminus save, po pirmųjų socialinio darbo studijų, pradėjusią dirbti atvejo vadyboje, tyrimo metu sugrįžau į tuos pačius laikus ir supratau, kad tik tyrimai ir po jų atlikimo teikiamos išvados bei rekomendacijos gali padėti vaiko teisių apsaugos sistemai toliau sėkmingai vystytis, taip keičiant nusistovėjusias nuostatas bei sudarant maksimalias sąlygas vaiko dalyvavimui priimant su juo susijusius ir jį liečiančius sprendimus.

IŠVADOS

1. Atvejo vadybos procesas nuo 2018 m. vidurio yra reglamentuotas Lietuvos teisės aktuose ir įgyvendinamas organizuojant pagalbą sunkumus patiriančioms šeimoms ir (ar) jų vaikams, siekiant užtikrinti nepilnamečių vaikų teises ir teisėtus interesus. Atvejo vadyba apibūdinama kaip nuoseklus, profesionalus, į kliento poreikius orientuotas bei bendradarbiavimu grįstas procesas, kurį apima paslaugų poreikio vertinimas, paslaugų planavimas ir įgyvendinimas, koordinavimas bei stebėseną. Atvejo vadyba Lietuvoje – orientuota į vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą, todėl ypatingai reikalinga vaiko ankstyvosios paauglystės amžiuje dėl galimybės sudaryti sąlygas vaiko dalyvavimui priimant su juo susijusius ir jį liečiančius sprendimus.

2. Ankstyvosios paauglystės etapo pradžią pirmiausia apibūdina fiziologiniai pokyčiai žmogaus organizme: vaikui visapusiškai bręstant jam tenka susitaikyti ne tik su sparčiais kūno pokyčiais, bet ir su vidiniais išgyvenimais, kas ankstyvosios paauglystės etapą nusako kaip tam tikrą krizinį išgyvenimų laikotarpį. Ankstyvosios paauglystės pradžioje atsiranda didelis stresas ir maži jo įveikos gebėjimai, didėja egocentrizmas bei savimonė, auga tapatumo jausmas, ir tuo pačiu mažėja savivertė. Ankstyvojoje paauglystėje prasidėję spartūs pokyčiai, vaiko gyvenime sukelia prieštaravimus tarp ankščiau susiformavusių įpročių ir patiriamų naujų išgyvenimų bręstant, kas lemia ryškėjančius nuostatų pokyčius ir tuo pačiu intensyvėjančius vaiko ir tėvų tarpusavio konfliktus. Nesprendžiant kylančių sunkumų bei nesutarimų ankstyvosios paauglystės amžiuje, ilgainiui padidėja tikimybė atsirasti elgesio, emocijų ir bendravimo sunkumams bei sunkumams įgyjant ir įsisavinant naują informaciją. Taikant intervencijas ankstyvosios paauglystės, paauglystės etapuose, galima didesnė įtaka, nei intervencijos, taikomos suaugusiojo amžiuje, todėl svarbu užtikrinti vaiko teises, ypatingai susijusias su jo dalyvavimu išsakant savo poziciją sprendimų priėmimo procesuose.

3. Vaiko dalyvavimo teisė sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus yra apibrėžiama Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje bei atsispindi Lietuvos teisės aktuose. Kalbant apie vaiko dalyvavimo teisės praktinį įgyvendinimą, išryškėja problemos, tokios kaip: sąlygų vaikui išsakyti savo nuomonę nesudarymas, paauglių diskriminacija dėl jų amžiaus (brandos) bei savito požiūrio į atitinkamą situaciją, specialistams taip pat stinga kompetencijos ir žinių, kaip bendrauti su paauglystės etape esančiu vaiku. Vyraujančių problemų pasekmė - vaikai vengia išsakyti savo nuomonę, bijo galimų tolesnių pasekmių išdėstčius savitą požiūrį į situaciją. Esamų problemų sprendimas, orientuojantis į pagarbų požiūrį vaiko teisėms, vaikui gali suponuoti apie pagarbą jam, kaip individui, tuo pačiu suteikiant galimybę dalyvauti priimant geriausiai jo interesus atliepiančius sprendimus. Daroma prielaida, jog operatyvi specialistų reakcija į galimus vaiko teisių pažeidimus, aktyvus vaiko įtraukimas ir sąlygų dalyvauti sprendimų priėmimo procese sudarymas, gali padaryti teigiamą pokytį situacijoje bei tuo pačiu užkertant kelią sudėtingesnių problemų tolesniam vystymuisi ateityje. Siekiant ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimo ir dalyvavimo sprendimų priėmimo

procesu bei neturint tam konkrečių įrankių, yra galimybė pasitelkti dalyvavimo modelius, kurių paskirtis – sudaryti sąlygas vaiko dalyvavimui, sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus. Aktyvus dalyvavimo modelių taikymas gali turėti reikšmingos įtakos, siekiant vaiko įsitraukimo ir dalyvavimo bei esminių pokyčių bendroje šeimos situacijoje.

4. Specialistų patirčių, susijusių su vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimu atvejo vadybos procese rezultatuose išryškėjo:

- Atvejo vadybos procese, darbe su vaiku ir (ar) jo šeima dalyvaujančių specialistų darbo specifiką apima pagalbos poreikio identifikavimas, paslaugų inicijavimas ir organizavimas, vertinimas bei stebėsena. Tyrimo metu išryškėjo, kad poreikiai pagalbai labiau yra derinami su vaiko atstovais pagal įstatymą, o ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose iš skirtingų specialistų perspektyvų prioretizuojamas skirtingai.
- Atvejo vadybos specialistų asmeninis bei organizacijos požiūriai, kalbant apie ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimą į dalyvavimą atvejo vadybos procese, yra susiję tarpusavyje: pagrindinė specialistų siekiamybė – ryšio su vaiku užmezgimas ir formavimas. Tačiau, tyrimo dalyvių teigimu, ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklaušymas sprendimų priėmimo procese yra praktikuojamas rečiau, taip, anot specialistų, siekiant vaiko apsaugos nuo pakartotinio traumavimo. Abiem požiūriais, priimant sprendimus dėl paslaugų poreikio, pirmiausia atsižvelgiama į tai, kuriam iš šeimos narių pagalba yra reikalingesnė, kitaip tariant, dėl kurio iš šeimos narių kaltės šeima patiria problemų.
- Atvejo vadybos specialistai ankstyvosios paauglystės vaiko tapimo proceso dalyviu pirmiausia siekia per jo atstovus pagal įstatymą: esant sutrikusiam vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą ryšiui, specialistai siekia atkurti santykį, tam, kad atsirastų galimybės teikti pagalbą. Specialistai kalbėdami apie ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklaušymą nurodo, kad jis yra reikalingas, tačiau labiau dėl to, kad būtų įgyvendintos darbinės funkcijos. Specialistai teigė, kad turi platų spektrą galimybių ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonei išklaušyti: nuomonė gali būti išklaušoma bet kokiomis aplinkybėmis, atitinkamai panaudojamos klausimų formuluotės, saugios erdvės užtikrinimas, galimybė pritaikyti specialistą, pasitelkti socialinius partnerius. Specialistų idėjas vaiko įtraukimui į dalyvavimą atspindi empatiškas bendravimas, bendrų sąsajų paieška, ribų netaikymas, pagarba paauglio amžiui, emocinis palaikymas, įtraukimas į veiklas.
- Aktyvus ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese, kalbant apie įpareigojimų skyrimą, atsiranda tuomet, kai yra susirūpinama dėl ankstyvosios paauglystės vaiko elgesio. Skiriant įpareigojimus siekiama vaiko įgalinimo, tačiau įpareigojimų skyrimo būdai – įvairūs: nustato kitos įstaigos, įpareigojimai įtraukiami nedalyvaujant. Įpareigojimų vykdymas taip pat nėra vieningas, todėl specialistai domisi nenoro įsitraukti priežastimis, tuomet ieško alternatyvų įpareigojimams, tačiau paauglys nebūtinai tam turi pritarti, kadangi apie

įpareigojimus jis žino ne visada, o išsakant požiūrį, į jį ne visada atsižvelgiama, kartais manipuliuojama. Specialistų patirtis rodo, kad ankstyvosios paauglystės vaikai patiria ir teigiamų jausmų, susijusių su galimybe dalyvauti atvejo vadybos procese, tačiau neigiamos emocijos ir neigiamos patirtys pastebimai nusveria teigiamus aspektus. Galiausiai, dalijantis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese, ankstyvosios paauglystės vaikai neturi jokios galios, priimant tiesiogiai jį liečiančius ir su juo susijusius sprendimus – galia ir atsakomybe suaugę (specialistai ir vaiko atstovai pagal įstatymą) linkę dalytis tarpusavyje.

REKOMENDACIJOS

1. Socialines paslaugas organizuojančioms įstaigoms bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – svarstyti klausimą dėl praktikos suvienodinimo, aptariant ankstyvosios paauglystės vaikų įtraukimo į atvejo vadybos procesą gaires. Svarbu pažymėti, kad ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas atvejo vadybos procese, apibrėžiamame Atvejo vadybos tvarkos apraše (2019) neapsiriboja tik atvejo nagrinėjimo posėdžio kontekste.
2. Socialines paslaugas organizuojančioms įstaigoms bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – svarstyti klausimą dėl tvarkos parengimo, kuria remiantis būtų sprendžiama, kaip, kokiais metodais, ankstyvosios paauglystės vaikas turėtų būti įtraukiamas ir dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, sprendžiant su juo susijusius ir jį liečiančius klausimus, kurie gali turėti tiesioginės įtakos jo ateičiai.
3. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai – inicijuoti atvejo vadybos procese aktyviai dalyvaujantiems specialistams praktinius mokymus, kurie būtų orientuoti į kompetencijos, kaip tinkamai išklausti vaiko nuomonę, ugdymą.
4. Moksliniams tyrimams – vertinga inicijuoti tyrimus, susijusius su buvusiais paslaugų gavėjais – dabar jau pilnamečiais vaikais, siekiant suprasti ankstesnes jų patirtis, susijusias su dalyvavimu atvejo vadybos procese. Patirtys gali būti naudingos siekiant formuoti aktyvaus vaikų įtraukimo ir jų dalyvavimo gaires ateičiai.

SANTRAUKA

Darbo pavadinimas – Specialistų patirtys įgyvendinant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisę atvejo vadybos procese.

Darbo tikslas – išanalizuoti ir ištirti ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimą atvejo vadybos proceso kontekste. ***Darbo uždaviniai***: 1. Išanalizuoti atvejo vadybos metodo įgyvendinimą darbe su vaiku ir (ar) jo šeima; 2. Apibūdinti vaiko ankstyvosios paauglystės etapo sampratą; 3. Apžvelgti vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimą sprendžiant su juo susijusius klausimus; 4. Atskleisti atvejo vadybos specialistų patirtis organizuojant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese.

Darbo tikslui įgyvendinti buvo atlikta mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė, bei kokybinis tyrimas, kurio duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Tyrimo metu buvo apklausti 15 kriterinės atrankos būdu, remiantis patogumo principu, atrinktų Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritorinio skyriaus specialistų, socialinių paslaugų centrų teikiančių pagalbą šeimai ir (ar) vaikui atvejo vadybininkų ir socialinių darbuotojų (po 5 iš kiekvieno paslaugų sektoriaus). Tyrimo duomenys analizuoti kokybinės (Content) turinio analizės metodu.

Teorinė ir empirinė duomenų analizė atskleidė atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų darbo dinamiką, susijusią su šeimos ir (ar) ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimu, paslaugų, atliepančių poreikius, vertinimu, bei jų organizavimu. Atvejo vadybos specialistų požiūris, atskiriant individualų ir organizacijos lygmenis, yra susijęs su ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo poreikiu ir atspindi vieningą nuomonę – šeimos nario įtraukimas į dalyvavimą atvejo vadybos procese tiesiogiai siejamas su sunkumus patiriančiu asmeniu, taip jam suteikiant prioritetą tapti aktyviu atvejo vadybos proceso dalyviu. Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklauskymas atvejo vadybos procese yra svarbi proceso dalis, tačiau specialistų praktikoje tai dažniau taikoma siekiant įgyvendinti darbinės funkcijas, tačiau tam nėra teikiamas prioritetas, kam galimai daro įtaką specialistų kompetencijos, kaip bendrauti su vaiku, stoka. Specialistai darbo praktikoje turi platų spektrą priemonių, kurias pasitelkdami turi galimybę išklaustyti vaiko nuomonę: nuomonė išklauskoma bet kokiomis aplinkybėmis, nuomonei išklaustyti tinkamai formuluojamas klausimas, užtikrinama saugi erdvė, turimos galimybės keisti specialistą, pasitelkti socialinius partnerius, bendrauti empatiškai. Specialistai ieško bendrų sąsajų su vaiku, gerbia jo amžių, atliepia jo poreikius, laikosi susitarimų, įtraukia į veiklas. Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese nėra apibrėžtas ir nuoseklus, galios ir atsakomybės pasidalijimo prasme – ankstyvosios paauglystės vaikai neturi galios priimant su juo susijusius ir jį liečiančius sprendimus.

Raktiniai žodžiai: atvejo vadybos procesas, ankstyvoji paauglystė, vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimas.

SUMMARY

Title of the final thesis – Specialists' experience in implementing the right of an early adolescent child to participate in the case management process.

Aim of the research – to analyze and investigate the implementation of the participation right of the early adolescent child in the context of the case management process. *Objectives of the research*: 1. To analyze the implementation of the case management method in work with the child and/or its family; 2. To describe the concept of the child's early adolescence stage; 3. To review the implementation of the child's right to participate in solving issues related to it; 4. To disclose the experience of case management specialists in organizing the participation of an early adolescent child in the process of case management.

In order to fulfill the aim of the final thesis, an analysis of scientific literature and legal acts was carried out, as well as a qualitative research which data collection method is a semi-structured interview. During the research, according to the principle of convenience, 15 specialists of the territorial department of the State Child Rights Protection and Adoption Service under the Ministry of Social Security and Labor, case managers and social workers of social service centers providing assistance to the family and/or child (5 from each service sector) were chosen by criterion selection and interviewed. The research data was analyzed using the method of qualitative content analysis.

Theoretical and empirical data analysis revealed the dynamics of the work of specialists involved in the case management process, related to the participation of the family and/or the early adolescent child, the assessment of services that meet the needs, and their organization. The approach of case management specialists, separating the individual and organizational levels, is related to the need for the participation of the child in early adolescence and reflects the unanimous opinion - involving a family member in the participation in the case management process is directly related to the person experiencing difficulties, thus giving him priority to become an active participant in the case management process. Listening to the opinion of an early adolescent child in the case management process is an important part of the process, but in the practice of specialists, it is more often applied in order to implement work functions, but it is not given priority, which is possibly influenced by the lack of competence of specialists in how to communicate with the child. Specialists have a wide range of tools in their work practice, with the help of which they have the opportunity to listen to the child's opinion: the opinion is heard in any circumstances, the question is properly formulated for the opinion to be heard, a safe space is ensured, there are opportunities to change the specialist, to use social partners, to communicate empathically. Specialists look for things in common with the child, respect the age, respond to the needs, keep agreements, involve in activities. The participation of a child in early adolescence in the decision-making process is not defined and

consistent, in the sense of sharing power and responsibility - children in early adolescence do not have power in making decisions related to and affecting them.

Keywords: case management process, early adolescence, implementation of child's participation right.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abramavičienė, J., Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2020). Sėkmingi profesiniai santykiai su šeima, paslaugų teikimo procese: socialinio darbuotojo perspektyva. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 26 (2), 71-88.
2. Akyola, T. (2021). "In Fact, We Can All Decide": An Action Research on the Participation Right of Young Children. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(4), 523–534.
3. Australian Association of Social Workers (2015). *Scope of Social Work Practice. Case Management & Care Coordination*. Prieiga per internetą: <https://www.aasw.asn.au/document/item/8310?fbclid=IwAR3itCbpKLIXjzN7qQ4d5VibY7v cGxcUMIWijc1tWuqCIC117y4Z9fSJJfY>
4. Barkauskaitė, V., Šiurienė, A. (2021). Atvejo vadybos metodo taikymo galimybės, dirbant su asmenimis, nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis. *Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų išvalgos 2021: straipsnių rinkinys*. Klaipėdos valstybinė kolegija, 1 (12), 36-45.
5. Bijleveld G. G. (2019). Exploring the Essence of Enabling Child Participation Within Child Protection Services. *Child & Family Social Work*, 1-8. DOI: 10.1111/cfs.12684
6. Bijleveld, G. G., Dedding, Ch. W.M., Bunders-Aelen, J. F.G (2015). Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*, 20(2), 129-138.
7. Bitinas, B. (2013). *Rinktiniai edukologiniai raštai. Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Ugdymo tyrimų idėjos ir problemos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
8. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
9. Braslauskienė, R., Vaičiulienė, J., Pruckutė, S., Paulaitytė, L. (2022). Bendradarbiavimas atvejo vadybos procese, teikiant pagalbą mokyklos nelankantiems paaugliams. *Tiltai*, 2, 159-181.
10. Caissy, Gail A. (1994). *Early Adolescence: Understanding the 10 to 15 Year Old*. New York: ERIC. ISBN-0-306-44762-2
11. Cesta, T. (2017). *What's Old is New Again: The History of Case Management*. Prieiga per internetą: www.reliasmedia.com/articles/141367-whats-old-is-new-again-the-history-of-case-management
12. Chapter, I. (2017). *Current Trends Shaping Social Work Case Management*. SAGE Publications. Prieiga per internetą: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/79114_book_item_79114.pdf

13. Collins, T. M. (2017). A child's right to participate: Implications for international child protection. *The International Journal of Human Rights*, 21 (1), 14-46.
14. Collins, T.M., Sinclair, L.D., Zufelt, V.E. Children's Rights to Participation and Protection: Examining Child and Youth Care College Curricula in Ontario. *Child & Youth Services*. 2021;42(3):268-297. DOI:10.1080/0145935X.2020.1790352
15. Dieterich, M., Irving, CB., Bergman, H., Khokhar, MA., Park, B., Marshall, M. (2017). Intensive case management for severe mental illness. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1.
16. Dillon, J. (2021). „Wishes and feelings“: Misunderstandings and missed opportunities for participation in child protection proceedings. *Child and Family Social Work*, 26, 664-676.
17. Dudaitė, J., Kairienė, B. (2017). Žiniasklaidos formuojamas požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą. *Specialusis ugdymas*, 1 (36), 77-95.
18. Fink-Samnack, E. (2019). Social Work: The Power of Case Management's Interprofessional Workforce. *Professional Case Management*, 24 (6), 320-322.
19. Frankel, S. (2018). *Giving Children a Voice: A Step-by-Step Guide to Promoting Child-Centered Practice*, 25.
20. Fraser, K., Perez, R., Latour, C. (2018). CMSA's Integrated Case Management: A Manual for Case Managers by Case Managers. *Springer Publishing Company*. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=VJxFDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=case+management+steps&ots=BTJgHmq2JS&sig=sgNK9jssOXGmy7MI-tJJPSiH4YI&redir_esc=y#v=onepage&q=case%20management%20steps&f=false
21. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Standartų spaustuvė.
22. Global Social Service Workforce Alliance Case Management Interest Group (2018). *Core Concepts and Principles of Effective Case Management: Approaches for the Social Service Workforce*. Prieiga per internetą: https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/Case-Management-Concepts-and-Principles.pdf?fbclid=IwAR1DtFh-OGmULpGfUuQDdeDAp1K3i_nY8xDwT4HwrJYfZgN0U6jJ3R-5lsI
23. Gudžinskienė, V., Gužienė, G. (2021). Vaikų dienos centrus lankančių paauglių teisės dalyvauti priimant sprendimus konteksto ir lygmenų vertinimas. *Socialinės gerovės tyrimai*, 19(2), 16-36.
24. Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai*, Vilnius: VPU leidykla.
25. Harkey, J. (2017). Case Management at the Intersection of Social Work and Health Care. *Social Work Today*, 17, 1, 20.

26. Hart, R. A. (1992). *Children's Participation: From tokenism to citizenship*. UNICEF Innocenti Essays No. 4, Florence: UNICEF, 5.
27. Heimer, M., Nasman, E., Palme, J. (2018). Vulnerable Children's Rights to Participation, protection, and provision: The Process of Defining the Problem in Swedish Child and Family Welfare. *Child & Family Social Work*, 23, 2, 316-323.
28. Heimer, M., Nasman, E., Palme, J. (2018). Vulnerable children's rights to participation, protection, and provision: The process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child and Family Social Work*, 23, 316-323.
29. Henaghan, M. (2017). Article 12 of the UN Convention on The Rights of Children. *The International Journal of Children's Rights*, 25, 537-552. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718182-02502012>
30. I'Anson, J. (2013). Beyond the Child's Voice: Towards and Ethics for Children's Participation Rights. *Global Studies of Childhood*, 3, 2, 104-114.
31. Young, S., McKenzie, M., Schjelderup, L., Omre, C., Walker, S. (2014). What Can We Do to Bring the Sparkle Back into this Child's Eyes? Child Rights/Community Development Principles: Key Elements for a Strengths-based Child Protection Practice. *Child Care in Practice*, 20, 1, 135-152.
32. Jonynienė, Ž. V., Martinavičiūtė, P. (2014). Vaiko nuomonės nustatymas teisiniuose ginčuose dėl vaiko. *Mokytojų ugdymas*, 23 (2), 34-52.
33. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 60-1501. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>
34. Jusienė, R., Laurinavičius, A. (2007). *Psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
35. Kennan, D., Brady, B., Forkan, C. (2018). Supporting Children's Participation in Decision Making: A Systematic Literature Review Exploring the Effectiveness of Participatory Processes. *British Journal of Social Work*, 48, 1985-2002.
36. Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašas (2017). TAR, 2017-08-30, Nr. 13864.
37. Kosher, H., Ben-Arieh, A. (2020). Children's participation: A new role for children in the field of child maltreatment. *Child Abuse Negl*, 110 (1), 1-9.
38. Kosher, H., Ben-Arieh, A. (2020). Social workers' perceptions of children's right to participation. *Child & Family Social Work*. DOI:10.1111/cfs.12685.
39. Legkauskas, V. (2013). *Vaiko ir paauglio psichologija: šiandienos iššūkiai*. Vilnius: Vaga.
40. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>

41. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2020). *Atvejo vadybos tvarkos aprašas nuo 2020 m. sausio 1 d. (pristatymas)*. Prieiga per internetą: <https://vaikoteises.lt/media/file/Egle/Atvejo%20vadybos%20tvarka%20nuo%202020%20m.%20sausio%201%20d..pdf>
42. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2018). *Socialinis darbas su šeima: siekiama vieningos atvejo vadybos praktikos visoje Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/socialinis-darbas-su-seima-siekiama-vieningos-atvejo-vadybos-praktikos-visoje-lietuvoje>
43. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2018). *Atvejo vadybos teisinis reguliavimas*. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/VTAS-centralizacija/A_V_%20tvarkos%20aprasas.pdf
44. Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2019). Įsakymas dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo nr. A1-141 “Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. Atvejo vadybos tvarkos aprašas Nr. A1-802. TAR 2019-12-30, Nr. 4881. Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2020-01-01.
45. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (1991). Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2022-01-01. *Lietuvos aidas*, 1991-08-06, Nr. 153-0.
46. Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-06-30. *Valstybės žinios*, 2007-07-19, Nr. 80-3214.
47. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų veiklos ataskaita (2019). Prieiga per internetą: <http://vtaki.lt/lt/administracine-informacija/veiklos-ataskaitos>
48. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaita (2020). Prieiga per internetą: <http://vtaki.lt/lt/administracine-informacija/veiklos-ataskaitos>
49. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, 2007-12-29, Nr. 140-5756. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.312048>
50. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (2023). Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2023-01-01. *Valstybės žinios*, 1996-04-12, Nr. 33-807.
51. McClellan, E. (2017). A social-cognitive theoretical framework for examining music teacher identity. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 16(2), 65–101.
52. Myers, G. D. (2008). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
53. Miller, N., Amouzou, A., Tafesse, M., Hazel, E., Legesse, H., Degefie, T., Victora, C., Black, R., Bryce, J. (2014). Integrated Community Case Management of Childhood Illness in Ethiopia: Implementation Strength of Quality of Care. *Am J Trip Med Hyg*, 91 (2), 424-434.

54. Mitchell, M. (2022). „Because I’m a kid...“: The struggle for recognition of children and young people involved in child and family social work. *Child and Family Social Work*, 27,3, 526-534.
55. Montà, C. C. (2023). The meanings of ‘child participation’ in international and European policies on children(’s rights): A content analysis. *European Educational Research Journal*, 22(1), 3–19. DOI: <https://doi.org/10.1177/14749041211034971>
56. Motahari, H., R., Swenson, K., D. (2013). Adaptive Case Management: Overview and Research Challenges. *International Conference on Business Informatics*, 264-269.
57. Muench, K., Diaz, C., Wright, R. (2017). Children and Parent Participation in Child Protection Conferences: A Study in One English Local Authority. *Child Care in Practice*, 23, 1, 49-63.
58. Murray, J. (2019). Hearing young children’s voices. *International Journal of Early Years Education*, 27(1). Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/09669760.2018.1563352?needAccess=true>
59. National Association of Social Workers (2013). *NASW Standards for Social Work Case Management*. Washington: SocialWorkers.org
60. Norkienė, S., Petrauskienė, D., Norkutė-Macijauskė, U. (2019). Pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigos veiklos gerinimas taikant atvejo vadybos modelį. *Sveikatos ekonomika ir vadyba*, 29 (5), 81-89.
61. Nunes, R. R. (2021). Participation in child protection: empowering children in placement processes. *The International Journal of Human Rights*, 38 (1), 34-52.
62. O’Reilly, L., Dolan, P. (2016). The Voice of the Child in Social Work. Assessments: Age-Appropriate Communication with Children. *British Journal of Social Work*, 46(5), 1191–1207
63. Petružytė, D. (2008). Grindžiamosios teorijos metodologija: B. Glaser’io ir A. Strauss’o versijų palyginimas. *Sociologija. Mintis ir veikimas*, ISSN 1392-3358, 81.
64. Polkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. (2012). Children’s Participation in Child-Protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, 18,2, 107-125.
65. Raipa, A., Čepuraitė, D. (2017). Atvejo vadybos modelio taikymas asmens sveikatos priežiūros įstaigose modernaus viešojo valdymo kontekste. *Viešoji politika ir administravimas*, 16 (2), 165-178.
66. Rasanathan, K., Muniz, M., Bakshi, S., Kumar, M., Solano, A., Kariuki, W., George, A., Sylla, M., Nefdt, R., Young, M., Diaz, T. Community case management of childhood illness in sub-Saharan Africa – findings from a cross-sectional survey on policy and implementation. *J. Glob Health*, 4(2).

67. Roddy, P., Howard, N., Kerhove, M., Lutwama, J., Wamala, J., Yoti, Z., Colebunders, R., Palma, P., Sterk, E., Jeffs, B., Herp, M., Borchert, M. (2012). Clinical Manifestations and Case management of Ebola Haemorrhagic Fever Caused by a Newly Identified Virus Strain.
68. Ruškus, J., Chudabienė, J., Motiečienė, R., Naujanienė, R. (2021). Vaiko balso reikšmė vaiko ir šeimos gerovės politikos ir jos įgyvendinimo kontekste. *Socialinis darbas*, 27 (1), 9-32.
69. Sanfelici, M., Wellman, B., Modeglia, S. (2021). Unaccompanied minors' needs and the child welfare response. *Journal of Social Work*, 21, 6, 1533-1552.
70. Savickaitė, S., Česas, A. (2018). Atvejo vadybos taikymas Klaipėdos universitetinėje ligoninėje kuriant personalizuotą onkologinių ligonių sveikatos priežiūrą. *Sveikatos ekonomika ir vadyba*, 28, 7, 115-120.
71. Savickaitė, S., Česas, A. (2018). Atvejo vadybos taikymas Klaipėdos universitetinėje ligoninėje kuriant personalizuotą onkologinių ligonių sveikatos priežiūrą. *Sveikatos mokslai*, 28, 7, 115-120.
72. Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15 (2), 107-117.
73. Social Solutions (2021). *Four Key Components of Successful Case Management*. Prieiga per internetą: <https://www.socialsolutions.com/blog/successful-nonprofit-case-management-components/?fbclid=IwAR02ZqUV8zgGM7RTGxwODgugc-r-srNNKxihHR6BrOwtvAvu0usf0Je0N4>
74. Spellings, M. (2005). *Helping Your Child through Early Adolescence*. Washington: Education Publications Center.
75. Stripeikienė, J. (2017). Vaiko teisė į pagarbą. *Jurispundencija*, 24 (4), 293-310.
76. Stripeikienė, J. (2021). Vaiko interesus atitinkantis teisingumas: samprata, prielaidos ir kai kurie probleminiai aspektai. *Jurispundencija*, 28(1), 33-51.
77. Šatkauskienė, S. Bendradarbiavimo sistemos kūrimas socialinio darbo intervencijos procese: „Stengiamės, kad neišeitų į niekur“. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 17 (1), 63.
78. Štaras, K., Vedlūga, T. (2014). Atvejo vadybininko modelio analizė sveikatos sistemos kontekste. *Sveikatos politika ir valdymas*, 1(4), 116-126.
79. Tamutienė, I. (2018). Vaiko apsaugos veiksmingumo problemos Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 17, 1, 24-37.
80. Thomas, S. K. (2016). Music preferences and the adolescent brain: A review of literature. *National Association for Music Education*, 35(1), 47–53
81. Toros, K., Falch-Eriksen, A. (2021). “I do not want to cause additional pain...” – child protection workers’ perspectives on child participation in child protection practice. *Journal of Family Social Work*, 24, 1, 43-59.

82. Treseder, P. (1997). *Empowering Children and Young People – Training Manual: Promoting Involvement in Decision-making*. England: Save the Children, ISBN-13 978-1899120475.
83. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2017). *Vaiko teisių apsaugos sistemos naujovės Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo kontekste*. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/VTAS-centralizacija/VTA%20sistemos%20pervarka%20VTAPI%20kontekste%202017-11-16.pdf>
84. Vasiliauskienė, I., Kavaliauskienė, V. (2021). Atvejo vadybininko veikla teikiant paslaugas šeimai, patiriančiai socialinę riziką. *XX-oji nacionalinė mokslinė konferencija „Į sveiką gyvenimą ir skaidrią būitį Vydūno keliu“*. Konferencijos pranešimų medžiaga, Klaipėdos universitetas. ISBN 978-609-481-100-5
85. Vis, S. A., Lauritzen, C. (2022). Child Protection Managers' Views on Frameworks for Assessment of Children in Need. *Child Care in Practice*, 28, 4, 639-652.
86. Woodman, E., Roche, S., McArthur, M. (2023). Children's participation in child protection – How do practitioners understand children's participation in practice? *Child and Family Social Work*, 28, 1, 125-135.
87. Wright, C. (2017). Being more human – why children's social care should be more about people and less about paper-work. *Journal of Children's Services* 12 (2-3), 184-189. Prieiga per internetą: <https://www-emerald-com.skaitykla.mruni.eu/insight/content/doi/10.1108/JCS-03-2017-0010/full/html>
88. Zupančič, M. (2020). Emotional and personal development in adolescence and in the transition to adulthood. *Razvojna psihologija*, 2, 698–743.
89. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.
90. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Kaunas: Margi Raštai.

PRIEDAI

1 priedas. Interviu klausimyno gairės

1. Kaip apibūdintumėte tipišką darbo dieną, darbe su vaiku ir (ar) jo šeima? Kaip apibūdintumėte tipišką darbo su atveju pradžią? Kaip apibūdintumėte tipišką atvejo vadybos posėdį?
2. Kokia Jūsų organizacijos pozicija, susijusi su ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko įtraukimu dalyvauti atvejo vadybos procese?
3. Papasakokite, kaip ankstyvosios paauglystės etape esantis vaikas tampa atvejo vadybos proceso dalyviu? Pasidalinkite patirtimi, kaip jūsų darbe išklausoma jo nuomonė? Pasidalinkite mintimis, susijusiomis su vaiko dalyvavimu atvejo vadybos procese? Koks Jūsų požiūris į vaiko dalyvavimą, jo įtraukimą dalyvauti? Kiek Jūs prisidedate prie vaiko įtraukimo dalyvauti?
4. Kokios Jūsų galimybės, sudarant sąlygas ankstyvosios paauglystės etape esančiam vaikui išsakyti savo nuomonę ar pasidalinti savo įžvalgomis apie situaciją? Kokių veiklų ar idėjų pritaikymas dažniausiai padeda jam atsiskleisti?
5. Pasidalinkite įžvalgomis, susijusiomis su įsipareigojimų/įpareigojimų paskyrimu šeimai sudarant pagalbos šeimai planą. Kokia jūsų patirtis į pagalbos planą įtraukiant įpareigojimus ankstyvosios paauglystės etape esančiam vaikui? Kaip atsižvelgiama į vaiko požiūrį įtraukiant įsipareigojimus vaikui? Kaip vaikas įsitraukia/yra įtraukiamas/dalyvauja sprendimų priėmimo procese?
6. Koks ankstyvosios paauglystės etape esančio vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese? Jūsų nuomone, kaip vaiko amžius/raidos tarpsnis lemia jo dalyvavimą atvejo vadybos procese?
7. Pasidalinkite patirtimi, kaip ankstyvosios paauglystės vaikai ir suaugę dalijasi galia ir atsakomybe už sprendimų priėmimą atvejo vadybos procese?

2 priedas. Tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Tipinė specialisto, dalyvaujančio atvejo vadybos procese, darbo diena	Darbo planavimas	<p>„Nuo ryto praeinu visą dokumentaciją, gautus elektroninius laiškus [...]. Susireнку tą informaciją ir planuoju tą darbą. [...] lankymaisi namuose ir galbūt paslaugos gavėjų palydėjimas [...] pasiderini su paslaugos gavėjais. [...] einam į namus neįspėjus [...] (SD1);</p> <p>“Su vienu susitari susitikt, su kitais tiesiog pabendrauji [...], dar kažkokį palydėjimą galiu daryti [...], į mokyklą nemažai registravau.“ (SD2);</p> <p>“[...] visada suplanavęs pasikalbėti su socialiniu darbuotoju [...], susirinkti iš jo informaciją. [...] aptarti pagalbos priemones, kurios galėtų padėti šeimai.” (AV2);</p> <p>„užklausas planuoji padaryti, tikrai viskas suplanuota būna.“ (AV3);</p> <p>“[...] pasiplanuoti, kaip uždavinius spręsti, psichologų paieškoti.“ (SD4).</p>
	Įprastų darbinių funkcijų vykdymas	<p>„Visą laiką būna posėdžių, būna vertinimų, [...] apsilankymų šeimose tų pirmųjų arba įvykus kažkokiai krizinei situacijai, būna pokalbių telefonu su šeimomis arba atvyksta į konsultacijas. (AV1);</p> <p>“Konsultavimas, tarpininkavimas, informavimas kai kur vyksta.“ (SD2);</p> <p>“Diena prasideda nuo gauto vaiko situacijos vertinimo arba tęsiu jo pildymą, susireнку reikiamą informaciją, teikiu užklausas. [...] atvejo vadybos posėdžiai, raštų parengimas, individualių vertinimų parengimas.” (VTA2);</p> <p>“[...]patikrini elektroninį paštą [...], esi suplanavęs posėdį, konsultaciją, kitą veiklą [...]. (AV3);</p> <p>“Reaguojam tipiškai, [...] gauname vaiko teisių pažeidimus, nuolat ir nagrinėjam praktiškai. Nepatenkintų tėvų skundai, į kuriuos turim atsakyti.” (VTA3);</p> <p>“Prasideda nuo lankymų, kažkokie skambučiai, susitikimai, konsultacijos [...], palydėjimai į gydymo įstaigą, mokyklos įstaigą. (SD3);</p> <p>„Vykstu į aplankymą, bendrauju gyvai tiek su globojamu vaiku, tiek su globėju [...], atlieku globos peržiūrą, fiksuoju pastebėtus trūkumus, aktą siunčiam į globos centrą.“ (VTA4);</p> <p>“[...] važiuoji į šeimą, pasiimi socialinį darbuotoją, kadangi jos tą glaudesnę ryšį turi.” (AV4);</p> <p>“[...] žinome, kokia šeimoje situacija [...], žinome darbotvarkę, tai turiu priminti [...], paklausti ar nereikia pagalbos, [...], palydim. Galiu atvažiuoti, parašau žinutę.“ (SD4);</p> <p>“[...] aplankymai, VSV vertinimas, surašymai, tarpininkavimo raštai, posėdžiai“ (VTA5).</p>
	Nenumatytų užduočių vykdymas	<p>„Gali susiplanuoti ryte, kad lankysi tą ir aną, bet gali būti ir staigus pranešimas reaguoti per tris, per šešias valandas ir tu viską meti, atšauki susitikimus ir važiuoji ten, kur reikia“ (VTA1);</p> <p>“Dažnai taip būna, kad susiplanuoji vienaip, o būna kitaip. Kaip ir šeimose vyksta gyvenimai, taip ir tipiškos dienos, kad būtų nustatyta rutina, nebūna.“ (AV1);</p> <p>“[...] gauni pranešimą apie vaiko teisių pažeidimą [...], meti savo visus vertinimus ir tada važiuoji [...].“ (VTA5);</p>

		<p>“[...] diena gali keistis visiškai kardinaliai, nes gali būti suplanavęs ir staiga gauni naują atvejį [...], galvoji, kaip čia viską susidėliot prioritetine tvarka. Turiu susirašius darbotvarkėje, bet neina jos laikytis.“ (AV5).</p>
	Bendradarbiavimas su specialistais	<p>„Atvejo vadyba dažnai ir padeda mums [...], matome sistemoje, kad yra atvejo vadyba, [...] susisiekiame su atvejo vadybininku, socialiniu darbuotoju, kurie žino apie tą atvejį arba daugiau apšviečia apie situaciją [...]. Atvejo vadyba yra tikrai pagalba mūsų darbe, tiesiog reikia to bendradarbiavimo [...] (VTA1);</p> <p>“Būna raštų rašymų, susitikimų su kolegom, aptarimų“ (AV1);</p> <p>„Vyksta bendradarbiavimas su kitom institucijom [...], mokykla, poliklinika, tarpinstitucinio bendradarbiavimo skyrius, partneriai įvairūs.“ (AV2);</p> <p>„Jeigu reikia, kreipiamės į partnerius, jeigu yra labai aiški problematika, siekiant gauti pagalbą.“ (SD3);</p>
	Pastangos įtraukiant ankstyvosios paauglystės vaiką	<p>„Jeigu matau, kad vaikas stipresnis, tai daugiau dėmesio duodu vaikui tiesiogiai, iš karto, ko jis ten norėtų, kas jam svarbu, kokie trukdžiai.“ (SD2);</p> <p>“[...] visą laiką atėjus į namus, tai pabendrauju visada su vaiku.“ (SD4);</p> <p>“[...] rašiau aktus aplankymo globojamų vaikų [...], kalbėjausi su vaikais į tuos klausimus, kurių yra daug [...]“ (VTA5).</p> <p>“[...] vaikas gali nebendrauti su tavim, neprisileist tavęs, nenorėt jokių paslaugų [...]. Bet visada bandom pašnekint, o gal pasikeitę bus [...]“ (AV5).</p>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Darbo su nauju atveju pradžia	Pirminio kontakto su šeima užmezgimas	<p>„Viskas prasideda nuo pranešimo nagrinėjimo pradžios, susisiekiama su tėvais, susitarimas kur galime susitikti [...], žiūrint, kur įvyko tas įvykis. [...] važiuojame į šeimą [...] susitinkame Skyriuje [...], galime tiesiog nepranešę vykti į namus [...] važiuojam į mokyklą, iškart kalbinam vaikus, kalbinam tėvus ir sprendžiam problemą. Tai va tokia tipiška diena, kuri prasideda kontaktų užmezgimu, kur gali tęstis tas kontaktas savaitės bėgyje net [...]“ (VTA1);</p> <p>Susisiekiam su šeima, susitariame patogų šeimai laiką ir vykstame susipažinimui [...] apsitarti, kokios galbūt pagalbos šeimai reiktų. [...] pasiplanuojam patogų posėdžio laiką šeimai [...] (SD1);</p> <p>“[...] paskambinti šeimai, suderinti apsilankymą [...] susipažinti, išgirsti iš jų, kaip jie mato situaciją, išsiaiškinti, kokios gyvenimo sąlygos[...]” (AV1);</p> <p>“ [...] daugiausiai dėmesio skiriu kontakto užmezgimui ir tada, per pirminį pokalbį visada įvertini nuo ko pradėti. “ (SD2);</p> <p>„Nueinu su atvejo vadybininke į šeimą, mes šiek tiek pabendraujam su visais šeimos nariais [...], susipažįstam, aptarinėjame tas šeimos problemines sritis. (SD2);</p> <p>“Susisiekti su šeima, apsilankyti jos namuose, išsiginčinti tas pačias problemas. “ (AV2);</p> <p>“Susipažįstu su šeima pirmiausiai [...]” (VTA2);</p> <p>„Į pirmą susitikimą su socialiniu darbuotoju atvažiuoju [...], norisi pamatyti, kokioje aplinkoje vaikas gyvena, gyvai ir atvirai pasikalbėti [...]. “ (AV3);</p> <p>„pokalbio metu bandom išsiaiškinti, kokios pagalbos reikia, ar jis linkęs komunikuoti ar nelinkęs [...], stengiamės posėdžio datą susiderinti, informuoju, kad iki posėdžio susisieksiu, darysiu šeimos poreikių vertinimą.“(SD3);</p> <p>„skambinam, prisistatom, kad esam iš vaiko teisių, kad mes privalome aplankyti vaiką [...], pasišnekėti su vaiku, su jumis pabendrauti.“ (VTA4);</p> <p>“[...] susisieki su tėvais, suderini apsilankymo laiką. [...] pasikalbam kokia šeimai pagalba reikalinga [...]“ (AV4);</p> <p>“[...] duodu kažkiek laiko nedaryti išvadų, susigyventi su šeima. [...] įgauti tą pasitikėjimą, kad klientas galėtų su manimi bendrauti, atsiverti.“ (SD4);</p> <p>“Nuvykstam į šeimą, pasikalbam, pasižiūrim jos klimatą, [...] aiškinamės, dėl ko įvyko incidentas.” (SD5);</p> <p>”Prasideda nuo skambučio šeimai, prisistatymo, supažindinimo, kodėl mes čia išvis atsiradom.“ (AV5).</p>
	Supažindinimas su atvejo vadybos procesu	<p>„[...]prisistatom šeimai, informuojame, kokį darbą mes dirbame [...], plačiai pasakome, kas ta atvejo vadyba, nes žmonės painioja atvejo vadybos ir vaiko teisių darbą.“ (AV3);</p> <p>„Pirminis pokalbis, prisistatom, paaiškinam sistemą, nes dažniausiai būna susiduriama su tuo, kad asmenys neatskiria, kas yra vaiko teisės, ką mes darom. [...] konsultacijos metu plačiau papasakoju apie atvejo vadybos posėdį, stengiuosi paruošti žmogų.“(SD3);</p> <p>„Supažindinam su atvejo vadybos procesu [...]“ (AV4).</p>
	Dokumentų analizė	<p>„Stengiamasi kuo greičiau susipažinti su byla, dokumentais, su situacija.“ (AV1);</p> <p>„[...] gaunu dokumentus iš savo vadovės, perskaitau, kokia yra ta priešistorė šeimos.“ (SD2);</p>

	<p>“[...] gauname informaciją dažniausiai iš vaiko teisių apsaugos skyriaus [...].” (AV2);</p> <p>“Duomenų bazėje patikrinu viską, ar jau atvejo vadyba buvo taikoma, [...] pasižiūriu, patikrinu pagalbos planus, kokie uždaviniai buvo išskelti“ (VTA2);</p> <p>“Susipažįstu su informacija, kuri yra pateikta. [...] susisieki su vaiko teisių specialistais ir paprašai papildomos informacijos” (AV3);</p> <p>„[...] sistemoje pasižiūrim ar nebuvo vaiko teisių pažeidimų anksčiau. Pildomės dokumentus [...], dokumentai analogiški, žinoma šeima ar ne.“ (VTA3);</p> <p>“Susipažįstu su dokumentais.“ (SD3);</p> <p>„[...] persiskaitai vaiko situacijos vertinimą, persiskaitai dokumentus [...]“ (AV4);</p> <p>“[...] pastudijavimas kažkiek dokumentų.“ (SD5).</p>
Informacijos rinkimas	<p>„[...] pagal būtinumą užsiklausiu kitų organizacijų ar mokyklos ar sveikatos priežiūros įstaigų apie vaiką ir tėvus“ (AVI);</p> <p>“susirinkti informaciją iš ugdymo įstaigų, gydymo įstaigos, kitų institucijų[...]“ (AV2);</p> <p>“[...] teikiu užklausas, papildomai susirenku iš ugdymo, gydymo įstaigų tą informaciją.“ (VTA2);</p> <p>“[...] parengiu užklausas į įstaigas [...].“ (AV3);</p> <p>“[...] užklausas pateikiu dar kažkokioms institucijoms, darželiui, mokyklai, poliklinikai, dar giminaičių susirandam [...]. Atvejo vadybininko užsiklausiuame oficialiai raštu arba susiskambinam ir pabendraujam.“ (VTA3);</p> <p>„Išsiaiškinami elementariausi vaiko gydymo įstaigos, mokyklos, darželiai [...], susirenki informaciją iš įstaigų [...].“ (AV4);</p> <p>„Pasižiūriu klimatą šeimos, [...] vertybės, kaip yra atliekamos pareigos tėvų, [...] kokie santykiai vyrauja. [...] vertinimas ir tyrimas vyksta. [...] aš labai daug gilinuosi būtent į šeimos reikalus.“ (SD5).</p>
Specialistų sutelkimas	<p>„Pasiplanuoju tą posėdį, pasiorganizuojam, pasikviečiam visus, ką reikia ir vaiko teisių specialistus nu visus kitus, dar kažkokie specialistai jeigu dalyvauja tam procese, galbūt mokykla, dar kažkas“ (SD1);</p> <p>“Jeigu reikia [...] kitus specialistus pakalbinti, susikalbėti [...]. Jeigu dirba mobili komanda [...] su mobilios komandos kolegom susisiekti, susiderinti apsitarimą kažkokį“ (AV1);</p> <p>“[...] kai istorijos šeimos nežinai, norisi pačiupinėti giliau, [...] gali kolegų pasiklausti. [...] viduje tiek su kolegom su patarėjais, skyriaus vedėju ar teisininku aptariam tą situaciją šeimoje.“ (VTA3);</p> <p>“[...] pasitariam su kolegomis, [...] sprendžiam klausimą komandoje.“ (SD4).</p>
Darbų pasiskirstymas	<p>„Gaunam atvejį iš vaiko teisių per mūsų vadovę [...], persiunčia, mes tada su kolegėmis pasidaliname, kuri gi ta kolegė ima tą atvejį, kuri mažiausiai turi jų“ (SD1);</p> <p>“[...] tarpusavyje su atvejo vadybininkėm pasidalijam tais atvejais kas tuo metu turi mažiausiai jų.“ (AV3);</p> <p>“Vadovė turi susisiekti su šeima, išsiųsti informacinį pranešimą su mano ir jos kontaktais, suderinti pirminį vizitą šeimos namuose.“ (SD3).</p>
Šeimos narių motyvavimas	<p>„Prasideda tas toks turbūt sudėtingiausias etapas - darbas su šeima dažnu atveju nelabai nori tų paslaugų šeimos [...]. Tenka ir motyvuoti ir įkalbinėti [...].“ (SD1);</p>

	<p>„Jei nenori tos pagalbos, tai tiesiog tada stengiesi kas dešimt dienų padaryti tą kontaktą ir tiek žinių. Jeigu matau, kad vaikui negresia tas pavojus [...].“ (SD2);</p> <p>“[...] įtrauki mamą, bet tėtis nenori priimti pagalbos, o supranti, kad problema yra daugiau pačiame tėtyje, [...] skiriasi auklėjimo metodai [...].“ (AV5).</p>
Šeimos narių nuomonės išklauskymas	<p>„[...] per tą pokalbį bandom paklausti, ką jie norėtų daryti, tai ką mes matom ir kam jie yra pasirengę. Kitiem pasirinkimo neduodam [...] kai būna emocinė būklė sunkesnė, sveikatos sutrikimai kažkokie[...].“ (SD2);</p> <p>“[...] ir su šeima tuo pačiu pagalbą išsiryškinam, tą poreikį paslaugų ir jau tuomet konkretizuojam [...]“ (AV2);</p> <p>„dar tenka susisiekti, išklaudyti jų (tėvų) poziciją [...], kai kartais abejoji kokią tą sprendimą priimti.“ (VTA2);</p> <p>„Išklauskome vaikų nuomonę, tėvų nuomonę [...]“ (VTA3);</p> <p>“[...] žiūrime į tėvų norą keistis, į atvejo vadybos posėdžio metu iškeltų uždavinių vykdymą arba neįvykdymą.“ (VTA4);</p> <p>“susitinkam ir tiesiog išsako šeimos nariai savo situaciją, siūlome jai pagalbą.“ (SD4);</p> <p>„[...] atvykus į pirminį apsilankymą, visada prašau, kad vaikai būtų namie [...], kadangi pirminio susitikimo metu mezgi kontaktą. Jeigu būna namie, visada renkuosi eiti bendrauti su vaikais. [...] gaunu daug daugiau tokios tikros informacijos.“ (AV5).</p>
Išankstinis pagalbos planavimas	<p>„[...] būnam pasidarę poreikių vertinimą, tai irgi maždaug turiu susidėliojus griaučius, ką šeimai pasiūlyti, ką į pagalbos planą įtraukti“ (AV1);</p> <p>“Pradžioj kažkaip norisi tą įvertinimą padaryti kuo išsamesnį, gilesnį [...], kryptingai eiti kartu su šeima užsibrėžtais tikslais.” (SD2).</p> <p>“[...] atlikti pagalbos šeimai poreikių vertinimą [...]“ (AV2);</p> <p>“Aptariam vaiko teisių rekomendacijas [...], kad tas darbas prasidėtų greičiau.” (AV3);</p> <p>“[...] pritraukiam intensyvesnę pagalbą šeimai arba nustatom būtinybę teikti pagalbą šeimai. Kreipiamės dėl atvejo vadybininko paskyrimo [...], dėl mobilios komandos paskyrimo.“ (VTA3);</p> <p>“[...] iš karto bandau įžvelgti, kokią mes pagalbą galėtume šeimai jau pasiūlyti to vizito metu, kur matome poreikį pagalbos. Pasidarau pagalbos šeimai poreikių vertinimą. Įsivertini ar šeimai reikia psichologo pagalbos [...] mes turim psichologę, kuri nekonsultuoja, bet įvertina ar reikia psichologo ir nukreipia.“ (SD3);</p> <p>“Prieš tai atvejo vadyba tariasi su socialiniu darbuotoju, kokius uždavinius kelt, parekomenduot.“ (SD4);</p> <p>“[...] dar prieš posėdį susidarau preliminarų pagalbos planą, [...] sužiūriu prioritetine tvarka, kurie uždaviniai turi eiti pirmi.” (AV5).</p>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Atvejo nagrinėjimo posėdžių organizavimas	Specialistų įtraukimas ir dalyvavimas	<p>„Tai kalbant apie naują atvejį, kai būna paskirta atvejo vadyba, mobili komanda dirba mėnesį. Po mėnesio mobili komanda teikia rekomendacijas ir mes susitinkame atvejo vadybos posėdyje, visi specialistai ir darbuotojai, kurie padeda šeimai. Paprastai dalyvauja atvejo vadybininkas, socialinė darbuotoja, vaiko teisių atstovai, mobili komanda, tėvai žinoma dalyvauja. (VTA1);</p> <p>“Jeigu būna vaiko teisių pažeidimai, tai vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai dalyvauja [...]. Socialinis darbuotojas, atvejo vadybininkas.“ (AV1);</p> <p>“[...] išklausom specialistus [...]“ (SD2);</p> <p>“[...] kviečiame vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistus, kitų institucijų atstovus.“ (AV2);</p> <p>„[...] atvejo vadybos posėdį organizuoja atvejo vadybininkė. Dalyvauja atvejo vadybininkė, socialinė darbuotoja, tėvai ir vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai. Pagal poreikį pasikviečia mokyklos atstovus ar gydymo įstaigos specialistą, psichologą, psichoterapeutą“ (VTA2);</p> <p>“[...] posėdį organizuoja atvejo vadybininkas, [...] mes turim prisiderinti prie kitų dalyvių. Dalyvauja pagal poreikį, dažniausiai mokyklos atstovai [...], policijos pareigūnai, dienos centrų socialiniai darbuotojai, psichologai [...]“ (VTA3);</p> <p>“Pirminio posėdžio metu atvejo vadybos specialistai, vaiko teisių specialistai, tėveliai ir sakykim yra mobilioji komanda arba mokykla. Moderuoja atvejo vadyba.” (SD3)</p> <p>“[...] atvejo vadybininkė pristato kiekvieną dalyvį, kad iš vaiko teisių dalyvauja, atvejo vadybininkė, socialinė darbuotoja, [...] iš vaiko ugdymo įstaigos, priklausomybių ligų specialistas [...]“ (VTA4);</p> <p>“[...] dalyvauja vaiko teisių apsaugos specialistai, kartu priimam sprendimą [...]“ (AV4);</p> <p>“Išklausoma nuomonė specialistų [...].“ (SD5);</p> <p>“[...] vaiko teisių specialistas ir specialistai, kurie dirba su šeima. Atvejo vadybininkas apžvelgia uždavinius ar yra vykdomi [...].” (VTA5);</p> <p>“[...] stengiuosi į pirminį posėdį susikviesti kiek įmanoma daugiau specialistų.“ (AV5).</p>
	Paauglio atstovų pagal įstatymą įtraukimas	<p>„[...] sprendžiam ką kviesti, ko nekviesti. Šeima tai aišku būtiniausiai [...]. Aš stengiuosi šeimą labiausiai išgirsti, kaip jie mato susiklosčiusią situaciją, kokios pagalbos reikėtų, kokie lūkesčiai specialistams. [...] pas mus posėdžiuose dažniausiai dalyvauja mamos [...]“ (AV1);</p> <p>“[...] būna, kad šeimos mažiau kalba, daugiau specialistai, kadangi jau prieš tai būname pakalbėję su jais, tai jie jau žino, kokia kryptis ir tuos uždavinius jie normaliai priima.“ (SD2).</p> <p>“[...] papildomai išklausomos tėvų nuomonės [...].” (VTA2);</p> <p>“iš šeimos narių tėvai, retais atvejais įtraukiam kartu gyvenantį giminaitį.” (VTA3);</p> <p>“Leidžiama pasisakyti tėveliams, paskui pasisako specialistai [...].” (SD3);</p> <p>“Atvejo vadybininkė siūlo ir klausia nuomonės paslaugų gavėjų.” (SD4);</p> <p>„[...] būna išklausoma nuomonė tėvų [...], kaip jie mato.“ (SD4).</p>
	Naujų aplinkybių aptarimas	<p>„Yra atvejų, kai vaikai pasisako, kad tėvai tęsia alkoholio vartojimą, narkotikų, tu pamatai, kad darbai nepadaryti iki galo [...]“ (VTA1).</p>

		<p>“[...] jeigu šeimoje yra problemų, paprastai atsispindi mokykloje ir mokytojai ir klasės auklėtojai gali suteikti informacijos apie vaiką, kaip jis jaučiasi ar yra kažkokie pokyčiai [...]” (VTA3);</p> <p>“[...] iš vaiko ugdymo įstaigos kuris gali pasakyti, kad vaikas išsako nerimą, vaikui blogai, per pamokas nesusikaupia, matomai galvoja apie tėtį, mamą.“ (VTA4);</p>
	Pagalbos plano sudarymas	<p>„Stengiamės labai tiksliai numatyti tuos uždavinius [...], ne šiaip, kaip sakau pagal kokį šabloną kai būna, bet dažniausiai labai tiksliai [...]. Visko neįrašom, ko nereikia, nes tikrai suprantam, kad apkrauti šeimas nesinori, nebent eigoje kažkaip pildom, kai peržiūra būna.“ (SD1);</p> <p>“[...] aptariam gautą informaciją iš mokyklos, sveikatos priežiūros įstaigos, ką vaiko teisių specialistai mato, kokios rekomendacijos. [...] viskas sugula į planą“ (AV1);</p> <p>“[...] jeigu matom, kad žmogui nereikia, stengiamės ir išvengt, kad žmogui per daug uždavinių nebūtų, kad jie būtų pasiekiami.“ (SD2).</p> <p>“sudaromas pagalbos šeimai planas kartu su šeima, išklausoma jų nuomonė [...] vadovaujantis tuo planu siekiam įgalinimo šeimos ir savarankiškumo.“ (AV2).</p> <p>“Išsikeliam pagalbos plane numatytus uždavinius, kuriuos tėvai artimiausiu metu turės vykdyti. [...] trumpiausiu laikotarpiu tai vyksta pusę metų, planas tokiam laikui sudaromas.” (VTA2);</p> <p>“Pagal rekomendaciją į pagalbos planą surašai tuos uždavinius [...], aptariant situaciją su šeima [...], pagalbos planas posėdžių metu visada koreguojamas [...]“ (AV3);</p> <p>“[...] atsižvelgiant į situaciją, koks išryškėja pagalbos poreikis [...], specialistų rekomendacijos, sudarytas pagalbos šeimai planas su uždaviniais [...], klausama ar visi sutinka.“ (SD3);</p> <p>„[...] atvejo vadybininkas įgarsina iškeltus uždavinius [...], atvejo vadyba siūlo paslaugas, ką jie gali pasiūlyti.“ (VTA4);</p> <p>“[...] atvejo vadybos posėdžio metu išsikeliam pagalbos plane tam tikrus uždavinius [...], kurie šeimai yra reikalingi, kokį šeima poreikį pagalbai išreiškia [...]“ (AV4);</p>

5 priedas. Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Ankstyvosios paauglystės vaikų dalyvavimas atvejo nagrinėjimo posėdžiuose	Paaugliai nekviečiami	„Būdavo ankščiau atvejų, kai vaikai dalyvaudavo, bet mes metėm šitą reikalą.“ (VTA1); „[...] skambini atvejo vadybininkei, klausi ar vaikas pakviestas, ji sako o nuo kada čia vaikas turi būti pakviestas? [...] nežino ar reiktų kviesti ir mes neužtikrinti ar čia reikia [...]“ (VTA1); „Vaikų mes į posėdį nekviečiam. Nes nu kažkaip praktikoje negirdėjau, kad kažkas vaikus į posėdį kvieštų.“ (SD1).
	Nuomonė išklausoma prieš posėdį	„Šiaip jeigu atvejo vadybos posėdyje sprendžiama ar neberekalingos paslaugos, vaikų nuomonė išklausoma prieš posėdį, kad žinotume, kaip vaikas jaučiasi“ (VTA1); „Mes tiesiog su vaikais pabendraujam atskirai, namuose, jeigu tėvai tikrai leidžia dažniausiai pabendrauti. [...]gaunam iš vaiko teisių informaciją, kad vaikas yra apklaustas, yra vaikų nuomonė. Tai kaip ir viskas būna aišku, tada būna nebeklausiam.“ (SD1).
	Kviečiamas išsakyti nuomonę, kai atvejo vadyba prasidėjo dėl paauglio veiksmų	„Labai stengiamės tų vaikų neįtraukti. Nebent sakau tai būtų paaugliai, dėl jų kažkokios tai elgesio problemos, tada jau taip“ (SD1); „Pavyzdžiui nepilnametis kažką padarė ir jis tokio amžiaus, kad galėtų pats kažką sakyti ir dėl jo tas posėdis [...], jeigu jis sutinka, jį pakviečiam, kad jis sudalyvautų ar prieš tai pasikalbam, kad jis pateiktų savo nuomonę. Nu tą vaiką bandom įtraukti, kad dalyvautų, kad žinotų, kas vyksta.“ (AV3).
	Paauglys dalyvauja posėdyje	„Bet jeigu tarkim trylika, keturiolika metų, tai visą laiką kviečiu ir vaiką [...]. Jeigu ypatingai iš vaikų norisi pastangų, pavyzdžiui mokytis, laikytis elgesio taisyklių [...]“ (AV1); „[...] per atvejo vadybos posėdžius labiau nuomonę išklausai [...]“ (AV4); „Prieš tai, kai gražini vaiką, [...] posėdžio metu tu paklausi ar jis nori grįžti pas mamą [...].“ (VTA5);
	Atsižvelgiama į amžių	„Paaugliai didesni 16-17 metų, išklausoma jų nuomonė, kartu su visais, tačiau vėliau jau nedalyvauja.“ (VTA1); „[...] kviečiu visus, kad dalyvautų, kad ir vaikas, aišku pagal savo amžių [...]. Nu ten penkiamečio jau nekviesi.“ (AV1); „[...] jeigu žiūrint, kiek metų, tada svarstom ar kviesti ar tėvų užteks [...]“ (AV4).
	Dėl dalyvavimo atsižvelgiama į paauglio interesus	„Kartais dalyvauja ir vaikai, jeigu tai neprieštarauja jų interesams.“ (AV2); „Kartais vaikas nenori dalyvauti, mes atsižvelgiame į jo nuomonę, tada informuojame, kaip vyks darbas [...].“ (AV3); „[...] jeigu jis nori dalyvauti ir tėvai nieko prieš.“ (AV4).

6 priedas. Asmeninis specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Asmeninis specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese	Įtraukiant atsižvelgiama kas atsakingas už situaciją	<p>„[...] priklauso nuo šeimos tos visos situacijos, dėl ko visa taip vyksta [...]“ (VTA1);</p> <p>“[...] priklauso nuo situacijos. [...] dėl ko ta atvejo vadyba. [...] skyrybų atveju [...], pasitarę su psichologais, kitais specialistais, stengiamės kuo mažiau įtraukti vaikus, nes juos įtraukia patys tėvai [...], yra traumuojami.“ (AV1);</p> <p>“[...] priklauso nuo pačios problemos, kokia ta problema šeimoje.“ Jeigu skyrybų procesą išgyvenanti šeima [...], vaiką siekia naudoti, kaip įrankį [...], stengiamės vaiko kuo mažiau įtraukti [...].“ (AV2);</p> <p>„[...] reikia aplinkybių visumą žiūrėti, kiek ir kur tą vaiką įtraukti. Jeigu prisidirbęs, tada turi atsakyti [...]“ (VTA3);</p> <p>“[...] nereikėtų vaiko labai traukti per atvejo vadybos posėdį kitą kartą prasideda konfliktai, nu neturi vaikas girdėti dalykų tokių.“ (VTA5);</p>
	Ieškoma galimybių įtraukti paauglį	<p>„[...] turėjom mergaitę [...] atsisakydavo dalyvauti, neprisibelsi. Svarbu vaiką išklaustyti, bet kaip per prievartą mes to vaiko išklausysim? „[...] atsitraukti reikia. Spaudimas yra, kiekvienas sako: mes turim išklausti vaiko nuomonę [...] vaiko teises pasikviesti, atvejo vadyba turi padaryti tą posėdį, kad vaikas išgirstų. Mūsų noras padaryti tik savo, bet kaip vaikui jaustis?“ (VTA1);</p> <p>„[...] bandom kviesti į atvejo vadybos posėdžius [...]“ (AV1);</p> <p>“[...] esant poreikiui daugiau su vaiku bendraujam atvejo vadybos posėdžiuose.“ (AV2);</p> <p>„Jeigu vaikas na nėra gal kalbus ar bijo kitų žmonių, vėl gi žiūrim [...], kaip čia padėti vaikui socializuotis. „[...] tarpsnį turėti, kad vaikai ten būtų, turbūt yra svarbu. [...] jeigu tėvai ir vaikas nori kalbėti ir patys rodo iniciatyvą ir mes matom, kad tai duos rezultatų, aš manau naudinga įtraukti.“ (AV3);</p> <p>„[...] kartais dalyvauja atvejo vadybos posėdyje tie paaugliai, savo noru.“ (AV4);</p> <p>„[...] jeigu yra svarbus klausimas, reikia jį pakviesti, reikia išklausti, bet reikia tada jo atsiklausti ar jis nori su suaugusiais kartu sėdėti.“ (VTA5);</p>
	Pasitelkiama pagalba ryšio užmezgimui	<p>„Manau jeigu neina prisitraukti, gal psichologus pasitelkti reikia [...]“ (VTA1);</p> <p>„[...] kai koordinuoju procesą, socialines darbuotojas visą laiką skatinu, kad pasikviesk, pasišnekėk.“ (AV1);</p> <p>“Per mokyklas atsargiai einu su socialiniais pedagogais, per specialistus [...], kažkokias grupes, kurios turi artimą ryšį su vaiku.“ (SD5);</p>
	Paauglį siekiama apsaugoti nuo perteklinės informacijos	<p>„[...] galbūt tam vaikui tikrai visko tiek nereikia žinoti. Akcentuojam teisinius aspektus, santykius [...], kur tėvai nepamato galbūt, daro ne taip [...], nereikia, kad vaikas girdėtų.“ (AV3);</p> <p>„[...] galvoju ar vaikam reikia žinoti viską, ką kalba suaugusieji. [...] nemalonius pokalbius turim. Vaikam nebūtina girdėti tarkim, kad tėvas nesigydo, o mama pas psichologą nesilanko.“ (VTA3);</p> <p>„[...] manau, kad nereikėtų, kad vaikas dalyvautų posėdžiuose, nebent yra krizinės situacijos, kur reikia, kad dalyvautų tas vaikas [...], esu linkusi, kad geriau išklausti prieš ir jis nedalyvautų.“ (AV4);</p>

	Atsižvelgiama į paauglio amžių (sveikatą)	<p>„[...] vaiko amžius labai svarbu ir vaiko nuomonė ar jis nori tame dalyvauti ar ne.“ (VTA1);</p> <p>„Žiūrint koks tas vaikas, koks jo amžius, nes jeigu vaikas turi tam tikrų sutrikimų, vėl gi žiūrim iš kitos pusės.“ (AV3);</p> <p>“Manau viskas priklauso nuo amžiaus ir brandos [...]. Jie tikrai gali sakyti tą savo nuomonę, bet irgi negali pasitikėti akiai, nes turi bendrai vertinti visą situaciją.” (SD3);</p>
	Specialisto įsitraukimas į paauglio gyvenimą	<p>„[...] vaiką patį pamatyti ir jo emocijas [...]. Stengiuosi taip jau palaikyti su visais ryšį.“ (SD1);</p> <p>“[...] kai apsilankau šeimoje, pasikalbėti, susipažinti, atskirai pakalbėti.” (AV1)</p> <p>„[...] kur su paaugliais yra problemos [...], aš pati ieškau su jais kontakto, važiuoju į tas globos įstaigas ir ieškau ne per tėvus, o gryno su vaiku kontakto, kad bandyti jį įtraukti, kažkuo paveikti.“ (SD4);</p> <p>„[...] reikia važiuoju ne vieną, o keturis, penkis kartus, kviečiuosi į konsultacijas.“ (AV5);</p>
	Paaugliui siūloma pagalba	<p>„pamatai, galbūt neišsako kokios pagalbos reikia. [...] pamatai, galbūt kažko jam reiktų [...], užimtumo, psichologinės pagalbos. Tada jau siūlai.“ (SD1);</p> <p>“Vien vertindama vaiko situaciją, rekomenduojame vaikui tam tikrą pagalbą, į ką atsižvelgtų atvejo vadybininkė.“ (VTA2);</p> <p>„Sunkiausias darbas yra susitarti su jais, kad jiems reikia paslaugų. [...] paperki su kai kuriais dalykais [...] nieko nedaro šiaip sau, ypač paaugliai. Svarbu išgirsti, kokie to vaiko poreikiai. [...] pas mus yra su vaiku susitarimas dėl psichologo, pabandai tris kartus, jeigu tu ,matai, kad nu ne, stabdom, galvojam, ką toliau. [...] gali netikti psichologas, pats žmogus.“ (AV5).</p>

7 priedas. Organizacijos specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Organizacijos specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimą atvejo vadybos procese	Paaugliai neturi dalyvauti, siekiant apsaugoti nuo emocinės įtampos	„[...] mums buvo pasakyta, kad vaikai neturėtų būti įtraukiami, tarsi mes juos žalotume, psichologinį kažkokį spaudimą darytume [...]. Tėvai dažniausiai bendrauja aršiai nusiteikę, ten tokia įtampa jaučiama būna ir vaikui dalyvauti tame aš manau nėra priimtina.“ (VTA1); “Kažkaip mes stengiamės atskirai tuose posėdžiuose [...], daug ir tėvai kažkokio tai tokio papasakoja, ko galbūt mes nenorėtume ar nereikėtų, kad vaikas girdėtų [...], nepraktikuojam mes taip, nedalyvauja” (SD1); “Jeigu kažkaip tėvų labai konfliktiški santykiai, kažkokios ten skyrybos vyksta, kartais parenkam, kad nedalyvautų [...], vaikui tai girdėti nebūtina.” (SD2); “[...] posėdžio metu mama pradėjusi pasakoti, kad išgyvena nuoskaudas [...] verkė viso posėdžio metu, šalia sėdėjo jos nepilnametė dukra. [...] mama traumavo savo dukrą. [...] turim priekaištų tėvam, tai prie vaikų aišku, to nesakom.” (VTA4); “[...] vaikas prisijungia, bet nekalba. Kyla klausimas ar aš jam daugiau streso nesukeliu [...] ar nesukelia dalyvaujantys dar aštuoni specialistai. [...] kad vaikui nekelčiau papildomo streso, geriau renkuosi tiesiog individualų pokalbį su vaiku, dalyvaujant įstaigos psichologei [...] nieks nenori bendrauti su penkiais skirtingais specialistais [...], vaikas bendrauja su VTAS‘u, atvejo vadybininke ir socialine darbuotoja, psichologu [...] socialiniu pedagogu. [...] nesutinku, vaikui per sunku šešiams asmenim pasakoti tą patį.“ (AV5).
	Turi būti atsižvelgiama į paauglio norą dalyvauti	„Išklausti jo nuomonę ir jo paties paklausti ar tu nori dalyvauti, aš manau, visada galime.“ (VTA1); “Tikslas dalyvauti, jeigu matom, kad neišeina, tai neverčiam.” (SD2); “[...] tai yra su vaiko sutarimu, kad jis tikrai taip norėtų, jis norėtų pasirašyti ir tai jam priimtina.“ (AV3).
	Paauglio įtraukimas nėra prioritetas	„[...] net kai man adaptacija vyko, su kolegėmis dalyvaudavome posėdžiuose, tai nuo pat pradžių apie tai kažkaip neužsimindavo, kad vaikas turi dalyvauti.“ (VTA2); „[...] yra kurie mano, kad reikia dirbti su šeima, o vaiką atėjus tik pakalbinti [...], dėl varnelės.“ (VTA3); “[...] kad vaikas dalyvautų posėdyje [...] per savo darbo praktiką tris metus esu turėjęs tik vieną. Nėra praktikos dar pas mus, kad vaikai dalyvautų posėdyje.” (SD3).
	Atsižvelgiama į paauglio amžių ir raidą	„[...] kontaktais pasidalinu su tais vyresniais, su mažesniais tai nelabai.“ (SD1); “Tikslas yra įtraukti, tik atsižvelgiant į tas raidos galimybes ir pasirengimą dalyvauti.“ (SD2); „[...] susipažįsti su vaikais ir žiūri ar jie gebėtų išsakyti savo nuomonę ar negebėtų.“ (SD3).
	Atsižvelgiama į tai, dėl ko pradėta atvejo vadyba	„Žiūrint, apie ką tu kalbi: ar apie tėvų alkoholio vartojimą ar apie smurtą ar apie tai, kad vaikas bėga iš pamokų ir nesimoko. Kai reikalas sukasi apie vaiką, aš už, kad dalyvautų.“ (VTA1); “[...] jeigu susijęs tas atvejo vadybos procesas su vaiko problemomis, tai daugiau bendrauja su vaiku individualiai [...]. Jeigu procesas yra inicijuojamas dėl vaiko teisių

		<p>pažeidimų, kurie būtent yra susiję su vaiku, jo elgesio pasekmėm [...], tai tokiais atvejais jis ir yra ištraukęs automatiškai“. (AV2);</p> <p>„Kuomet būna susijusios problemos konkrečiai su juo, tuomet jis ir būna ištraukiamas.[...] teko dalyvauti paauglės atvejo vadybos posėdyje, konkrečiai susijusiam su jos bėgimu iš namų, tai buvo nuspręsta [...] atvejo vadybininkės, kad jame dalyvautų mergaitė.“ (VTA2);</p> <p>“Proceso metu reikia atsižvelgti į situaciją, dėl kurios atvejo vadyba prasidėjo: skyrybininkai ar vaiką ištraukia. Arba vaiko mokyklos nelankymas, čia vėl gi kita situacija. [...] kas liečia vaiką, kad situacija tiesiogiai susijusi su juo ir norėtusi ir jo nuomonės, tuomet jau prašome, kad dalyvautų.” (AV3);</p> <p>“Elementariausi dalykai: išsinešė iš parduotuvės nesusimokėjęs, pavartojo kažkur [...], susimušė [...], prastas lankomumas, prastas mokymasis, nenoras mokytis. Tada jo, privalo dalyvauti [...].” (VTA3);</p> <p>„Priklausomai nuo situacijos [...], individualu. Jeigu problemos dėl tėvų kaltės [...], nemanau, kad reikia ištraukti. Jeigu vaikas yra linkęs į destruktivy elgesį [...], kažkokie mokykloj, lauke kažkur vagystės [...], priklausomybės, tada reikia.“ (SD4);</p> <p>“[...] ištraukiu paauglius, kai yra delinkventinis elgesys, ugdymosi sunkumai, priklausomybės.“ (AV5);</p> <p>“[...] kur situacija konkrečiai susijusi su vaiku [...], problema ne tėvų, vaikas turėtų būti ištraukiamas.“ (SD3).</p>
	<p>Reikalinga orientuotis į paauglio ištraukimą</p>	<p>„Paaugliai visada priešiška bus nusiteikę. [...] jaučiasi po karantino toks atsiribojimas, nenoras, visiška izoliacija [...]. Turėtų psichologai dalyvauti [...], padaryt, kad vaikui būtų jauku dalyvauti [...].“ (VTA1);</p> <p>„[...] posėdžio moderavimas vyksta jam suprantama kalba, kad neišgąsdinti jo ten, nesudaryti jam spaudimo [...]“ (AV1);</p> <p>“Svarbu, kad dalyvautų, kad girdėtų, kad prie akių viskas būtų kalbama, nes tai jo gyvenimas.“ (SD2);</p> <p>“[...] atstovaujant skyrių, pritarčiau tokiam žingsniui, kad yra naudinga pačiam ankstyvosios paauglystės vaikui ištrauktį į tą procesą, kad jam tai padėtų, naudinga būtų, nes dažniausiai tai tėvai pas mus paslaugas gauna [...].” (VTA2);</p> <p>“[...] bendrai ištraukiama visa šeima. [...] visi vaikai į atvejo vadybą yra ištraukiami. [...] jeigu vaikai globoje, mes visada stengiamės atsiklausti apie vaiko nuomonę, savijautą.“ (SD5);</p> <p>“[...] kuo daugiau ištraukti vaiką į atvejo vadybos procesą, kad jis dalyvautų, žinotų.“ (VTA5);</p> <p>“[...] pasikviečiau mergaitę į kitą posėdį, paprašiau, kad prisijungtų [...] rodžiau mergaitei, kad jinai pasistengtų vykdyti, nes jau ten grėsė ir vaiko gerovės komisija [...].“ (AV5).</p>
	<p>Paauglys svarbiausias atvejo vadybos proceso dalyvis</p>	<p>„[...] procese yra svarbiau, nei posėdyje. Jeigu į posėdį ištraukia, tai čia jau labai gerai.“ (SD2);</p> <p>„[...] vaikas yra svarbiausias visam procese ir akcentas pagrindinis į jo interesus yra, nes tėvų interesai gali būti įvairūs ir nebūtinai atitiks geriausias vaiko interesus.“ (AV2);</p> <p>„[...] labai stipriai akcentuojamas vaikas kiekvieno susirinkimo metu [...], kad mes dirbam dėl vaiko ir kad vaikas privalo gauti paslaugas ir vaikui turi būti suteikta pagalba.“ (AV5).</p>

	Paslaugų paaugliui organizavimas	<p>„Pačiame procese tai pilnai dalyvauja vaikai, teikiam ir vaikams paslaugas: psichologai, turim savo dienos centrą, nukreipiam.“ „Mūsų organizacija padeda ir būrelius apmoka kai kuriuos šeimoms, kurioms tikrai sudėtinga su finansais.“ (SD1);</p> <p>“[I dienos centrus stengiamės nukreipti [...], jeigu matau, kad su mokslais blogai, tai mes surandam padėjėjus.” (SD2);</p> <p>„[...] vaikam rekomenduojam psichologo konsultacijų lankymą arba šeimos terapiją.“ (VTA3);</p> <p>“[...] skiriasi tėvai, vaikas patiria didžiausią netektį [...], jam turi būti suteikiama didžiausia pagalba. [...] tėvams iškeliam milijoną uždavinių, o vaikas lyg pats išgis [...].“ (AV5).</p>
	Ryšio su paaugliu formavimas ir stiprinimas	<p>„Lankydamiesi šeimos namuose [...], stengiamės su vaikais pabendrauti [...], užmezgant ryšį ir kontaktais pasidaliname su tais vyresniais, ankstyvosios paauglystės vaikais, [...] sakome drąsiai galit paskambinti, žinutę parašyti. [...] turi būti priėjimas prie jo, kad neišsigąstų. Ir galėtų drąsiai pasakyti, kaip jam atrodo ta situacija. Pasisako, papasakoja [...]“ (SD1);</p> <p>„[...] visą laiką kvieštis į konsultacijas ir kartu kažkokią veiklą. Socialinės darbuotojos mėgsta vaikščioti su paaugliais, šnekėtis.“ (AV1);</p> <p>“Tikslas yra pabūt su vaiku atskirai, kad išklaudyti jo nuomonę, kaip jis ištikrųjų jaučiasi [...].“ (SD2);</p> <p>“Su vaiku daugiausiai bendrauja socialinės darbuotojos, lankantis šeimoje [...]. Stengiasi užmegzti ryšį, paauglys yra tokio amžiaus, kad reikia, jog prisileistų socialinį darbuotoją, galėtų jam atsiverti [...].” (AV2);</p> <p>“[...] visą laiką prašom, kad su vaiku būtų tas kontaktas, nes labai svarbu ir jį pagal poreikį įtraukti, nes labai svarbu yra kažkokios jų problemos šeimoje. [...] nuo to kontakto ir prasideda tas jo įsitraukimas į procesą, kurio metu vėl gi žiūri, kaip vaikas priima mus“ (AV3)</p> <p>“[...] būtų gerai, kad būtų atrastas ryšys su vaiku ir socialinis darbuotojas taptų asmeniu, su kuriuo vaikas pasidalintų tuo, kuo nepasidalina su tėvais. Pradedam kalbėti su vaiku, kas yra gerai [...], pereinam prie nemalonių dalykų, dėl ko susitikom, kodėl tas įvyko.” (VTA3);</p> <p>„[...] kai pradedam darbą su šeima, jeigu yra galimybė, bendraujame, kad žinotų, kas čia atėję, kas vyksta.“ (SD3);</p> <p>“[...] sunku tarkim priėti prie paauglio [...], kartais paauglys nenori kalbėti prie tėvų, mes kažkaip bandom laviruoti [...], su pačiu vaiku kažkur susitikti, neformalioj aplinkoj [...].” (AV4)</p> <p>„[...] stengiuosi tą vaiką į procesą įtraukti visiškai per neformalų bendravimą. „[...] leidžiu sau pasakyti tam vaikui, kad jis mane nuyvlė, nes aš tavim tikėjau [...].” (AV5).</p>
	Paauglio dalyvavimas apibrėžtas teisės aktuose	<p>„[...] vadovų lygmenyje ir savo kokybės kriterijuose apibrėžę esam, kad stengtis vaiką įtraukti į procesą ir kviešti į posėdį.“ (AV1);</p> <p>“[...] atvejo vadybos tvarkos aprašas numato tokią galimybę, kad vaikas gali dalyvauti atvejo vadybos procese [...].” (VTA4);</p> <p>“[...] vaiko konvencijoje, pagrindų įstatyme yra numatyta ir svarbus vaiko dalyvavimas ir nuomonės išklauskymas.” (VTA5).</p>

8 priedas. Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Ankstyvosios paauglystės vaiko tapimas atvejo vadybos proceso dalyviu	Paauglio dalyvavimą bandoma pasiekti per tėvus ar specialistus	<p>„[...] prašom tėvų sudaryti sąlygas, kad būtų įmanoma susitikti su šeimos nariais [...], prisistatyti, vaikam paaiškinti [...], kas mes tokios, kad lankysimės, bendrausime [...]. (AV1);</p> <p>“[...] pirminiame pokalbyje sutariam, kad tėvai irgi girdėtų, ką jis mano. Jeigu jis su draugais, stengiesi paklausti, kad kitą kartą jis būtų namuose.” (SD2);</p> <p>„[...] vaikas neturi ryšio su tėvais stipraus, tėvai nėra autoritetas. Tai socialiniam darbuotojui pagrindinis iššūkis sugretinti tiek vaikus, tiek tėvus. Jeigu nevyksta komunikacija, tikėtis teigiamo noro įsitraukti sudėtinga.“ (AV2);</p> <p>„[...] jeigu tėvai leidžia ir pats vaikas noriai pasisakytų ir prašom, kad išreikštų savo nuomonę.“ (AV3).</p> <p>“Viskas eina per tėvus [...], paauglys yra įtraukiamas tik tiek, kiek tėvams nurodyta. Tavo vaikas turi daryti taip ar anaip, eiti ten ar ten.[...] prisistatai, kad toks žmogus esi, kaip pagalba šeimai, socialinis darbuotojas, paklausi, gal pagalbos reiktų“ (SD4);</p> <p>“Priklauso nuo gebėjimo užmegzti ryšį su šeima. Viskas priklauso dažniausiai nuo tėvų [...], socialinių darbuotojų įdirbio.“ (SD5).</p>
	Paauglys atsisako dalyvauti atvejo vadybos procese	<p>„[...] nedalyvauja todėl, nes pats to nenori. Su tokiais atvejais susiduriam, kai vaikas atsisako bet kokių paslaugų [...], jam dažnai neaktualu tuo paauglystės laikotarpiu [...].“ (AV2);</p> <p>“[...] būna ir taip, kad nenori vaikas bendrauti su tais specialistais.“ (AV3);</p> <p>“Vaikai retai, kurie turi mokymosi problemų [...], jie sunkiai įsitraukia į tą procesą ir nelabai nori ką keisti.” (SD3).</p>
	Paaugliui organizuojama pagalba nepaisant jo nuomonės	<p>„Kad pačiam procese dalyvauti, tai žinoma už, nes vis tiek tie tėvų konfliktiniai santykiai [...], vaikas jaučia ir perneša, vis tiek mato. [...] patyrę tokių išgyvenimų [...], psichologo konsultacijos individualios ar grupinės būna kad dalyvauja [...], reikalinga.“ (VTA2);</p> <p>“[...] mūsų atvejai susiję su šeimom, yra patvirtinti, kad vaiko teisės pažeidžiamos, taip jie tampa proceso dalyviai.“ (SD3);</p> <p>“Jeigu šeimoje yra problemos [...], mes vaikam teikiame pirmoje vietoje psichologą. Vaiką reikia skatinti veikla užsiimti, kad pamirštų negatyvą. [...] visą laiką pritariam bet kokiam paslaugų teikimui vaikui.“ (VTA4);</p> <p>“Atvejo vadyba juk būna pradėta dėl vaikų. Gaunamas [...] pažeidimas iš vaiko teisių apsaugos, į tai reaguojam ir dirbam.” (AV4).</p>

9 priedas. Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese	Su paaugliu nebendraujama	„[...] klausiam tos atvejo vadybininkės, socialinės darbuotojos, kaip vaikas jaučiasi [...], toks įspūdis daugeliu atvejų, kad tos socialinės nebendruoja su vaiku. [...] vaikų paklausus ar socialinė kalbina tave, sako ne, tai tik su mama bendruoja.“ (VTA1); “[...] perimti atvejai, kur niekas nebuvo daryta ir vaikas net nežino, kas yra atvejo vadybininkas, man tada toks lengvas šokas [...]“ (AV5).
	Specialistai neprisiima atsakomybės už paauglio nuomonės išklausymą	„[...] anksčiau taigi sakydavo, kad tik vaiko teisės su vaiku bendruoja. Atrodo, kad ta atvejo vadyba skirta tik mamai ir tėčiui [...], juk paskyrėm mes, nes vaikas turi problemų [...], yra šeimoje, kurioje yra problemų.“ (VTA1); “[...] bandom ryšį užmegzti, bet tai jau yra socialinio darbuotojo darbas.“ (AV3); „šiaip tas išklausymas vaiko nuomonės. Tai yra vaiko teisių darbas.“ (SD3);
	Nuomonė neišklausoma dėl tėvų įtakos	„[...] būna ir taip, kad vaikai galbūt yra tėvų paprašyti nepasakoti visko, kas vyksta būtent šeimoje.“ (VTA3) “[...] kadangi prie tėvų, jeigu vaikas yra [...] paaugliai neišsidiuos tikrai. [...] pastebiu, kur jau galiu bendrauti su vaiku atvirai [...], pastebiu, kad yra negerai ir negaliu bendrauti, nes dar daugiau sugadinu santykį su vaiku, nes tada užsipuls tėvai.“ (SD5);
	Paauglio nuomonė svarbi, išklausoma, turi galią sprendimų priėmimo procese	„Kalbinkit vaikus, domėkitės [...], iš jų išeina visa ta informacija. Iš vaikų nuomonės paimam vaiką iš šeimos ir paskiriam atvejo vadybą. Nes vaikas pasisako.“ (VTA1); “[...] turėjau, kurie atvirai manim pasitikėdami išsakydavo mergaitė prie mamos, kad jinai geria. Tai jau yra įdirbis.“ (SD5); “Svarbiausias atvejuje aplamai, vaikas. [...] dėl jo reaguojam, jo nuomonė išklausoma pirma. [...] klausiam jo nuomonės dėl svečiavimosi, nesvarbu, kad tėvai, seneliai nori [...] jeigu vaikas pasakys, kad aš nenoriu, tai jis niekur ir neis.“ (VTA5);
	Paauglio nuomonė išklausoma apsilankymų šeimoje metu	“[...] kalbam su vaiku, išgirstam jį per bendravimą su socialiniu darbuotoju, apsilankymų šeimoje metu.“ (AV2); “[...] gyvenamojoje vietoje prašom, kad su vaiku būtų bendruojama individualiai [...], patys vaikai pasisako, kad nori pasikalbėti atskirai nuo tėvų.“ (VTA2); “[...] socialiniai darbuotojai kai lankosi šeimoje, stengiasi su juo dažniau kalbėtis, aiškintis situaciją.“ (AV3); „[...] gaunam naują šeimą, stengiamės apsilankyti ir tuomet, kai vaikas būna namuose. Pasikalbam su tėvais [...] paprašom, kad tėvai leistų pasikalbėti su vaiku.“ (AV4);
	Paaugliui neišsakius nuomonės, klausinama pakartotinai	„[...] matai tą vaiką, kaip jis jaučiasi, kaip jo emocijos. Jeigu matai, kad rankas trina, stresuoja [...] galbūt sekantį kartą, nebūtinai per pirmą kartą [...]“ (SD1); “Pirmo susitikimo metu jeigu nepavyksta (pasimatyti) [...], kai lankosi socialinės darbuotojos pasistengia susipažinti, individualų pokalbį turėti, kontaktą užmegzti, tada kito apsilankymo metu bandome [...]“ (AV1); „[...] jeigu negali vaikas ten pasakyti, žiūri į mamą, į tėtį [...] dirbti ties tuo, kad būtų išgirsta jo nuomonė, kiek jis sugeba ją pasakyti, išreikšti.“ (SD2); „Žiūrim, jeigu vaikas labai priešiška žiūri į specialistus, kurį laiką mes tikrai nenorim kažką sakyti ir įtraukinėti, nes vaikui irgi reikia laiko. [...] jeigu tas dalykas vyksta su juo, jis kalba labai gerai,

		<i>laisvai pasisako [...], ta jo nuomonė yra toks pirminis dalykas. Toliau galima su juo ir daugiau šnekėti.“ (AV3).</i>
	Pasitelkiami socialiniai tinklai	<i>„Kalbant apie paauglius [...], stengiamasi gauti kontaktus su vaiku, jeigu jis sutinka, kad palaikyti individualų ryšį [...]. Socialinės darbuotojos susikuria darbinius Facebook‘o profilius.“ (AV1); “[...] yra Instagram‘as, Facebook‘as [...] galima susirašinėti žinutėm [...], kai kurie tiesiog nemėgsta kalbėt [...].“ (SD2); „[...] duodame ir kontaktus socialinio darbuotojo, atvejo vadybininko. [...] komunikacija vyksta įvairiai, sms‘ais, telefono skambučiais, elektroniniais laiškais.“ (AV2);</i>
	Kviečiama neformaliai bendravimui	<i>„[...] paveiku pasikviesti pasivaikščioti [...]. (AV1); „Per piešinius irgi galima daug ką sužinoti [...].“ (SD2); „[...] bandom tą komunikaciją kažkaip megzti tą kontaktą. Mes tiesiog juos pakalbinam, kaip sekasi, gal kažką nori pasipasakoti. Jeigu nenori bendrauti, bandai pašnekinti bendriniais aspektais, tada matai ar gali megzti ryšį.“ (SD3); “[...] stengiuosi nebendrauti su jais, kaip specialistė. Kartais gali pavartoti ir buitinių žodį [...].“ (AV5);</i>
	Užtikrinama saugi aplinka	<i>„[...] turim atskirą vaiko nuomonės išklausymo kambarį [...], kad sukurt namų atmosferą.“ (VTA2); “[...] kalbėti artimoje aplinkoje, kur vaikas jaučiasi gerai, jį pažįsta, koridoriai jam nesvetimi [...].“ (VTA4); “[...] vaiko kambaryje pasikalbėti su pačiu vaiku. [...] prieš posėdį išklausyti vaiko nuomonę, posėdį organizuoti su tėvais, kad nekelti vaikui papildomo streso.“ (AV4); “[...] jie žino, ką aš su jais pakalbėsiu, nebus iškart nueita ir pasakyta tėvam. [...] žino, kad jeigu tai bus kažkas labai sudėtingo [...] visada juos informuoju, kad tam tikri dalykai negali būti nutylėti.“ (AV5);</i>

10 priedas. Specialistų galimybės išklausti ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Specialistų galimybės išklausti ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę	Tinkamai suformuluoti klausimai	„[...] paaugliai mažiau įtakoti tėvų. [...] gali parinkus atitinkamus klausimus „nulaužt“ vaiko viduje, kaip jis ištikrųjų jaučiasi.“ (VTA1); “[...] išklausti jo nuomonę [...] parenki tokius žodžius, kad vaikui būtų aiškiau.[...], kad vaikas nesuprastų neteisingai.” (AV3); “Bendraujant su paaugliu bandai nespausti jo ir nesakyti [...] man viską išpasakok, kaip čia yra. Bendraujant su vaiku, neišgąsdinant jo, žaidybine forma pasiklausti, kur vyksti, ką veiki, santykiai.“ (SD4).
	Kalbinti gavus sutikimą	„[...] yra atvejų, kai vaiko situacija vertinama be vaiko nuomonės. Tiesiog tėvai neleidžia bendrauti. Atsižvelgiam į tai ir nedarom tos įtampos, streso. [...] jeigu tėvai kalba patys, bet nekalba vaikas, tada einam per aplinkui ir vis tiek tas vaikas bus kažkada pakalbintas ir skirsim pagalbą.“ (VTA1); „[...]kalbinam jeigu tėvai neprieštarauja, nes mes turim atsiklausti to dalyko. [...] ir paauglys sutinka, nes vėl gi turi sutikti ateiti.“ (SD1); “[...] kalbamės apie tai, kad tėvai jau pasikalbėtų su vaiku, kad kažkaip gebėtų jį įkalbėti nueiti pas psichologą.” (AV3); “Ar galim su vaiku pabendraut ar galim jį įgirst, turim atsiklausti tėvų [...].” (SD3); “[...] jeigu tėvai yra draugiški, adekvatūs, tai jie leidžia mums kalbėtis su vaiku.” (SD5).
	Išgirsti paauglio nuomonę bet kokiomis aplinkybėmis	„Galime prašyti tėvų, kad atvežtų vaikus į Skyrių, galime tartis, kad atvyksime į namus, galime reikalauti išklausti vaiko nuomonę tėvam nesutinkant, išgauti mokykloje [...], po mokyklos pasitikti.“ (VTA3); „[...] visus aš juos turiu Facebook'e drauguose. Gali skambinti, rašyti [...] visi šitie vaikai turi galimybę susisiekti su manimi visą parą.“ (VTA5).
	Sudaryti saugią erdvę pokalbiui	„[...] pakviesti pas save į kabinetą yra galimybės ir vienu du pasišnekėti. Galimybė pasišnekėti kabinete, mobilaus ryšio priemonėmis.“ (SD1); “[...] atskira erdvė, atskira vieta, pasitikėjimas.” (SD2); “Jeigu matai, kad reikia kažkokios neutralios aplinkos ar reikia, kad nedalyvautų tėvai [...], kai vyksti su kolega, [...] kolega pradeda šnekėti su tėveliais, o tu jau eini kalbėtis su vaiku. [...] jeigu reikia pakeisti aplinką, gali į skyrių pasikviesti [...]” (SD3); “Turim galimybę pasikviesti į kabinetą, mūsų darbo vietoje. Susiderinam su kolegėm, kad tuo metu nebūtų [...]” (AV4); „Būna atvejų, kai pasikviečiam vaiką į seniūniją, bet labai retai.“ (SD5); “[...] susitikimai su vaiku individualūs, kas labiausiai padeda, nes prie tėvų niekada neklausinėjame dalykų.“ (AV5).
	Pasitelkti socialinius partnerius	“Jeigu sunkioji situacija, nekalba, stengiesi, kad psichologinę pagalbą gautų pas koleges [...]. Per mokytojus, irgi bendradarbiaujame su mokykla.” (SD2); „Jeigu vaikas nekalba, tai manau tada geriausia jam būtų pasiūlyti nueiti pas psichologą. Mes su psichologu irgi bandom pasikalbėti apie tai, kad mums reiktų kažką išsiaiškinti [...], kad žinotume iš vaiko pusės, kaip jis mato situaciją.“ (AV3); „[...] rekomenduojame psichologo konsultacijas galbūt, jeigu tikrai nenori dalyvauti [...].” (AV4);

		<p>“Turiu tokių atvejų, kur nepavyksta ir po metų su vaiku užmegzti ryšio [...], galvoji, gal reiktų specialistą keisti, galbūt kitas užmegztų ryšį.” (AV5).</p>
Galimybė bendrauti su paaugliu jo gyvenamojoje vietoje		<p>“[...] nenori vaikas niekur eiti [...], sunku buvo kalbėti [...], bet palaipsniui ateidavau, vis tiek lankydavausi šeimoje. Kažkaip mes kalbėdavome.” (SD1);</p> <p>„[...] stengiesi individualiai būti su vaikais namuose, praleisti kuo daugiau laiko su juo, kad matytų tą potencialą, kad kažkas tau padės.” (SD2);</p> <p>“[...] socialinė darbuotoja namuose lankosi, tai mus informuoja [...], per socialinį darbuotoją išgirstam vaiko žodžius.” (VTA2);</p> <p>„[...] lankantis šeimos namuose, jeigu yra ten vaikas, tai tu pašnekini vaiką.” (SD3);</p> <p>„Man pavyksta taip, kad lankantis namuose. Kuo dažniau tu lankysiesi, bendrausi, tuo didesnė tikimybė, kad ir jis tavim tikės labiau.” (SD4);</p> <p>“Stebim atėję į šeimą [...], žiūrim, kaip jisai elgiasi, ką jisai veikia.” (SD5).</p>
Paauglys supažindinamas su atvejo vadybos procesu		<p>“[...] svarbu, kad vaikas būtų įtrauktas [...], turi kažkaip sugebėti vaikui paaiškinti, kodėl to reikia, kodėl čia yra ta atvejo vadyba, kodėl yra tas procesas, kaip galima būtų pamatyti kitokius rezultatus [...], jeigu tu pabandysi tame sudalyvauti.” (AV3);</p> <p>“Kelis kartus su vaiku susitikęs svarbu, kad jis tave jau atpažintų, nebūna to bendravimo, nes tikrai slepiasi ir būna, kad nenori kalbėti.” (SD4).</p> <p>“[...] mėgstu parinkti socialinį darbuotoją, kuris labiau atitiktų būtent to tipo vaiką, nes aš turiu laisvę rinktis socialinį darbuotoją.” (AV5).</p>

11 priedas. Veiklų ir idėjų pritaikymas siekiant ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimo ir dalyvavimo atvejo vadybos procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Veiklų ir idėjų pritaikymas siekiant ankstyvosios paauglystės vaiko įtraukimo ir dalyvavimo atvejo vadybos procese	Empatiškas bendravimas	<p>„Būna paaugliai ateina ir atsigula ant stalo, galvą nuleidžia, kapišoną užsideda ir aš nekalbėsiu. Keiksmožodžiai. Nu ir sakau nekalbėkim, patylim. Tada pats eigoje ką nors murmėti pradeda.“ (VTA1);</p> <p>“Kai kurie nemėgsta kalbėti, tai gali ir žinutę parašyti, skambučiu, galbūt nemėgsta gyvo kontakto ir nenori jo turėti, tai gali ir paskambinti, elektroniniu laišku.“ (AV2);</p> <p>“Paprastai kalbiesi ir bandai stebėti, kaip reaguoja. Jeigu matai, kad raukosi, nosisuka, nustoja žiūrėti į akis, supranti, kad kažką reikia keisti. [...] keiti temą, staigiai kažkur nukrypsti [...], pabandai pajuokauti.“ (VTA3).</p>
	Bendrų sąsajų paieška	<p>„[...] prieit prie vaiko, sakyti nu, gražiai atrodai, o, žali plaukai, o, turi tunelį, aš irgi norėčiau. Jiems reikia jaustis pastebėtais.“ (VTA1);</p> <p>“Užmegzdavom pokalbį [...] ką jis mėgsta veikti. Sakydavau parodyk [...], ką tu žaidi. Sako kompiuteriu. Randam bendrą kalbą apie žaidimus kompiuteriu.“ (SD1);</p> <p>“[...] vaikas kalbėjo minimaliai. Pradėjom kalbėti, kad vaikas labai gražiai piešia [...], pradėjom kalbėti apie tuos piešinius, mėgsta, nemėgsta [...], išsirutuliojo, kad toks atsivėrimas pasijautė labai [...]“ (VTA2);</p> <p>“[...] jeigu jis pasakė, kad kažkas patinka, tai grįžti prie to, kad va tu minėjai, kad tau patinka tas ir tas. Gali papasakoti daugiau? Vaikai kabinasi už to, kad pasirodo turime kažką bendro [...].“ (VTA3);</p> <p>“[...] pradedi tą pokalbį apie tai, kas jiems yra įdomu, parodai, kad tu žinai [...], į jokią formalumą labai nevyniojant [...]“ (SD3);</p> <p>“Kažkoks gal telefoninis žaidimas [...], įeinant į jo veiklą. [...] su paauglėm irgi, einam išgerti kavos pasivaikščiojant.“ (SD4);</p> <p>“Per žaidimus pasikalbam, ką skanaus šiandien valgei, aš irgi noriu pagaminti savo anūkei.“ (SD5);</p> <p>“Bandau surasti bendrų sąsajų, kas mane gali sieti su vaiku.“ (AV5).</p>
	Suaugusiojo ir paauglio ribų netaikymas	<p>„Nusileisti iki jų lygio, kalbėti jų slengu, kartais būna ir pasikeiki. Leist verkt, leist ir nekalbėt, leist ir šaukt.“ (VTA1);</p> <p>“Jeigu vaikas delinkventinio elgesio [...], paauglių kalba ir metodais ir frazėm bendrauti su jais [...].“ (AV2);</p> <p>“[...] paklausėm per tokius aplinkinius, kaip tau sekasi, nu toks lygiavertis santykis [...], pasipasakojo vaikas. [...] nežiūrėjimas iš aukšto, nekalbėjimas oficialiai, paprastai ir prakalbinom.“ (VTA2);</p> <p>“[...] pradedi bendrauti apie basic dalykus [...], esu jauna. [...] žinai slengus [...], bendravimo kultūrą [...], populiarius aspektus, kurie yra susiję.“ (SD3);</p> <p>“[...] vaikai pajaučia nuoširdumą. Jeigu tu bandysi manipuliuoti, gudrauti, būti valdiška, niekada neprieisi. [...] vaiką priimi, žiūri į jį ne iš aukšto, kaip į sau lygų.“ (VTA5);</p> <p>“Neformalus, visiškai laisvas bendravimas [...], leidžiant jiems suprasti, kad jie gali prie manęs nusikeikti [...], kitą kartą leisiu sau pasakyti, ne keiksmožodį, bet kažkokia laisvesne forma [...].“ (AV5).</p>
Pagarba paauglio amžiui	<p>„[...] tas mūsų kambariukas fainas. Mažiems vaikam jo [...], bet paaugliui sėdėti tarp žaislų... sakau einam į suaugusiųjų kambarį, atsisėsim, kaip šitie suaugę ir pakalbėsime.“ (VTA1);</p>	

	<p>„Labai svarbu parodyti, kad tau tai yra įdomu, nors ir ne visai įdomu. Kalbam bendrom temom, diskutuojam [...], apie gyvenimą, planus neteisiant jo už nuomonę [...]“ (SD1).</p>
Poreikių atliepimas	<p>„Esu davusi net savo telefoną, nes sako man reikia [...], sakau imk, rodyk man savo Facebook'ą. Tada jaučiasi dėkingas.“ (VTA1);</p> <p>“Vaikas turi jausti, kad tu ne taip atvykai jo apklausti [...], bet tu kalbi apie jo asmeninius pomėgius, asmeninį gyvenimą, ne apie tėvus ar kažkokias situacijas.” (SD1);</p> <p>“[...] negali sėdėti ir akilai uždavinėti ir kalti klausimus vaikui [...]. Vaikas turi suprasti, kad tu jam rūpi, esi svarbus, pajauti tą, tada šiek tiek ir pasipasakos.” (VTA3).</p>
Susitarimo išlaikymas	<p>“[...] jeigu prašo nesakyti, vadinasi reikia nesakyt [...], nors tu pažeidi kažkokį tai aprašą. Vardan to, kad galėtum jam padėt ateitį, kad prieičiau prie svarbesnių dalykų.“ (VTA5);</p> <p>„Galvoji, kaip prieičiau prie tėvų, neišduodant vaiko. [...] suprantu tą faktą, kad jeigu tas vaikas pajus, kad jį išdavė tėvam, jis niekada daugiau tau nieko nepasakos. Pasitelki fantaziją, sakai gavau tris anoniminius pranešimus, kad geriat, bet vaiko tai neišdaviau.“ (AV5).</p>
Emocinis palaikymas	<p>„[...] pasiūlyti palydėti, kartu kažkur nueiti, va į tą patį dienos centrą.“ (SD1);</p> <p>“[...] jeigu tas vaikas tikrai nenori dalyvauti, socialinis darbuotojas pasisiūlo palydėti tą vaiką į konsultaciją, kad jam būtų drąsiau.” (AV4);</p> <p>„[...] palydėjimas į kažkokį būrelį ar tiesiog palydėt, eit pasivaikščiot su vaiku. [...] ar pas psichologą palydėti.“ (SD4).</p>
Įtraukimas į veiklas	<p>„Padeda žaidimai [...], per piešinius pabandyti su vaikais pasikalbėti. Socialinės darbuotojos eina į kiną [...], per hobius išsiaiškinti, kas domina vaiką.“ (AV1);</p> <p>„Mėgstu kalbėti, pajauti, būti, kažkur išeiti, išsivesti [...], pažaisti biliardą, stalo tenisą. Aš nemoku žaist, bet čia priežastis su juo leisti laisvalaikį.“ (SD2);</p> <p>“[...] galime siūlyti dienos centrą [...], kai siūlome užimtumą vaikui, toliau bendradarbiaujame su socialiniais darbuotojais [...]. Per laisvas veiklas [...] irgi daug ką galima pamatyti.“ (AV3);</p> <p>„[...] kitas vaikas gali būti uždaresnis [...], yra poreikis, kad vaikas plėstų savo akiratį, dažniau išeitų iš namų [...], bandai pakviesti išeiti pasivaikščioti į lauką. [...] per judesį, per veiksmą, per kalbėjimą gali užmegzti tą kontaktą.“ (SD3);</p> <p>„[...] įtraukti vaiką į dienos centrą, kur specialistai dirbdami su vaikais jie moka ir žino. Jeigu vaikas jau atėjo, tai mes sakom, kad gerą meškerę įmetėm. [...] kartais ir apgaulės būdu vaiko labai reikia kažką padaryti.“ (VTA4);</p> <p>„[...] pasivaikščioti prie seniūnijos, prie seniūnijos, prie darbo vietos ar po pamokų prie mokyklos pavyzdžiui susitinka socialiniai darbuotojai su vaikais.“ (AV4);</p> <p>“Per sportą dauguma gali prieiti prie vaikų [...], vaikai turi ryšį su treneriu.“ (AV5).</p>

12 priedas. Įsipareigojimų ankstyvosios paauglystės vaikams skyrimas pagalbos šeimai plane

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Įpareigojimų ankstyvosios paauglystės vaikams skyrimas pagalbos šeimai plane	Įpareigojimai paaugliui neįtraukiami	<p>„Kad kažkaip vaikas įrašytas... Jaučiu, kad ne. Mažai to, kad vaikui įtrauktų. Labiau įstatyminiams atstovams. Kad tėvai užtikrintų vaiko lankymą švietimo įstaigos, kad tėvai užtikrintų sveikatos priežiūrą [...].“ (VTA1);</p> <p>“Labai retas atvejis [...]. Per paskutinius metus ir neatsimenu, kad kažkas vaikui būtų buvę į pagalbos planą įrašyta.“ (SD1);</p> <p>“[...] stengiamės nekelti įsipareigojimų vaikui, daugiau tėvam.“ (AV2);</p> <p>“Ne, mano patirtyje tokio atvejo nebuvo. Uždaviniai tik tai tėvam keliami ir rekomendacijos vaikui [...]. Nesu girdėjusi, kad tai būtų taikoma.” (VTA4);</p> <p>“[...] pačiam plane taigi nėra parašyta, kad pačiam vaikui čia įsipareigojimai. Aš bent jau nemačiau. Visada būna tokie įsipareigojimai tėvam [...].“ (SD4);</p> <p>„[...] netraukiam, jeigu vaiko nėra [...], jeigu nedalyvavo posėdyje, tai mes jo ir nerašom, kaip vaikas tada kitoks yra.“ (II5).</p>
	Įpareigojimai skiriami dėl paauglio elgesio	<p>„[...] paaugliai vyresni [...], turėjom tokių labai problemišku, jie bėgiodavo iš namų, kad jie lankyti kažką, užklasinę veiklą, kad domėtusi, išitrauktų man atrodo buvo.“ (VTA1);</p> <p>“[...] ankstyvoji intervencija buvo ne kartą įtraukta, kad apsilankyti programoje. [...] lankyti ugdymo įstaigą [...], laiku atsiskaityti užduotis [...], vasaros darbus atsiskaityti.“ (AV2);</p> <p>“Jeigu [...] nelankys mokyklos arba blogai lankys. Buvome tokius susitarimus netgi pasirašę pagalbos plane, buvo vaikas įspėtas [...].“ (VTA3).</p>
	Įpareigojimai skiriami siekiant įgalinimo	<p>“[...] paaugliams pavyzdžiui, galbūt pagalba tvarkantis namuose. Jeigu netvarka namuose [...], gyvena šeima ir mama viena pluša, tvarkosi.“ (SD1);</p> <p>“[...] kviečiuosi paauglį, stengiuosi akcentuoti [...], kad norint pokyčio šeimoje, visi turi savo indelį padaryti. [...] kad prisiimtų atsakomybę kaip pilnavertis šeimos narys.“ (AV1);</p> <p>„Su vaiku buvo diskutuojama [...], dažniausiai įsipareigojimai kada ateina [...], kai būna ugdymosi problemos. [...] Viskas yra priklausoma nuo vaikų, jie turi dėti kažkokias tai pastangas.“ (SD3);</p> <p>“[...] jaučiasi paauglys kokių keturiolikos metų, kaip suaugęs. Jis deda tą parašą ant pagalbos plano kaip jau suaugęs asmuo.“ (AV4);</p> <p>„Jeigu vaikas dalyvauja posėdyje [...], net parašą deda ant pagalbos plano [...], jis kitam lygmenyje atsiduria, kaip suaugusiųjų [...], įvertina, kad jo nuomonė svarbi.“ (AV5).</p>
	Skirtų įpareigojimų paauglys nevykdo	<p>„Jie nutraukia dažnai tas psichologines konsultacijas [...], neatlaiko.“ (SD2);</p> <p>„Paaugliai suvokia viską kitaip. Kartais nusispjaut, kas būna sakoma. [...] pačio posėdžio metu sutinka, tikrai darysiu, tikrai lankysiu mokyklą, bet rezultato kaip nėra, taip nėra.“ (AV2);</p> <p>“Vaikai yra skatinami. [...] ką kalbi per posėdį, pamatai, kad viskas tas pats. Sako: nu žadėjau, žadėjau, pažadėjau, bet yra, kaip yra.“ (AV4).</p>
	Įpareigojimai įtraukti ir vykdomi	<p>„[...] yra pavyzdžių, kuomet labai sėkmingai pavyksta tuos įsipareigojimus paaugliui vykdyti [...].“ (AV2);</p>

		<p>„[...] konsultacijų lankymas dažniausiai psichologo, jos ir įvykdomos būna.“ (VTA2);</p> <p>„[...] jis įvykdė tai, ką įsipareigojo.“ (AV3).</p>
	Įpareigojimus nustato kitos įstaigos	<p>„[...] tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinavimo skyrius rekomenduoja kažką [...], įtraukiam tada, jeigu yra vaikui [...], dalyvauti prevencinėje programoje.“ (SD1);</p> <p>“Įsipareigojimai [...] būna susiję su minimaliom prižiūros priemonėm.“ (AV2).</p>
	Įpareigojimai įtraukiami paaugliui nedalyvaujant	<p>„[...] paauglys nedalyvauja pirminio posėdžio metu, tai nematau tų reakcijų ir nežinau, kaip jis reaguoja į tai, kad kokį įsipareigojimą idėjome ir jam.“ (VTA2);</p> <p>“[...] kadangi posėdžiuose net nebūna vaikų [...], tai mes įtraukiam, bet dažnai po posėdžio vaikai sako, aš to nedarysiu.“ (SD4);</p>

13 priedas. Specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Specialistų požiūris į ankstyvosios paauglystės vaiko nuomonę, siūlant priimti įpareigojimus	Neatsižvelgiama	„Vaikas dažniausiai sako aš vis tiek nelankysiu, nu bet sakom reikia, mes žinai suaugę, mes viską žinom.“ (VTA1); „Realiai tai minimaliai. [...] kad pats išreikštų savo nuomonę, kadangi jis jame nedalyvauja, tai kaip būna nuspręsta, taip ir būna.“ (VTA2); “Problematiški paaugliai dažniausiai toki požiūrį turi. Kaip mes galim atsižvelgt į vaiko požiūrį nenorėti lankyti mokyklos. [...], mes kalbam apie tai, kad yra privaloma.” (VTA3); „O kas jo klausia? Kas jo klausia? Jam padarė įsipareigojimą, o po to tėvai grįžę namo arba socialinė darbuotoja išeina į koridorių ir sako, dabar tu turėsi atlankyti ten ir ten.“ (SD5).
	Manipuliuojama	„[...] sako jeigu nelankysi, mama mokės baudas. Ir vėl per grasinimą, bauginimą bandoma paveikti.“ (VTA1); “[...] buvo vaikas įspėtas, kad mokykla kas savaitę teiks ataskaitą apie tavo lankomumą, jeigu situacija nesikeis.” (VTA3).
	Įgalinama	“Pačio visada klausiu pasiūlymų, kaip tu manai, ką tu galėtum padaryti, kad situacija pasikeistų?” (AV1); “Stengiamės nekelti įsipareigojimų, kurie prieštarautų jam, tai tuomet klausiam, ko tu pats norėtum?” (AV2).
	Domimasi nenoro dalyvauti priežastimis	„[...] yra patirčių, kuomet ir nelabai pavyksta. [...] organizuojamės pakartotinai kažkokį pokalbį ir aiškinamės priežastis, dėl kurių nepavyksta. Nepatiko, bloga patirtis galbūt atsirado [...], persigalvojo.“ (AV2).

14 priedas. Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimas sprendimų priėmimo procese	Paauglys informuojamas apie įpareigojimus	<p>„Būtinai su vaiku pasitarę, nes tikrai, vaikas jeigu bus kažkur įtrauktas, tai jis turi žinoti apie tai [...]. [...] pasikviečiam [...] dėl netinkamo elgesio ar vagysčių kažkokių, sakom situacija, kurioje tu dalyvavai [...] tavo veiksmai netinkamai padaryti, mes turim įtraukti tave.“ (SD1);</p> <p>“Reikia priminti pareigas [...], mokslas yra privalomas iki šešiolikos metų, patinka, nepatinka, bet tu turėsi mokytis.” (AV1);</p> <p>„Dažniausiai būna paaiškinamas procesas [...], jeigu taikomos minimalios priežiūros priemonės, [...] sekantis etapas yra vidutinės priežiūros priemonės. [...] tada supranta situacijos rimtumą ir pradeda vykdyti, kas jam yra rekomenduota ir numatyta.“ (AV2);</p> <p>“Jam buvo kalbėta, kad vaiko teisės jam rekomenduoja eiti pas psichologą ir mes matome, kad tas poreikis būtų.“ (AV3);</p> <p>„[...] jiem yra paaiškinama, kad tu turi teises ir atsakomybes. [...] Reikia su vaiku bendrauti [...], bet užtikrinti vaiko mokymąsi turi tėvai.“ (VTA4).</p>
	Ieškoma alternatyvų įpareigojimuose	<p>„[...] neįvardina vaikas, sako noriu, kad pasikeistų [...], trauki trauki, tada teikiame savo pasiūlymus. [...] ieškom kompromisų, aiškinamės.“ (AV1);</p> <p>“[...] kai eina su manim į kontaktą [...] susitikusi su ja svarstėm visokias alternatyvas, būnant kartu.” (SD5);</p> <p>“Duodi tu jam pasirinkti, jis tada vis tiek galvoja, kad turi kažkokią įtaką arba tu tą darai, arba tą darai.” (VTA5).</p>
	Nuomonė dėl įpareigojimų skyrimo išklausa prieš atvejo nagrinėjimo posėdį	<p>„[...] išklausančiam pasiklausiam ar vaikas matytų poreikį lankyti pavyzdžiui psichologo konsultacijas. Labiau vaikas įtraukiamas į sprendimų priėmimą išklausančiam jo nuomonę iš ankščiau.“ (VTA2);</p> <p>“[...] socialinei darbuotojai atvykus į namus ir turėjus konsultaciją su vaiku, susitarta tie aspektai [...].” (SD3);</p> <p>“Su vaiku pokalbio metu, būnant šeimoje, bet ne per atvejo vadybą (posėdį).“ (SD5).</p>
	Prašoma paauglio sutikimo	<p>„Vaikas sutiko ir mes jam sakėm ar jis neprieštarautų, kad jam ta pagalba būtų įrašyta ir ar jis norėtų pasirašyti, kad susipažino. Tai jis sako taip, aš galiu, man čia visai tinka. [...] buvo kalba apie MDFT kad būtų tikslinga [...] visi kartu pakalbėjom [...], pasakė, kad sutinka ir jis joje dalyvaus.“ (AV3);</p> <p>“Į požiūrį atsižvelgiam, nu reikia, šiaip reikia nuomonės.” (SD4).</p> <p>“Pagrindinis motyvas, kad vaikas turi sutikti su tuo, kas jam yra iškeliamas. Tai negali būti tiesiog primetama ir prirašomas vaiko vardas, nes jis nedalyvavo tame.“ (AV5);</p> <p>„Vieni sutinka lankyti [...], viskas tvarkoj, aš atlankysiu, galbūt dėl to, kad žino, jog atlankys ir nuo manęs atstos.“ (SD1).</p>
	Paauglys atsisako dalyvauti	<p>„Kiti kategoriškai atsisako, priversti jų niekas negali.“ (SD1);</p> <p>“Ir man pasako, aš nenorėsiu, aš neisiu ir panašiai.“ (SD5).</p>

15 priedas. Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Ankstyvosios paauglystės vaiko požiūris į dalyvavimą atvejo vadybos procese	Lengvai mezga ryšį	„Telefonu, esu susirašinęjus ir žinutėm su vaiku, tada susitariam, kada jį pakalbinti būtų galima.“ [...] skyriuje nori išeiti iš konsultacijos, o vaikas tiesiog kalba apie viską [...]. „[...] paaugliui pasakau, kad jeigu nori kalbėti, kalbėsi su manim, jeigu tu nenori, tai aš tavęs neversiu, pakalbėsime apie gyvenimą. Tada užsiveda ir visi reikalai išlenda.“ (VTA1) „[...] kai kurie iš karto linkę į kontaktą, labai nori bendrauti [...]“ (AV1); “Yra ir konsultacijų su vaikais, kai pas socialinį darbuotoją darbo vietoje ateina vaikas ir jie ten kalbasi.” (AV3).
	Supranta dalyvavimo naudą	„Būna labiau, kad nori [...], nes turi galimybę būrelių daugiau lankyti.“ (SD2); “[...] vienas vaikas džiaugiasi, kad jis tarsi gauna kažkokį tai užnugarį, nes taip ir gaunasi, kad mes esame vaiko pusėje.“ (AV5).
	Jaučiasi stigmatizuojami	„[...] jiem niekada nėra malonu eiti kažkur per institucijas ir čia pasakoti savo problemas ar tėvų problemas.“ (VTA1); “[...] kai kurie labai vengia, nes jeigu ten gatvėje susitinki, jie sveikinasi, bet jiem nefaina pasakyti, kad jų šeima yra socialinė [...]“ (SD2); “[...] kiti nenori, kad mokykloje klasiškai žinotų ir tikrai nenori, kad mokykloje ten lankytųsi socialinis darbuotojas, nes nuo senų laikų yra likęs tas požiūris, kad tik rizikos šeimoms yra teikiamos paslaugos.“ (AV5).
	Pyksta, priešinasi	„Pikti jie kartais būna, kad neisiu, nekalbėsiu, kam čia reikia, ko jūs iš manęs norit, jūs vėl tą patį klausiat. [...] būna aktyvių, bet daugiau nenoro būna, apatiškumo, kad atsikniskit čia visi.“ (VTA1); “[...] priešiška iš paauglių sutinkama, jeigu tokie sąmoningesni. [...] turėjau posėdį, tai aiškiai pasakė, kad neisiu, eikit ten kažkur tai [...]“ (SD2); “[...] priešiška nusiteikę [...], kad net sunku prakalbinti, žinoma iš tokio paauglio noro išitraukti į atvejo vadybos procesą nėra.“ (VTA2); „[...] yra tokių vaikų, kurie tikrai su socialiniu darbuotoju nekalba [...], kai ateina, nusišuka ir sako ne, mes tikrai nenorim bendrauti [...]“ (AV3); “Jie nėra linkę bendrauti. Jiem nepatinka, jie nenori bendrauti, nesako savo nuomonės kažkokios.“ (SD4).
	Jaučia nuovargį	„[...] skyrybininkų šeimos. Pranešimai apie tą patį. [...] matosi, kad išsunkti tie vaikai yra. Jų klausti apie tą patį dalyką dešimt kartų nehumaniška [...], nes tu supranti, kad vaikui svarbus tas tėvas ir ta mama.“ (VTA1); “[...] kai kurie nenori. Sako kada jūs nutrauksit lankymąsi šeimoje, aš pavargau.“ (SD2); “[...] labai dažnai girdime per atvejo vadybos procesą tiek iš atvejo vadybininkų, tiek iš socialinių darbuotojų, kad tie vaikai sako, kada tos tetos nustos vaikščioti. Nuo kada jau jie čia atstos nuo mūsų.“ (VTA4).
Paaugliai sunkiai prisileidžia specialistus	“[...] vaikai pasiduoda tam reikalui, tam dalyvavimui. [...] pirmus kartus, kai susipažįsti, taip įtartina žiūri į tą žmogų. Tikrai nepasitiki [...]. Paskui nuolat bendrauji su šeima, nuosekliai lankaisi, vaikas tave jau žino.“ (SD1);	

	<p>“[...] turėjau tokį vaiką [...], ateinant į namus [...], jis visiškai nekalbėdavo, bet jis kampe, jis klausydavo, bet nekalbėdavo. Dabar duok jam eterį, jam svarbu, jis išsako savo nuomonę, pasiūlymus.” (AV1);</p> <p>„[...] informacijos prašau socialinės darbuotojos, jau jinai atranda tą kontaktą, kaip vaikai kalbasi, ką jie mato, koks jų požiūris.“ (AV3);</p> <p>“Vaikam nepatinka, vaikai sunkiai prisileidžia aplamai svetimus, o dar suaugusius svetimus. [...] O čia tetos vaikšto. Ir kartais skirtingos tetos vaikšto, gali gi pasikeisti vaiko teisių specialistas ir socialinis darbuotojas.” (VTA4);</p> <p>“[...] turėjau vieną paauglį [...], tris mėnesius absoliučiai jokio kontakto nebuvo. [...] Tik tada, kai mes su juo pradėjom kalbėtis, kad gal ir aš tame buvau [...], sakydavau tu geresnis, nei galvoji. Tada jo požiūris pradėjo keistis. [...] jam ir darbuotojam pagarba atsirado, bendrauti kitaip pradėjo [...]“ (AV5).</p>
Laikosi kategoriškos/kintančios nuomonės	<p>„Su paaugliais apskritai, tokiais vyresniais nuo trylikos-keturiolikos metų jau sudėtingiau, nes jie dažniausiai turi savo tokią nuomonę, kurios nelabai eina pakeisti.“ (SD1);</p> <p>„Kai ta ankstyvoji paauglystė, jie dar tokie jau ne vaikas, bet dar ne toks tas paauglys. Būna iššūkių daugiau, tiek įtraukiant į procesą, nes susitarimų laikymasis jau netoks būna.“ (AV1);</p> <p>“Pas ankstyvuosius paauglius išvis labai kintamai [...], nuomonės keičiasi, draugai keičiasi, požiūris keičiasi, viskas keičiasi.” (AV2);</p> <p>“Ankstyvasis paauglys pradeda jaustis kitokiu asmeniu, brandesniu nei ištikrųjų yra [...], pradeda atsikalbinėti [...], ne visada pavyksta įkalbėti jį, kad jis turi dalyvauti.“ (VTA3);</p> <p>“Mums visada sako, kad gerai gerai, viską darysiu [...], tai sutinka, bet pavyzdžiui kai turi kokias dvi tris konsultacijas, tai jau jam neįdomu, jis nebenori. [...] konsultacijos būna nutrauktos, nes vaikas išsako, kad man nereikia, man neįdomu.“ (AV4).</p>
Nesupranta dalyvavimo prasmės	<p>„Dažnu atveju galbūt nelabai supranta, kam čia reikia jam dalyvauti. [...] stengiamės paaiškinti, kad būtų viskas suprantamai, kodėl tas organizuojama.“ (AV2);</p> <p>“Ar jie supranta viską, kas čia ta atvejo vadyba, dėl ko čia ta atvejo vadyba, tai abejoju.“ (SD3);</p> <p>„Jie gal dažnai nesupranta, kas ta atvejo vadyba yra, nes jiems čia kažkokia keistai skambanti frazė.“ (AV5).</p>
Dalyvavimą priima, kaip bausmę	<p>„[...] vaikas tikrai nėra tas, kad aš čia dalyvausiu, norėsiu, manau, kad jam tai yra bausmė, kad vat čia specialistai susirinko [...], žiūri kaip į bausmę, į susirinkusius kažkokius tetas, dėdes, kurie sprendžia, ką jam daryti ir nedaryti.“ (SD3);</p> <p>“[...] jie bendrauja formaliai, yra tas. Nu reikia, tai reikia, tėvam čia reikia.“ (SD4);</p> <p>„[...] turiu kitą mergaitę [...], kur tėvai įpareigoti ją mums atvežti. Turiu su ja pasikalbėti. Ką jinai jaučia, aš nelabai žinau [...]. Išsako turbūt tai, ką aš noriu girdėti dažniausiai.“ (SD5).</p>
Jaučiasi vertinami	<p>„Galbūt bijo vertinimo, kad galbūt jie čia dabar blogi ir dar kažkas.“ (AV1);</p> <p>“[...] vat specialistai susirinko, galbūt jis sau gali nurašyti, kad vat tėvam problemų pridarė ar dar kažkas.“ (SD3);</p> <p>”[...] kai vyksta tarp tėvų dažnai taip būna. Vaikas pradeda save kaltinti, kad čia dėl manęs viskas vyksta.“ (AV5).</p>

16 priedas. Dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Dalijimasis galia ir atsakomybe sprendimų priėmimo procese	Atsakomybėmis dalijasi tėvai ir specialistai	<p>„Yra ta galia iš specialistų jau vien, aiškinant tėvams, kad tu esi atsakingas tėvas, kad tavo paauglys dar nėra suaugęs, kad tu turi prisiimti atsakomybę.“ (VTA1);</p> <p>“Daugiau suaugusieji prisiima tą galią ir atsakomybę, priimant sprendimus. Galų gale mes vaikam ir nekraunam kažkokios didelės atsakomybės pagal jų gebėjimus.” (AVI);</p> <p>“[...] tėvai galbūt linkę permesti atsakomybę specialistams. [...] jiems atrodo, kad ne tėvai, o specialistai turi suteikti visą pagalbą.” (AV4);</p> <p>“Tėvai dažniausiai tą atsakomybę nustumia institucijoms. O vaikas galios apskritai beveik nebeturi. [...] Tėvai nori sutaisyti, suremontuoti vaiko, kas yra ne mūsų atsakomybė [...].” (AV5);</p>
	Galia institucijų rankose	<p>„Nu ne, nesidalija jie galia ir atsakomybe kažkokia tai. [...] galia vis tiek yra institucijų rankose. Nelankysi, gersi, važiuosim į krizių centrą. Vaikai mažai galių čia turi, mes gi tetos dėdės viską nusprendžiam.“ (VTA1);</p> <p>“Pasitaiko taip, kad atvejo vadybininkai sudarydami planą nepagalvoja apie tai, kad įrašę penkis specialistus vienu metu, šeima nepajėgs pas visus lankytis iškart.“ (VTA3);</p> <p>“Atvejo vadyba užkrauna tą įsipareigojimą tėvam ir tu ta prasme nori, nenori, turėsi tą padaryti. Tu turi įpareigoti savo vaiką lankytis tose konsultacijose [...]. Galia visų specialistų, atsakomybė tėvų.” (SD4);</p> <p>„Taigi jie (vaikai) žino, kad (informanto vardas), užrašė pas psichologą, tai jis turi lankyti. [...] pasakau, kad man paskambino psichologė ir pasakė, kad tu nesijungi, tai jis jau supranta.“ (SD5);</p>
	Specialistai atsakomybe dalijasi tarpusavyje	<p>„Pagąsdinkit biški atvejo vadybininkės sako, nes vaiko teisių visi bijo, tai jūs per posėdį pagąsdinkit tėvus, vaiką tą, nes kitaip jau nebus.“ (VTA1);</p> <p>“Atvejo vadybininkai kitą kartą sprendimus numeta vaiko teisėm. Jeigu situacija sudėtingesnė šeimoje, tai tik ir girdi, ką pasakys vaiko teisės.” (VTA3);</p> <p>“O dėl specialistų manipuliacijos... būna atvejų, faktas, pasitaiko. Institucijos koreliuoja tarpusavyje sakykim. Tu sakai [...] iš tos institucijos atėjo ir čia turi būti privalomai vykdoma, nes kitaip mes neužskaitysim ir nepaleisim jūsų.” (SD3);</p>
	Paauglys atsakomybę perleidžia tėvams	<p>„Pasidalina kartais, bet čia jau labai nuo situacijos ir problematikos priklauso. [...] paauglys [...] per atvejo vadybos posėdį sako aš ten nelankysiu psichologo ir man dzin ką tu mama pasakysi. Sėdi mama susigūžus, nugalėtojas jis jaučiasi [...]“ (SD2);</p> <p>“[...] vaikai irgi labai gerai sugeba manipuluoti savo tėvais. Vaikai irgi gali turėti savo indelį, kad kažkoks uždavinys bus neįgyvendintas.” (SD3);</p>
	Paauglio išitraukimas priklauso nuo tėvų išitraukimo	<p>„[...] užgožiantys tėvai [...], vaikai tada labai nugalinti būna, pasakyti ką jie ten norėtų, nenorėtų, išnyksta kažkaip tas vaikas.“ (SD2);</p> <p>“minimalus jų išitraukimas į atvejo vadybos procesą [...], galios turėjimas minimalus. Didžioji galia lieka tėvų rankose, jie labiau sprendžia. [...] tėvai dažniau atstovi vaikų poziciją.” (VTA2);</p> <p>„Jeigu vaikai mato, kad tėvai [...] palaiko, kad mūsų šeimai reikia, vaikai labai natūraliai priima, kad taip bus. Jeigu vaikai jaučia, kad tėvai sako, kam mum čia reikia [...]. Nu ir maištauja kartu su tėvais.“ (VTA3).</p>
	Atsakomybę turi prisiimti tėvai	<p>„Tėvų atsakomybė yra pagrindinė, nes tėvai yra suaugę žmonės, kurie kitaip gali priimti sprendimus, jie sąmoningi, suaugę. [...] Jeigu</p>

		<p>vaikas atsisako tam tikrų dalykų ir nesutinka daryti, tai daro tėvai.“ (AV3);</p> <p>“Ar tas pagalbas priims ar nepriims, tai priklauso nuo tėvų. Ar vaikai vykdys, tai jau yra tėvų atsakomybė.“ (SD3);</p> <p>„Tėvai dauguma prisiima atsakomybę už sprendimų priėmimą, vaikams pareguliuoja.“ (AV4);</p> <p>“Vaikai nesidalina ta atsakomybe. Tėvai jeigu dalinasi, tai viską perima ta prasme.“ (SD5);</p>
	<p>Paauglys prisiima atsakomybę</p>	<p>“[...] nenuvesdinsim per prievartą. Niekas to negali daryti [...], bandoma įkalbėti vaiką, sumotyvuoti. Tėvai [...] iš savo pusės bando, ne visada pavyksta, bet bando vaiką sumotyvuoti. Jeigu nepavyksta, taip ir užsibaigia ir užauga tas vaikas.” (SD1);</p> <p>“Būna ateina (vaikas), nu gerai aš pabandysiu į dienos centrą nueiti [...], jaučiasi tada kažkoks tai kompromisas atsiranda.“ (SD2);</p> <p>“Pasidalinsiu vienu atveju [...] vaikas siūlė įvairias veiklas tėvams, įsipareigojimus, tiek ir tėvai vaikui. Konferenciją šeimos turėjom įdomesnę.” (AV2);</p> <p>“Pas mane iš keturiasdešimt šeimų vienas atvejis yra, kur vaikas su tėvais bando kažkokį kompromisą priėti.“ (AV4);</p>